

НАРЦИК ТОРБОВ

МОГИЛАНСКАТА МОГИЛА
ВЪВ ВРАЦА

КАТАЛОГ

ВРАЦА
2015

*Каталогът се издава
благодарение на финансовата подкрепа
на Министерство на културата
и на Общински фонд "Култура" – Враца*

Каталог, първо издание
Нарцис Цветанов Торбов, автор
ВМ Валя Илиева, оформление и предпечатна подготовка
Враца, 2015

Библиотека БЪЛГАРСКИ СЕВЕРОЗАПАД
към "Известия на музеите в Северозападна България" № 38
Серия "Научни изследвания" № 25
Печат: МИКРОТЕСТ ООД - Враца
ISBN 0204-4013

МОГИЛАНСКАТА МОГИЛА ВЪВ ВРАЦА (ОБЯСНИТЕЛЕН ТЕКСТ)

Районът около град Враца е известен със своето богато културно-историческо наследство, останало от траките. Владетелите, властващи над племенна общност на трибалите през V-IV в. пр. Хр., разполагат с неограничена власт и богатство, за което свидетелстват находките от Могиланската могила. Те се съхраняват в Регионалния исторически музей, като част от тях са предоставени временно на Националния исторически музей-София. Най-значимите са със световна известност – те участват във всички международни изложби на тракийските съкровища. До публикуването през 2005 г. на монография с каталог на находките, посветена на 40-тата годишнина от началото на проучването на Могиланската могила (Торбов 2005), бяха отпечатани само отделни публикации. В тях отсъстваше изчерпателна информация за повечето от откритите археологически материали по време на разкопките (Венедиков 1966а; Венедиков 1966б; Венедиков 1966в; Венедиков 1975; Николов 1967; Николов 1976; Николов 1988; Biernacka-Lubanska 1967; Venedikov 1966a. Venedikow 1966b). Теренните проучвания през последните десет години, както и излизането от печат на изследвания с аналитичен и обобщаващ характер, наложи преиздаването на каталога с обновен въвеждащ и обяснителен текст.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ РАЗКОПКИ НА МОГИЛАНСКАТА МОГИЛА

Могиланската могила е била разположена в центъра на град Враца. Насипът е бил с диаметър на основата около 60 м и най-голяма височина 7 м. Върху повърхността му са личали останки от битови постройки. През есента на 1965 г. започват изкопни работи за строеж на жилищен блок. На 12 ноември багерът загребва в могилния насип железни части от колесница-четириколка - кат. № 10-15, табл. III/1-6. Ръководството на музея във Враца се обръща за съдействие към Археологическия институт. Иван Венедиков е определен за ръководител на археологическия екип, в който са включени Богдан Николов от музея и Димитър Бучински (Венедиков 1966а, 7). Поставено е началото на **първия етап** от проучването на Могиланската могила. Археолозите предполагат, че колесницата е от инвентара на богат гроб и решават да започнат разкопки, които имат сондажен характер. Те продължават дванадесет дни при лоши

атмосферни условия - снеговалеж, дъждове и мъгла (Венедиков 1966а, 7).

В могилния насип е оформен изкоп с дължина 14 м и ширина 6 м. (Венедиков 1966а, 7). Проучвателите не могат да определят какво представлява гробното съоръжение. Иван Венедиков отбелязва, че е разкрит един неравномерен пласт от камъни, който в централната част на насипа е по-висок, а в периферията има обща височина 0, 60 м. Намерените железни клинове и гвоздеи - кат. № 5-9, табл. I, 1-6, са от дървена конструкция, рухнала под натиска на насипа (Венедиков 1966а, 7). Иван Венедиков произволно определя местоположението на откритите скелети на хора и коне, както и това на гробния инвентар. В неговата публикация липсва чертеж с параметрите на сондажа. Ръководителят на проучването съобщава, че след колесницата в каменното струпване е намерен ездитен кон с юзда - кат. № 19, табл. IV/1, XVII/1 и сребърни апликации и цилиндрични прешлени от амуницията – кат. № 20-28, табл. IV/2-4, V/1-3, XVIII/1-2а-б, XIX/1а-г, XX/1а-б, 2а-б, XXI/1, XXII/1-2а-б. На около един метър от него е открит човешки скелет, разположен така, че до дясната му ръка лежи конят. Вляво от покойника са поставени на куп 18 железни копия. От техните върхове понастоящем са запазени 14 броя - кат. № 63, табл. IX/6-9. Намерена е и една желязна фибула – закопчалка за дрехата му (Венедиков 1966а, 7, 10-11), която не е заведена в инвентарната книга на музея във Враца поради нейното лошото. На 26 ноември е разкрит втори човешки скелет (Искърски 1965), който е разположен извън каменното струпване на около 1, 5 м от първия. Иван Венедиков предполага, че е погребана млада жена на възраст около 20 години. По време на обряда е извършено ритуално убийство - тя е паднала по очи. В близост до черепа е открит златен венец - кат. № 31, табл. VI/1, XXIII/1а-б, а до раменните кости са намерени златни обици - кат. № 32, табл. VI/2, XXIV/1а-б и пластинки - кат. № 35-37, табл. VII/1-3, XXV/3-4, XXVI/1. Фактът, че тази жена е от владетелски род, се потвърждава и от другите гробни дарове от благороден метал - висулки – кат. № 38-39, табл. VII/4, 7, XXVII/1, 4, копчета – кат. № 40-43, табл. XXVII/5-8 и два продълговати предмета – кат. № 33-34, табл. VI/3-4, XXV/1-2. Намерени са стъклени маниста - кат. № 51-58, табл. XXVII/9а-б, 11-17, нанизани вероятно на гердан, бронзово огледало - кат. № 45, две черно-фирнисови лампи - кат. № 80-81, табл. XIII/6-7, XXXV/5-6, предмети от глина и каменна брадва - кат. № 82-105, табл. XV/1-13, XXXVII/1а-б, 2а-б, 3а-б, XXXVIII/1, 2а-б, 3-9а-б, 10, 11а-б, 12 (Венедиков 1966а, 7, 11-12). Сред находките е и бронзова фибула (Венедиков 1966а, 7, 11-12) – в инвентарната книга на музея са

записани три екземпляра – кат. № 46-47, без да е указано тяхното местонамиране.

В непосредствена близост са разкрити и предмети, характерни за погребение на мъж - два железни ножа - кат. № 62, табл. IX/2-3 и меч в ножницата си, който не е запазен - разпаднал се е от корозията. Вдясно от черепа са струпани на куп, бронзови триръби върхове от стрели - кат. № 61, табл. IX/1, поставени в кожен колчан. На 0, 80 м от костите на десния крак са разчистени фрагменти от бронзов шлем - кат. № 60, табл. IX/10. На 0, 60 м от черепа е открит сребърен наколенник - кат. № 59, табл. VIII, XXVIII/1а-б. Археолозите се надявали, че ще намерят още един скелет. Те разширили изкопа с 1, 50 м към центъра на могилата, но такъв не е открит. Разкрити са две групи от предмети, наредени в права линия. Първата включва бронзови съдове - кат. № 70-74, табл. XII/1-4, XXXIII/1, 2а-б, 3 и един железен светилник (канделабър) - кат. № 106 табл. XII/5, а втората представлява сребърен сервиз - кана с позлата - кат. № 68, табл. XI/1, XXXII/1, съд с форма на шишарка - кат. № 69, табл. XI/2, XXXII/2 и четири чаши (фиали) - кат. № 64-67, табл. X/1-2, XXX/1, 2а-б, 3а-б (Венедиков 1966а, 12). На 3 декември са разчистени и скелетите на два коня с железни юзди - кат. № 17 и с “ярем” - от него са намерени няколко железни клина - кат. № 18. От разположението на скелетите, археолозите съдят, че животните са убити пред четириколката, но не споменават дали са впрегнати в нея. На следващия ден разкопките са преустановени (Венедиков 1966а, 8; Искърски 1965).

Участниците в екипа откриват гробния инвентар, но не могат да определят характера на съоръжението и не извличат достатъчно информация за погребаните в него. Археолозите констатират, че се очертават два центъра - частите от колата и скелетите на човек и три коня са в югозападната част на насипа, а другият човешки скелет с богатите гробни дарове в югоизточната (Венедиков 1966а, 7, 12-13). Иван Венедиков се стреми да обясни връзката между двата центъра, като използва сведението на историка Херодот, че траките имат обичай заедно с мъжа да се погребва и една от жените му. Според археолога в Могиланската могила е разкрито именно такова погребение (Венедиков 1966а, 12-13). Богдан Николов изказва подобно твърдение (Николов/Воденичарски 1965). Той твърди, че откритите скелети са три на брой. В гробното съоръжение е погребан тракийски владетел със съпругата си и тяхната робиня (Николов 1976, 48-49). В съжденията на авторите съществува непоследователност – те не дават убедителен отговор на въпроса защо единият от двата човешки скелета е без гробни дарове и се намира до яздитния кон, а вторият е разкрит с

богат инвентар, характерен за погребението както на мъж, така и на жена. Проблемът за броя и пола на погребаните не може да бъде еднозначно разрешен поради липса на стабилен доказателствен материал - дневник на проучването с приложена към него фото-документация.

В началото на 1966 г. теренът на могилата отново е предоставен за строеж на жилищен блок. Изкопните работи са преустановени тъй като работниците се натъкват на каменно струпуване. На 10 февруари е поставено началото на **втория етап** на археологическото проучване (Николов 1967, 11). В запазения дневник, воден от Богдан Николов, има богата информация за неговия ход. Иван Венедиков е определен за негов научен ръководител и не участва пряко в проучването. Разкритият профил на могилния насип и гробните съоръжения са заснети и нанесени на чертежи. Налице е известно несъответствие в размерите и ориентацията на отделните съоръжения в дневника и в чертежите на архитекта. Не е отбелязано на чертежите местонахождението на откритите археологически материали. То е указано единствено в дневника върху скици, направени от Богдан Николов на ръка. Съществуващите различия не позволяват тази информацията да бъде пренесена прецизно върху съответния чертеж. В настоящето изследване са цитирани дословно сведенията от дневника за параметрите на съоръженията и местоположението на находките. Отделните чертежи и скици кореспондират с текстовата част – те са включени като образи. Само върху един от тях – обр. 5 е направено незначително допълнение – отбелязани са от мен гробните съоръжение с арабски и римски цифри, като е използвана въведената от Богдан Николов терминология в дневника и научните публикации – гробница № 1 – Гробница II, (проучена 1965-1966 г.); гробница № 2 – Гробница III, (проучена 1966 г.) и гробница № 3 - Гробница I (проучена 1966 г.). Арабските цифри в дневника са въведени с цел да обозначат гробните съоръжения в хода на археологическото проучване, а римските фиксират последователността на тяхното изграждане през античността.

Археологът дава в дневника кратко описание за стратиграфията на отделните пластове на могилния насип. Най-горният слой е дебел от 2 до 3 м и е съставен от съвременни рушевини. След него следва пласт от червено-кафява непропусклива глина с приблизителна дебелина от 1 до 1, 5 м, в която липсват културни останки. Под него се намира дренаж от едри речни камъни, с какъвто е и гробното съоръжение, разкрито през 1965 г.

На 16 февруари работниците разчистват каменното струпване и Богдан Николов констатира, че то представлява насип от речни камъни с височина до 1, 5 м и ширина от запад към изток 2, 5 м. Той е убеден, че е разкрил южната част на второ гробно съоръжение – обозначено в дневника като **гробница 2** (обр. 1, 5). Два дни по-късно Богдан Николов констатира, че то “представлява продълговата от юг на север постройка” (обр. 1, 5). Намерени са два железни гвоздеа от дървената конструкция. В музея се съхраняват всички железни скрепителни елементи - кат. № 5-9, 110-115, табл. I/1-6, II/1-6. Липсва информация за това къде точно са открити по време на разкопките през 1965-1966 г.

На 22 февруари Богдан Николов прави сериозно откритие. В дневника е отбелязано, че до южната стена на втората гробница е намерен сребърен съд - кат. № 128, табл. XI/3, XXXII/3. Той е открит на дълбочина 1, 45 м, мерена от “най-горния камък на стената” и на 3, 60 м от повърхността на могилния насип (обр. 1, 5). През следващите седмици Богдан Николов получава разнообразна информация за съоръжението, обозначено в дневника като гробница № 2.

На 21 март щастieto се усмихва на археолога – в дневника е написано, че предишния ден е валил дъжд и сняг, но сутринта времето е слънчево и към 10 часа глината от могилния насип започва да се размръзва. Няколко големи камъни падат от него в югоизточния ъгъл на гробница № 2 – там, където по-рано е открита сребърната чаша. При тяхното почистване, само на 5 см от мястото, където е намерен сребърния съд, е открита малка златна кана, която тежи 240 грама - кат. № 127, табл. X/3, XXXI/1-2а-б (обр. 1, 5). Не са запазени абсолютно никакви други свидетелства относно обстоятелствата при нейното откриване.

На 26 март на 0, 3 м “северозападно” от мястото, където е намерена златната кана, се появява в пръстта тъмно петно от изгнила кожа (обр. 1, 5, 8). Разкрити са остатъците от колчан с дължина 0, 4 м и най-голяма ширина 0, 2 м. В него са намерени бронзови триръби върхове за стрели - кат. № 125, табл. IX/1. В “югоизточната част на гробната камера” на площ от 4 квадратни метра са намерени разпръснати човешки кости. Явно след разлагането на трупа, гробницата е ограбена от иманяри. “В глината, на височина 0,40 м от пода на гробницата”, е открито златно украшение с форма на птица – кат. № 117, табл. VII/6, XXVII/3. Около нея, заедно с разпилените кости, са намерени керамични фрагменти - кат. № 131-134 (обр. 1). До “западната стена на гробница № 2”, са намерени части от втори човешки скелет. По време на разчистването им, се оформя правоъгълна площадка с дължина 1, 7 м и ширина до 0, 6 м (обр. 1). Върху нея личат

отпечатъци от изгнило дърво, върху което са апликирани тънки бронзови пластинки. В нейния северен край са намерени златна висулка - кат. № 116, табл. VII/5, XXVII/2 и сребърно копче, пострадало от окиса (обр. 1, 5).

На 29 март са разчистени остатъци от дърво върху “северната и североизточната” стена на съоръжението (обр. 1). В този сектор от гробницата са разпръснати човешки кости. В “остатък” от кожен колчан са открити още 12 бронзови триръби върхове за стрели - кат. № 125, табл. IX/1. На около 1 м “източно от тях” на площ от 0, 25 - 0, 30 м са намерени около 60 миниатюрни глинени предмети с различна форма и каменна брадва – кат. № 135-157, табл. XV/14-23, XXXIX/1-2, 3а-б, 4-10а-б, 11а-б, 12, 13а-б, 14-15, три счупени стъклени висулки - понастоящем е запазена само една от тях – кат. № 124, табл. XXXVII/10, две сребърни копчета, пострадали от окиса и голямо количество натрошени съдове. До предметите е поставен фрагментиран железен нож - кат. № 126, табл. IX/5. Във фондовете на музея се намира още един екземпляр - кат. № 126, табл. IX/4, за който е отбелязано, че е от това гробно съоръжение, но не е указано неговото точно местонамиране. Разчистен е скелетът на кон, погребан в гробница № 2, но от гърдите, шията и главата са запазени само отделни кости. Предишните дни е намерена бронзова украса - кат. № 120, табл. V/5, XXI/2 (обр. 1, 5). На 7 април двамата археолози откриват на мястото, където са разположени остатъци от “втория колчан”, разпилени кости от скелет на човек, пръстен с елипсовидна плочка - кат. № 118, табл. VII/14 и една фибула – кат. № 119, табл. VII/11 (обр. 1, 5).

На 29 юли при окончателното проучване на второто гробно съоръжение Богдан Николов се натъква на каменна субструкция на зид, който прегражда двете помещения. Направен е сондаж “от вътрешната страна на западната стена на гробницата” и е констатирано, че той също е със субструкция, която достига дълбочина от 0, 3 – 0, 4 м (обр. 1, 5).

Богдан Николов продължава проучването на гробното съоръжение, разкрито през есента на 1965 г. и обозначено в дневника като **гробница 1** (обр. 2, 5). На 16 февруари са открити голям глинен съд и фрагменти от други два с по-малки размери. Вероятно става дума за съдовете с кат. № 76–78, които са инвентирани без да е указано местонамирането им. Те са изкопани на височина 0, 60 м от съоръжението. Иван Венедиков и Богдан Николов ръководят разкопките съвместно. Те продължават проучването на гробницата. Постепенно започва да се оформя нейният “южен ограден зид”, който е

“нещо като облицовка в долната част на една по стара могила” (обр. 2, 5). На 16 април археологът проучва “основата на северната стена” на гробница 1 и определя нейната ширина (обр. 2, 5).

Богдан Николов започва разкопаването и на трето съоръжение, обозначено в дневника като **гробница 3**. На 12 април той забелязва, че “от северозапад” се очертава външна кръгла стена от едри необработени камъни в основата, а нагоре от по-дребни камъни. В средата на този кръгъл ограден зид се намира пирамида, от необработени речни камъни (обр. 3, 5). Откритите следи от греди дават основание да се предположи, че над “кръглия ограден зид е продължавал дървен...”. На 25 юни и 15 юли са открити няколко керамични съда. В дневника не е конкретизирано дали те са се намирали в гробното съоръжение или са поставени в могилния насип над него. Единият от тях е киликс - кат. № 2, табл. XIII/2, XXXV/1a-б, а другият е скифос - кат. № 1, табл. XIII/1, XXXIV/1a-в. В инвентарната книга на музея във Враца са заведени още два съда - кат. 3-4, табл. XIV/1-2.

Богдан Николов е убеден, че в каменното струпване, разположено в средата на “оградния зид”, се намира гроб с многоброен инвентар. При неговото разчистване на 23 юли са открити само разпръснати кости на куче и “елипсовидна яма” с дълбочина 1, 2 м под нивото на античния терен, която също е запълнена с камъни. (обр. 3). При снемането на камъните са намерени разпръснати човешки кости.

На 24 юли е осъществено разчистване на появилата се каменна стена в североизточната периферия на могилния насип. Нейното външно лице е иззидано от едри “одялани” камъни от бял шуплест варовик, които са без спойка. По-късно Богдан Николов ще установи, че това е зид, който обгражда могилния насип (**крепида**), (обр. 4, 5). Проучването продължава и след 29 юли до късна есен. Открити са в пръстта над крепидата няколко средновековни гроба (обр. 4).

Богдан Николов определя последователността на изграждането на съоръженията. Гробница I (гробница № 3 в дневника, проучена през 1966 г.), е изградена на нивото на античния терен в началото на втората четвърт на IV в. пр. Хр. (обр. 3, 5). Приблизително към същото време е извършено и погребението – 375-370 г. пр. Хр. Датирането е улеснено от атическия червено-фигурен скифос - кат. № 1, табл. XIII/1, XXXIV/1a-в, намерен в нея. Тя е засипана с глина и се образува могила. По-късно в южната част на насипа е изградена Гробница II (гробница № 1 в дневника, разкрита през есента на 1965 и проучена допълнително през 1966 г.), (обр. 2, 5). Тя е датирана към средата на IV в. пр. Хр. и не по-късно от 350 г. пр. Хр. Това гробно съоръжение също

е затрупано с глина и могилата увеличава своите размери. През втората половина на IV в. пр. Хр. отново в южната част на могилния насип, но този път на основата на античния терен, е изградена Гробница III (гробница № 2 в дневника, разкрита през 1966 г.), (обр. 1, 5). Погребението, извършено в нея, е датирано в края на третата четвърт на IV в. пр. Хр. Гробно съоръжение е затрупано с глина и около могилата е издигнат ограден зид (крепида), (обр. 4-5), (Николов 1967, 11-18; Николов 1976, 46-55; Николов 1988, 43-44).

Датирането, предложено от Богдан Николов за трите гробни съоръжения, не е прието безрезервно от всички изследователи. Някои от тях въвеждат корекции, като всеки предлага свой аргументи, подкрепени с доказателствен материал (Sirbu 2004, 43-45, fig. 11-12; Teleaga 2005; Theodossiev 2000). Определянето на тесни хронологически рамки, в които е осъществено изграждането на всяко от гробните съоръжения и е извършен в тях погребалния обред, лесно може да бъде подложено на критика. Находките от Могиланската могила, включени в каталога, представляват изделия, изработени в различни ателиета и не е възможно да се определят обстоятелствата при които попадат в северозападните тракийски земи - по търговски път, като царски подаръци или военна плячка. Следователно интервалът от време, включващ тяхното производство, употреба и поставянето им в съоръженията като гробен дар не подлежи на определяне в по-конкретни рамки. Явно Гробница I е от втората четвърт на IV в. пр. Хр. Вероятно Гробница II е изградена и използвана в рамките на двете десетилетия, обхващащи началото на ранната елинистическа епоха, която започва с управлението на Александър Велики (336-323 г. пр. Хр.). Гробница III и крепидата са построени в края на столетието и могилата изпълнява функцията на хероон.

МАТЕРИАЛНИЯТ ЗАПИС ОТ ПОГРЕБАЛНИТЕ ОБРЕДИ, ИЗВЪРШЕНИ В МОГИЛАНСКАТА МОГИЛА

Наложително е материалният запис от погребалните обреди, в резултат на които е издигната Могиланската могила, да бъде систематизиран чрез последователното разглеждане на отделните елементи на всеки от трите погребални комплекса - гробно съоръжение, останки от погребаните в него индивиди и инвентар. Тази задача не може да се реализира с необходимата пълнота.

Гробница I. Информацията за нейните план и начин на строителство е с ограничен обем. Стените на съоръжението представляват зид, очертаващ фигура подобна на окръжност. Той е издигнат на нивото на античния терен (обр. 3, 5). Богдан Николов

отбелязва в дневника, че зидът е запазен в някои участъци на 50 см височина. Неговият банкет и първите няколко реда са съставени от необработени, едри и добре подредени речни камъни. Зидът е без субструкция – неговата здравина е гарантирана от земния насип, струпан от външната му страна. Камъните са зидани успоредно с насипването на пръстта. Издигнат е зид на определена височина и от външната му страна е струпана пръст, която вероятно е трамбована. След това е изграден втори пояс и отново е насипана земна маса. Строежът на гробната камера върви успоредно с издигането на могилния насип. Височината на зида вероятно надвиша 2 м, но не е повече от 3 м, а дебелината му е над 1 м. Входът на съоръжението е с правоъгълна форма. Зидът от двете му страни е удебелен и върху него явно е поставен дървен носач (трегер). След погребалния обред, входът е затворен с допълнителен зид. Възможно е първоначално гробната камера да изпълнява функцията на мавзолей. По време на строителството е поставена дървена врата, която по-късно е демонтирана и входът е зазидан. Върху зида на съоръжението е поставена покривна конструкция, усилена с дървени подпори. Тя е съставена само от греди, подредени успоредно една на друга, като краищата им лягат плътно върху зидарията. Те не са захванати с железните клинове и гвоздеи – в хода на проучването такива не са открити. Върху дървения, плосък покрив са подредени камъни, образуващи купол, върху който е натрупана пръст и е оформен могилният насип. Изградено е съоръжение, подобно на куполните гробници, открити в Древна Тракия (обр. 3).

Планът на Гробница I, както и начинът и на градеж, не са случайно явление в Древна Тракия - разкрити са гробове, върху които са положени камъни така, че наподобяват могила. Те са засипани с пръст и се оформя земляния насип (Агре 1990, 17; Божкова/Агре 1995, 32, обр. 7). Между тези съоръжения, използвани през IV в. пр. Хр. и Гробница I съществува известно сходство. Нейният груб градеж и поставените върху дървената покривна конструкция камъни придават на гробната камера външен вид, подобен на каменна могила. Нейното построяване бележи крайния етап в развитието на този тип гробни съоръжение в северозападните тракийски земи.

Гробница II. През есента на 1965 г. археолозите откриват гробно съоръжение, но не могат да определят планировката му и начина на изграждане. Информация за него се съдържа в дневника, тъй като окончателното проучване е осъществено през 1966 г. (обр. 2, 5), но Богдан Николов дава по-систематизирани сведения едва през 1976 г. То е с правоъгълен план и е иззидано от необработени камъни без

спойка. Покривът е поставен върху стените и се състои от дебели дървета, заковани с големи железни гвоздеи. Гробница II има дължина 11 м и ширина 4 м. Тя е разделена на две помещения, като едното от тях - източното, е с по-големи размери (Николов 1976, 47). През 1988 г., Богдан Николов отново пише за това съоръжение и променя становището си за начина на строителство. Според него то е направено от дървени греди, образуващи стените и покрива. Около него е издигнат предпазен зид от необработени камъни без спойка (Николов 1988, 43).

Планировка на гробницата е установена, но не е разгледан начинът на нейното изграждане върху оформена площадка в южната част на могилния насип. Съществуват две различни становища на Богдан Николов за строителството, изпълними от практическа гледна точка.

Гробницата е изидана от необработени камъни без спойка и банкетът и очертава правоъгълник (Николов 1976, 47). Майсторите вграждат гробното съоръжение в издигнатата по-рано могила, като зидът е без субструкция. Неговата здравина е гарантирана от каменния блокаж, натрупан в южната част на площадката. Той укрепява допълнително стените и насипа, като изпълнява защитна роля срещу посегателствата на грабители. Изграждането на останалите две стени - северозападната и североизточна стени, е улеснено от обстоятелството, че площадката е оформена в този участък, като насипът е изкопан и вертикално шарпиран – той им дава надеждна опора. Зидът не надвишава 2 м, дебелината му е над 1 м (обр. 2, 5). В тракийските земи са открити гробни съоръжения, изградени по този начин (Теодосиев 1994, 2-3, обр. 7-8). Покривът вероятно е плосък - подобен на този на Гробница I. С подобна дървена покривна конструкция са и други гробни съоръжения от V-IV в. пр. Хр., открити в България (Велков 1932, 6, обр. 6; Китов 1995, 54, обр. 1-2; Миков 1950, 147). Възможно е той да е двускатен - преимуществото му в сравнение с плоския се състои в това, че тежестта на струпания върху нея товар - камъни и пръст се разпределя върху по-голяма площ и се увеличава вътрешната кубатура на гробницата (обр. 2).

Стените и покривът на Гробница II са направени изцяло от дърво и около тях е издигнат предпазен зид от необработени камъни без спойка (Николов 1988, 43). Югозападната и югоизточната стени са укрепени с каменни зид и блокаж. При останалите две - северозападната и североизточната, пространството между постройката и насипа е запълнено с камъни, изпълняващи ролята на изолационен пълнеж. Дървената конструкция, включително и покрива, вероятно се състои от греди. Към тях са приковани дъски, придаващи завършен вид на

помещението, което е с врата. Подобна строителна практика се налага в Древна Тракия още през втората половина на V в. пр. Хр. (Велков 1935, 4, обр. 1-2; Филов 1933, 255, обр. 41).

Богдан Николов отбелязва, че съоръжението се състои от две камери, като източното е с по-големи размери (Николов 1988, 43). От запазения чертеж става ясно, че помещенията не са отделени едно от друго чрез зид (обр. 2). Богдан Николов смята, че съществуват две помещения - предверие и гробна камера, тъй като гробните дарове са групирани около два центъра, за които споменава и Иван Венедиков (Венедиков 1966а, 9-12). Възможно е, обаче, покойниците да са погребани в едно помещение заедно с колата и конете. В съоръжение, разкрито при Шипка, Казанлъшко, е констатирана такава погребална практика – в гробната камера са намерени костите и на човек и на кон - местния владетел е погребан през първата половина на II в. пр. Хр. заедно с любимото му животно (Китов 1996, 13, 18, 20). В публикациите на Богдан Николов не е споменато, къде е входът на Гробница II. Вероятно той е с дървена врата, разположена на северната стена - там където на чертежа е показано, че липсва зид (обр. 2). Разположението на входа е необичайно за Древна Тракия, но в практиката на гробничното строителство съществуват изключения. След погребалната церемония входът на гробницата е затрупан с пръст.

Гробница III. Сведенията за нейните планировка и начин на строеж са по-подробни, тъй като в дневника се съдържа богата информация. Тя е обогатена в статията от 1967 г. - гробницата е с правоъгълен план и е дълга 13, 5 м, широка е 6 м и е ориентирана от югоизток към северозапад. Покривът на гробното съоръжение ляга върху зида и е от дървета, скрепени едно за друго с помощта на ковани железни гвоздеи (обр. 1, 5), (Николов 1967, 11-12). През 1988 г. Богдан Николов изказва и друго становище. Според него гробницата е направена изцяло от дърво и около нея е издигнат предпазен каменен зид (обр. 1, 5), (Николов 1988, 43-44).

Археологът изказва противоречиви становища и съществуват две предположения, аналогични на тези за Гробница II - каменно помещение с покрив от дърво и дървена конструкция, оградена със зид от необработени камъни. Те няма да бъдат разгледани подробно - това вече е направено по-горе. Ще бъдат отбелязани само съществуващите особености при изграждането на Гробница III. За разлика от останалите две, разкрити в могилата, тя е със субструкция от речни камъни без спойка. При строежа на съоръжението също е използван каменен блокаж, който не е с такива размери като този при Гробница

II. Тези промени не предизвикат изменение при дървената конструкция. Железните скрепителни елементи - кат. № 110-115, табл. II/1-6, са сходни с тези от Гробница II - кат. № 5-9, табл. I/1-6.

Планировката на гробното съоръжение е същата като тази при Гробница II. Разликата се състои в това, то е разделено на две части от каменен зид, за който вероятно е монтирана дървена врата (обр. 1). Налице е еволюция в развитието на местната гробнична архитектура - преход от еднокамерна каменна гробница в такава, при която са оформени две помещения. Откритите човешки кости и остатъци от погребално ложе дават основание на Богдан Николов да предположи, че северозападното помещение е гробната камера, а другото югоизточното е предверието. Върху чертежа не е обозначен входа на съоръжението (обр. 1). Вероятно той е разположен на късата външна югоизточна стена, използван е само по време на погребалната церемония и веднага след това е зазидан (обр. 1). Налице е известно сходство с гробното съоръжение от Борово, Русенско, датирано в IV в. пр. Хр. То също е с правоъгълна основа и е разделено на две помещения – предверие и гробна камера. Изградено е от ломени камъни. Покривът е плосък и е направен от дебели дървени греди, върху които са наредени каменни плочи с неправилна форма (Станчев 2000, 114-118). Липсата на точен аналог може да бъде обяснена единствено с многообразието в тракийските погребални практики и появата на гробни съоръжения с различна планировка и начин на изграждане.

Сведенията в дневника за **оградния зид (крепида)** са непълни. Повече информация се съдържа в публикациите на Богдан Николов. Той отбелязва, че цялата могила е оградена “с един четириъгълник от масивен каменен зид”. Крепидата е запазена по-добре в североизточната част на насипа. Тя е иззидана от масивни каменни блокове без спойка с пълнеж от необработени камъни. Зидът е със значителна дебелина, достигаща от 8 м до 10 м. Лицевата му част е облицована от дялани камъни, които са разположени стъпаловидно. В отделни участъци са запазени до дванадесет стъпала (обр. 4-5). Богдан Николов смята, че могилата представлявала цялостен култов комплекс – владетелите, погребани в могилата, са обявени за херои и са им отдавани религиозни почести (Николов 1976, 54-55). Наличието на крепида свидетелства за култовото предназначение на Могиланската могила и след окончателното затваряне на входовете на гробниците. Възможно е върху могилния насип да са издигнати олтар или масивна сграда, които допълват архитектурния облик на стъпаловидния ограден зид. Не е известен до момента гробничен комплекс с крепида като тази

от Могиланската могила. Разкритите съоръжения на територията на Древна Тракия се различават по начин на изграждане и архитектурен план. Проучен е ограден зид на могилата Мал-тепе до Мезек, Свиленградско. Той е разрушен без да е прецизно документиран (Филов 1937, 2, 7, обр. 3). Археологическият екип на Георги Китов също разкри подобен каменен ограден зид при проучването Четиньова могила, край Старосел, Хисарско (Китов 2003, 7-8, обр. 10; Kitov 2003, 506, 509, fig. 4).

Погребалният обред, извършен в трите гробни съоръжения, е пряко свързан с тяхното изграждане и планировка. Информацията за него е оскъдна. Вероятно Гробница I и Гробница III са ограбени още през древността - те са осквернени по политически причини след промяна в управлението или в тях проникват иманяри. Гробница II е непокътната, но сведенията за местоположението на инвентара са недостатъчни. В настоящето изследване е изказано предположение за извършения в нея обред.

Гробният инвентар е разделен на три групи.

В първата влизат предметите, които са в пряка връзка с идеологическите разбирания за царската власт. Златният венец от Могиланската могила - кат. № 31, табл. VI/1, XXIII/1a-б, изпълнява функция на инсигния (Маразов 1980, 23, обр. 39). Той символизира пълното господство над държавната територия и поданиците, узаконено с волята на боговете. Негово идеологическо значение е представено образно върху люнета на северната стена на гробницата от Свещари, Разградско. Изобразена е фигурата на жена-богиня, която подава с дясната си ръка златен венец към пристъпващият конник - цар на гетите (Чичикова 1983, 28). Обожествяването на мъртвия владетел има важно политическо значение, чрез този обред неговия законен наследник утвърждава неограничената власт на династията. Сребърният наколенник - кат. № 59, табл. VIII, XXVIII/1a-б, който е съставна част от царското въоръжение, също представлява инсигния - не случайно върху него е представена богиня с венец на челото. Такова е значението и на сребърния сервиз. Каната - кат. № 68, табл. XI/1, XXXII/1, ритонът - кат. № 69, табл. XI/2, XXXII/2 и фиалите - кат. № 64-67, табл. X/1-2 XXX/1, 2a-б, 3a-б, имат идеологическа функция - царят заема йерархическото положение на домакин и виночерпец (Маразов 1992, 359-361, 385). Лъкът със стрели - кат. № 61, табл. IX/1 и копията - кат. № 63, табл. IX/6-9, са в основата на инвеститурата на владетеля (Маразов 1992, 357-359). Колата - кат. № 10-16, табл. III/1-7 и сребърните апликации - кат. № 20-28, табл. IV/2-4, V/1-3, XVIII/1-2a-

б, XIX/1а-г, XX/1а-б, 2а-б, XXI/1, от сбруята на ездитния кон обуславят неговата роля на върховен господар и военачалник.

Втората група предмети включва златните обици – кат. № 32, табл. VI/2, XXIV/1а-б, пластините - кат № 35-37, табл. VII/1-3, XXV/3-4, XXVI/1, тоалетните принадлежности - кат. № 33-34, табл. VI/3-4, XXV/1-2 и стъклените мъниста - кат. № 51-58, табл. XXVII/9, 11-17. Те са притежание на жена и фиксират нейния статут – тя е царска съпруга.

Към третата група могат да бъдат причислени, вещите, употребявани в ежедневието - железният канделабър - кат. № 106, табл. XII/5, керамичните и бронзови съдове и лампи - кат. № 70-81, табл. XII/1-4, XIII/3-4, 6-7, XIV/3-5, XXXIII/1, 2а-б, 3, XXXV/2а-б, 3, 5-6, XXXVI/1-2. Поставянето в гробницата на предметите от трите групи свидетелства, че в нея е погребан владетел. Той се преселва в задгробния живот с инсигните на своята власт, обозначаващи социалната му позиция - чрез тях ще бъде разпознат там (Маразов 1992, 416). Царят е придружен от съпругата си, която е погребана със своите накити. Към гробния инвентар са присъединени и останалите предмети от третата група - покойният има нужда в отвъдното от всички вещи, които му служат в ежедневието.

Съставът и характерът на трите групи от гробни дарове влизат в противоречие с информацията за броя на погребаните в Гробница II и тяхната полова идентичност. Иван Венедиков, който оглавява разкопките през есента на 1965 г., е категоричен, че са намерени само два човешки скелета. Единият е разкрит до ездитния кон и колата, а другият до богатите гробни дарове. Липсата на приемливо обяснение на обреда води до появата на вестникарската формулировка, че в гробницата е погребана “тракийска принцеса” (Данкин 1965; Искърски 1965; Николов/Воденичарски 1965).

Антропологичните изследвания са затруднени от обстоятелството, че костният материал е в лошо състояние. Петър Боев отбелязва, че са открити скелети на две жени. Единият от тях е намерен с венец. Той е на младо момиче в началото на ювенилис – юношество. Нейният череп понастоящем се намира в Института по експериментална морфология и антропология към Българската академия на науките. Неговата реконструкция е осъществена от Йордан Йорданов. При изследването не са използвани останки от други кости на скелета. Максималната възрастова граница на жената е 17, а минималната 15 години. Тя притежава белезите на грацилния медитерански расов тип. Черепът получава изкуствена деформация в резултат от целенасочено или несъзнателно действие - носене на еднолентова превръзка под формата

на шапка, панделка, накит или специално приспособление (Йорданов 2003, 43-53).

Как ще се обясни липсата на скелет на мъж в гробното съоръжение? Налице е единствено сведението на Иван Венедиков, че е погребана жена, която е паднала по очи – по време на обреда е извършено ритуално убийство (Венедиков 1966а, 7, 11-12). Тази информация не е потвърдена от антропологическо изследване – проучен е единствено черепът (Йорданов 2003, 43-53) и не е известно местонахождението на останалия костен материал. В настоящата публикация е изказано само предположение относно характера на погребалния обред. Отсъствието на тялото на починалия по време на обреда е оправдано при определено обстоятелство. Царят е убит и практически е невъзможно неговите тленни останки да бъдат транспортирани до некропола. Провеждането на погребалната церемония в присъствието на поданиците е продиктувано не толкова от религиозни, колкото от политически причини. Тя фиксира края на царуването на владетеля и преминаването му в отсъствието, като същевременно легитимира управлението на неговия приемник. Венецът от Гробница II фиксира единствено статута на жената като царска съпруга. В гробното съоръжение е извършено символично погребение на владетеля. Важен елемент от церемонията е жертвоприношението на съпругата му, която трябва да го последва в задгробния свят, заедно с накитите си.

В основата на обреда лежат традиционните погребални вярвания. Вероятно през елинистическата епоха той придобива протоколен характер при царските погребения в Северозападна Тракия. Обредните действия извършени при останалите два погребални комплекса вероятно са сходни на тези от Гробница II. Издигането на оградния зид (крепида) превръща могилата в хероон.

Могиланската могила е част от некропола на тракийско селище, към който принадлежат могилите, разположени в града и унищожени при неговото разрастване и благоустройство. През последните години се натрупа по-голям обем информация за поселищния живот в близката околност. Селището, което съществува през IV в. пр. Хр. - по време на издигането на Могиланската могила, е разкрито в района на прохода Вратцата и местността Градище на около 2 км, западно от град Враца. При построяването на алпийски дом е разкрита субструкцията на правоъгълни постройки, зидани от ломени камъни, които са споени с кал. На същото място са намерени и две монети на тракийските владетели Аматок и Севт III (Николов 1976, 58-59).

Археологическото проучване, осъществено в периода от 2007-2015 г., разкри културен пласт, потвърждаващ съществуването на селището в местността. Откритите материали са непубликувани. В хода на разкопките са намерени бронзови дупримчеста фибула и фибула тракийски тип, сребърна дръжка от съд, подобна на тази на каната от Гробница II от Могиланската могила и местна керамика. Нумизматичният материал се състои от бронзови монети от Мароней (серия, датирана 398/7 - 348/7 г. пр. Хр.), от Абдера (втората половина на III в. пр. Хр. (240-200 г. пр. Хр.) и варварски имитации на македонски автономни монети (края на II - нач. на I век пр. Хр.). Ранното римско монетосечене е представено от сребърен републикански денар (112/111 г. пр. Хр.), бронзови монети на император Октавиан Август (27 г. пр.Хр. - 14 г. сл. Хр., с обожествения Юлий Цезар), на император Калвдий (41-54) и анонимни от Филипи от времето на Юлиево-клавдиевата династия.

Може да се предположи, че селището възниква като укрепен пункт, още в края на ранно-желязната епоха през VI в. пр. Хр. Той държи под контрол пътя, водещ от равнината до рудниците, използвани за добив на мед и разположени над днешното село Згуриград. Вероятно селището прераства в династичен център, управлявал племенния съюз на трибалите, населявал земите на днешна Северозападна България. Местните владетели са погребани в гробниците на Могиланската могила, която се е намирала в центъра на град Враца. Селището продължава да съществува преди и след установяването на римското владичество в Древна Тракия и създаването на провинция Мизия. Доказателство е откритият в района бронзов печат за изработка на денари, отсечени в периода 17-16 г. пр. Хр. (Божкова 1984, 15).

НАКИТИТЕ И ТОАЛЕТНИТЕ ПРИНАДЛЕЖНОСТИ ОТ МОГИЛАНСКАТА МОГИЛА

Златният лавров венец е шедьовър на атичното златарство – кат № 31, табл. VI/1, XXIII/1a-б. Листата са от фолио и личат тънките жилки. Всеки от плодовете завършва с малка халкичка, която е закачена за друга, оформена върху някои от клонките. Двете части на накита са свързани неподвижно с тънка златна тел, а закачването им на челото става с кукички.

Налице е обемна информация за златните венци, произхождащи от територията на Древна Тракия (Топкова 2013, 414-421). Фрагменти от златни венци са намерени при Розовец (Рахманли), Пловдивско (Филов 1934, 159, 163, обр. 180 и 164; Шкорпил/Шкорпил 1898, 124-

128), Созопол, Бургаско (Младенова 1963а, 288), Стрелча, Пловдивско (Китов 1979б, 3; Младенова 1963а, 288) и Кабиле, Ямболско (Стоянов/Миков/Джанфезова 2013, 277-283, фиг. 33-36, кат. № 11а-12). Златен дъбов венец е открит при проучване на гробницата в могилата Голяма Косматка край Шипка, Казанлъшко (Димитрова 2015, 156-162, обр. 125, 128-129). Два екземпляра са притежание на частна колекция (Маразов 2011, кат. № 137-138). Златен маслинов венец произхожда от могилния гроб от Голямата могила край Маломирово и Златиница, Елховско (Агре 2011, 31-37, обр. II-1-5)

Венецът от Могиланската могила е по-представителен и с по-пищна украса от останалите, открити в България. Той е свидетелство за принадлежността на Древна Тракия към елинистическия свят – изработен е в ателие, което функционира в производствените центрове, разположени по Егейското крайбрежие. Златният венец има символично-ритуално значение и свидетелства за наличието на активни контакти на местната династия с ранноелинистическите владетели и други политически сили от района на Егея (Tonkova 1997а, 22-27; Tonkova 2013, 417-418, 423-432).

Златните обици от Могиланската могила - кат. № 32, табл. VI/2 XXIV/1а-б, са с форма и украса, характерни за луксозните антични накити. Познати са три основни типа – дисковидни, ладиевидни и спирални (Williams/Ogden 1994, 34). В източно-гръцките градове под влиянието на околните народи, мъжките накити са обичайно явление. (Williams/Ogden 1994, 71-80). В тракийските земи не са открити обици в гробове от IV в. пр. Хр., за които е установено със сигурност, че са погребани само мъже - явно тези ювелирни изделия са използвани единствено от жените. Накитът от Могиланската могила представлява комбинация от диск и ладия, за която са закачени розети и висулки. Той е представител на йонийския вариант на ладиевидния тип (Tonkova 1997а, 23). Подобни накити, датирани около 350 г. пр. Хр., намират разпространение в Северното Черноморие (Artamonov 1970, 130, 137, Taf. 221-223, 304, 326-328; Williams/Ogden 1994, 149, 165, kat. № 89, 105). Обици със сходна форма са открити и в други райони на античния свят (Tsigarida/Ignatiadou 2000, 69-82, fig. 74; Williams/Ogden 1994, 57, 66-67, 87, 96, 98, 110, 120, 211, 214, 217, 240, kat. № 9, 20, 38, 49, 51-52, 63, 70, 144, 147, 150, 175). Накитът от Гробница II е изработен в ювелирните ателиета, намиращи се на Егейското крайбрежие. В тях са произведени и обиците, открити в районите на Северното Черноморие – това обстоятелство определя съществуващите прилики (Tonkova 1997а, 25-27).

Пластинката, разположена над ладията, е с изображение на сфинкс. Той като декоративен елемент се среща рядко в Древна Тракия. С него са орнаментирани отделни накити - медалион, пластини, пръстен и обици, датирани в различни интервали от време през VI-I в. пр. Хр. (Балабанов 1976, 30, 31; Венедиков/Герасимов 1973, 372, обр. 175; Маразов 2011, кат. № 140; Bernier, J. (ed.). 1987, cat. № 224, 403-404; Die Thraker...2004, kat. № 222b; Filov 1925, 15, fig. 10; Tonkova 1997b, 92-93, pl. VI, 3). Това фантастично същество не намира трайно място в митологическите представи на местното население. Трудно е да се обясни от какво е предизвикана неговата употреба като декоративен елемент. Тя явно е породена от естетическите предпочитания на клиенти, свързани с елинските традиции. Наличието на изображения на сфинкс в Йония е обусловена от неговата връзка с главния бог на местното гръцко население - Аполон (Стоянов 1998, 76-77). Явно появата на обиците и венецът от Гробница II в северозападните тракийски земи е резултат от династичен брак - потеклото на погребаната вероятно произхожда от аристократична фамилия от егейското крайбрежие. За това свидетелстват антропологичните особености на нейния череп. Не трябва, обаче, да се отхвърлят и останалите предполагаеми варианти – импорт, царски подарък, военна плячка.

Трите златни висулки - кат № 38-39, 116, табл. VII/4-5, 7, XXVII/1-2, 4 са част от накити, чиято форма не може да се определи поради голямото разнообразие в асортимента на златарското производство през античността. Една от висулките е с удължена сферична форма и е украсена с резки - кат. № 38, табл. VII/ 4, XXVII/1. Тя е сходна с тези от обиците от същата гробница и за нея важи отбелязаното по-горе. С особено майсторство са изработен останалите две, които имат сферично тяло с къса шийка и наподобяват античен съд - кат. № 39, 116, табл. VII/5, 7. XXVII/2, 4. Едната е украсена с филигранови нишки, образуващи розети, а на дъното и е припоен четирилистник - кат. № 116, табл. VII/5, XXVII/2. Двете висулки не са единствените, произхождащи от тракийските земи – отделни екземпляри са намерени в Казанлъшко (Венедиков/Герасимов 1973, 374, обр. 205), Капиново, Великотърновско (Marazov (ed.). 1998, 198, № 139), Мезек, Хасковско (Венедиков/Герасимов 1973, 374, обр. 198-200; Филов 1937, 76-77, 90-91, обр. 84,2; Bernier (ed.). 1987, cat. № 370), Шипка, Казанлъшко (Marazov (ed.). 1998, 96, №3), Кьолмен, Шуменско (Дремсизова-Нелчинова 1970, 214, 228, табл. II/5), Браничево, Шуменско (Дремсизова 1958, 453, 456, обр. 4в) и Несебър (Венедиков/Герасимов 1973, 373-374, обр. 195; Гълъбов 1955, 134-135, 141, обр. 15а-б; Bernier

(ed.). 1987, cat. № 453). Накитите с елемент на украса, оформен като съд, са особено популярни ред тракийската аристокрация през елинистическата епоха. Появата им е резултат от повишените естетически изисквания, вследствие на трайния контакт с елинския свят. Висулката от Могиланската могила маркира неговото наличие в северозападните тракийски земи.

Златната фигурката на птица е куха и се състои от две отделни части, съединени помежду си - кат № 117, табл. VII/6, XXVII/3. Тя също е част от накит - в нейния долен край е оформено краче посредством, което е закрепена. Една златна игла за коса от некропола Кул-Оба, Северното Черноморие е украсена в горния си край с птица, оформена като тази от Могиланската могила (Artamonov 1970, 132, Taf. 249). Вероятно крачето на фигурката от Гробница III е използвано за поставяне върху подобна.

Златната лъжичка - кат. № 34, табл. VI/4, XXV/1, е със специфична форма. Тялото, което е с квадратно сечение, е усукано в средата и единият му край е извит като кука. Подобни лъжички са открити в надгробната могили край Езерово, Първомайско (Филов 1913, 207, 209, 217-218, табл. III, 7), Староселка, Шуменски окръг (Тачева-Хитова 1971, 48, 50, обр. 15 г) и в некропола на античния Одесос във Варна (Тончева 1961, 30). Гробните съоръжения, от които произхождат, са датирани в различни интервали от време през периода първата половина на V – началото на I в. пр. Хр. Изказано е предположение, че сребърните лъжички са с медицинско или култово предназначение (Агре 2011, 100-101, обр. III-30; Тачева-Хитова 1971, 48, 50, обр. 15 г). В писмените извори няма категорични свидетелства за обредни действия, разпространени при траките, при които лъжички от благороден метал да са в употреба. Едва ли екземплярът от Могиланската могила е с медицинско предназначение. Лъжичката е изработена от злато и вероятно е тоалетна принадлежност. Подобни на нея са внасяни периодично от елинския свят и свидетелстват за наличието на модни влияния. Същото важи и за предмета от злато с кат. № 33, табл. VI/3, XXV/2, който е със същите размери като тези на лъжичката и подобна форма.

По-голяма част от златните апликации от Гробница II са кръгли и са с щамповано изображение на розета или на звезда с осем лъча - кат. № 35-36, табл. VII/1-2, XXV/3, XXVI/1. Останалите имат издължена форма и върху лицевата страна са изчукани канелюри, имитиращи палмета - кат. № 37, табл. VII/3, XXV/4. Всички екземпляри са с отвори, чрез които са били закрепени. Иван Венедиков изказва предположението, че са апликирани към було, покриващо челото и

косата на погребаната в гробното съоръжение (Венедиков 1966б, 4, Венедиков 1966в, 40). Декорирането на облеклото с пластини (пайети) е повлияно от съществуващата модна тенденция в източните и североизточните региони на античния свят (Williams/Ogden, 1994, 34).

Апликации с орнаментация, подобна на тази от пластините от Могиланската могила, се появяват в Древна Тракия още през V в. пр. Хр. и намират разпространение през следващото столетие и първата половина на III в. пр. Хр. Те са открити в могилените гробове при Браничево, Шуменско (Дремсизова 1958, 454, 456, обр. 13а), Мумджиляр (Свещари), Исперихско (Фехер 1934, 111, 114, обр. 92/1), Калояново, Сливенско (Чичикова 1969, 59-60, 88, обр. 15), Мезек, Хасковско (Венедиков/Герасимов 1973, 386, обр. 309; Филов, 1937, 31-32, 90-91, обр. 27/3, 28/3, 29), Шипка, Казанлъшко (Marazov (ed.). 1998, 100, 103, № 9, 13), Кралеве, Търговишко (Гинев 1983, 13, обр. 30-31; Bernier (ed.). 1987, cat. № 441. Апликации с розети произхождат от Голямата могила край Маломирово и Златиница, Елховско (Агре 2011, 37-39, обр. II-6) и от съкровището от Луковит, Ловешко (Димитров 1957, 64-67, обр. 1-3А; Bernier (ed.). 1987, cat. № 383-384, 401-402). Звездата при пластините от Могиланската могила е използвана като орнамент. Тя представлява символ, имащ определено съдържание – апликациите са поставени в гробни съоръжения, в които са погребани представители на тракийската аристокрация. Той не притежава политически смисъл и не е свързан с определена царска династия.

В тракийските земи са произвеждани през елинистическата епоха подражания на златни импортни накити, които се различават по качество на изработка и по стила, носещ почерка на местния производител. Наред с накитите, са изработвани и миниатюрни детайли, включително и златни пластинки (Tonkova 1994, 188-190). Вероятно по-малките пластини - кат. № 36, табл. VII/2, XXVI/1, са произведени в елинско ювелирно ателие. Те или подобни на тях служат като модели за направа на другите две - кат. № 35, табл. VII/1, XXV/3, които са с по-големи размери и с по-груба украса. Издължени пластини, подобни на екземплярите от Могиланската могила - кат. № 37, табл. VII/3, XXV/4, са намерени в гробницата при Калояново, Сливенски окръг (Чичикова 1969, 88). При една от тях палметата е препечатана върху розета - това е безспорно доказателство за наличието на местно производство (Чичикова 1969, 59-60, обр. 15). Вероятно издължените пластини от Могиланската могила също са дело на тракийски ювелир.

Златните копчета от Могиланската могила – кат. № 40-43, табл. XXVII/5-8, са с опростена полусферична форма и само едно от тях -

кат. № 42, табл. XXVII/7, е украсено със зрънчест орнамент. Те са произведени в ювелирни ателиета, разположени на егейското крайбрежие (Tonkova 1997a, 25). Екземпляри, подобни на откритите в Гробница II, са открити в могилни гробове (Дремсизова 1958, 454, обр. 136; Дремсизова-Нелчинова 1970, 210, табл. I/3; Филов, 1937, 34, 78, 90-91, обр. 33,1-4).

От бронзовото огледало от Могиланската могила е запазена само неговата кръгла част, от която липсват отделни фрагменти – кат. № 45. Формата му е сходна на тази на архаичните гръцки огледала. Техните отличителни белези са тънко изработеният кръг със слаба изпъкналост, четвъртития издатък, който го свързва с дръжката и липсата на украса (Велков 1932, 28-29, обр. 26; Филов 1913, 207-208, обр. 115; Филов 1933, 263-264, обр. 48). Подобни огледала намират разпространение в Древна Тракия през продължителен период от време - V – първите десетилетия на III в. пр. Хр. (Велков 1932, 28-29, 42, обр. 26; Дремсизова 1958, 453, 456; Дремсизова-Нелчинова 1970, 215, 228, табл. II/7; Дякович 1925, 122; Филов 1927, 31, 52; Филов 1933, 263-264, 275, обр. 48; Bernier (ed.). 1987, cat. № 145). Вероятно част от по-късните екземпляри са изработени от местни майстори.

Три от фрагментираните фибули - кат. № 47, 119, табл. VII/9-11, принадлежат към тракийския тип. Само една подлежи на по-прецизно типологизиране, тъй като е запазена част от крачето (продължителя) на иглодържателя - кат. № 119, табл. VII/11. То и иглата са били цели (Kull 1997, Abb. 27b, 10), но по-късно са се разпаднали – фибулата не е подложена на консервация. Екземплярът от Гробница III е от Тип III. Основният белег за определяне е формата на крачето - обърнат конус или пирамида. Фибулата е от вариант, при който то е украсено с врязани геометрични мотиви и притежава кръгло или овално сечение. Екземплярите от този тип са местно производство и намират разпространение в северозападните тракийски земи (Домарадски 1997, Домарадски, 2000, 213, обр. 7). Четвъртата фибула – кат. 46, табл. VII/8, се различава от останалите три. Иглодържателят и иглата липсват и е трудно да бъде възстановена нейната форма. Фибулата е по-ранна и е от тесалийски тип (A IV 4, 5), (Гергова 1977, 52). Нейното присъствие в гробното съоръжение е наложено от погребалните обреди, извършени в него.

В Гробница II и Гробница III са открити три фрагментирани бронзови пръстена – кат. № 48, 118, табл. VII/12-14. Възможно е те да са използвани като печати - върху елипсоидните им плочки са гравирани изображения, повредени от окиса. Вероятно върху един от тях - кат. № 118, табл. VII/14, е изобразена птица с грациозно извита

шия и дълъг клон. Трите пръстена са датирани в рамките на четвъртото столетие (Teleaga 2008, kat. № 1080-1082, Taf. 195/8-9, 197/1). Те са подобни на златните и сребърни екземпляри от Тип IX по класификацията на Джон Бордман, които са използвани през втората половина на IV в. пр. Хр. (Bordman 1970, 214). Тяхната поява в тракийските земи е резултат от влиянието на елинската култура (Агре 2001, 52, обр. 3/3-4; Домарадски 1995, 65, обр. 2, 6). Върху елипсовидната бронзова плочка на този от Крушуна, Ловешко е представена човешка фигура, седнала на стол с венец на главата (Джамбазов 1962, 57-58, обр. 3а). Това изображение е копие на изделие от злато, принадлежащо на местен владетел. Вероятно образите от пръстените от Могиланската могила също са взаимствани от златни накити, символизиращи царската власт на погребаните.

В Гробница II са намерени няколко стъклени мъниста – кат. № 51-54, 56-58, 124, табл. VII/15, XXVII/11-15, 17 и едно от жълт кехлибар – кат. № 55, табл. XXVII/16. Двете маски-мъниста - кат. № 51, 124, табл. VII/15 табл. XXVII/9а-б, 10, имат формата на мъжка глава и са сходни по стила на украса. Предложена е за тях датировка в хронологическите граници VI-V в. пр. Хр. (Teleaga 2008, kat. № 1095, 1098, Taf. 202/13-18). От тракийските земи произхождат значителен брой стъклени мъниста от края на V – началото на I в. пр. Хр. (Георгиева 1992, 74-75, обр. 2; Гинев, 2002, 38; Гълъбов 1955, 143; Дремсизова-Нелчинова 1965, 55-65, обр. 6/6; Дремсизова-Нелчинова 1970, 214, 228, табл. III/6; Младенова 1963б, 308-309; Тончева 1961, 27-30, табл. I; Филов 1909, 597-598; Филов 1913, 204, 209, 217-218; Филов 1933, 271-272, 275, обр. 56,20-21; Филов 1937, 73-74, 78, 90-91, обр. 31/1,3, 80, 85/10; Чимбулева 1964, 58-59, 61, обр. 8а-б, г-д). Не е даден задоволителен отговор на въпросите къде тези изделия са произведени и как попадат на територията на Древна Тракия (Джингов 1965, 14, обр. 6).

ВЪОРЪЖЕНИЕТО И СНАРЯЖЕНИЕТО ОТ МОГИЛАНСКАТА МОГИЛА

Една от най-значимите находки от Могиланската могила е сребърният наколеник (кнемида) - кат. № 59, табл. VIII, XXVIII/1-б, XXIX/1-6. Той е изкован от цял сребърен лист. Украсен е с позлатени релефни животински изображения и орнаменти. В горната му част е представена женска глава с бръшлянов венец. В отделна монография е направен подробен стилов и семантичен анализ (Маразов 1980, 33-83). В настоящето изследване е очертано единствено неговото идеологическо значение на инсигния. Наколеникът е украсен в типичния за местните ателиета стил, подчинен в случая на определена

концепция. Той изразява в синтезиран вид значението на царската власт, в която тясно се преплитат функциите на владетел, военачалник и жрец. Върху наколенника е изобразена Великата тракийска богиня, носеща на главата си златен венец. Образно е показана ролята на царя като неин представител пред поданиците. Подобна функция изпълняват и двата наколеника от Аджигьол, Северна Добруджа с безспорен тракийски произход (Венедиков/Герасимов 1973, 378, обр. 236; Berciu 1974, 52-55, fig. 8-9) и този от Голямата могила край Маломирово и Златиница, Елховско (Агре 2011, 45-72, обр. III 1-14). Той се отличава с богата си украса и разнообразие от сцени, отразяващи духовния мир на траките и техните религиозни вярвания.

Фрагментите от бронзов шлем - кат. № 60, табл. IX/10, свидетелстват, че е той притежава характерната особеност за халкидския тип – отвесна ивица, която започва от тила, преминава към челото и образува фронтон. В нея се врязват отворите за ушите, но не достигат до ръба на калотата. Екземплярът от Могиланската могила е представител на “тракийската група” в халкидския тип, намерила голямо разпространение през IV в. пр. Хр. (Василев 1979, 66-70, обр. 1, 3-4; Teleaga 2008, kat. № 944, Taf. 196/3).

Подобни на него са открити в различни райони на тракийските земи, като водещо място заема колективната находка от Юделник, Русенско (Иванов 1972, 51-56, обр. 2-12). От могилата Голяма Косматка до град Шипка произхожда шлем, за който се смята, че е притежание на тракийския владетел Севт III. Върху челната част е изписано неговото име (Димитрова 2015, 167-173, 280-281, кат. № 39, обр. 138-140, 219). В Голямата могила край Маломирово и Златиница, Елховско е открит пълен комплект тракийско въоръжение с шлем. Предполага се, че погребеният в Голямата могила е Йолай, син на тракийския владетел Керсеблепт (Агре 2011, 84-91, 213-215, обр. III-20-24). Тези шлемове, както и екземплярът от Могиланската могила, свидетелстват за предпочитанията на владетеля и аристокрацията към предпазно оръжие именно с такива форма.

В гробните съоръжение на Могиланската могила са намерени бронзови триръби върхове от стрели - кат № 61, 125, табл. IX/1. Те са характерни за тракийското нападателно въоръжение - най-ранните екземпляри от желязната епоха са датирани в хронологическите рамки VIII-VII в. пр. Хр. (Bernier (ed.). 1987, cat. № 192). Подобни на тези от Могиланската могила, са използвани в края на V в. пр. Хр. (Велков 1929, 47, 49-50, обр. 64; Велков 1932, 10, 25). През следващите столетия те намират масово разпространение. В Голямата могила край Маломирово и Златиница, Елховско е открит значителен брой върхове

от стрели със сходна форма (Агре 2011, 97-100, обр. III-29). Подобни са открити на територията, населявана от скитите (Мелюкова 1964, 14-32, рис. 1, табл. 8-9, табл. II-IV, Artamonov 1970, 133, Taf. 270, Vickers 1979. 7-9, 34-35, Pl. Ia-b). Съществуващото сходство е резултат от възприемането на една обща форма – връх с три ръба. Нейното локално развитие води до обособяването на отделни типове и техните варианти.

Четири малки железни ножа – кат. № 62, 126, табл. IX/2-5, са местно производство. Подобни на тях произхождат от некрополите, датирани в края на VI – началото и III в. пр. Хр. (Агре 2011, 100; Велков 1929, 49-52, обр. 77; Дремсизова-Нелчинова 1965, 56, 65, обр. 7/3; Дремсизова-Нелчинова 1970, 213, 228, табл. II/3; Мирчев 1962, 123, 127, табл. XXXII/1,2, XXXIII/1,2, XXXIV/1б, в; Мирчев 1963, 12, обр. 7а, 9, 12а, 17; Мирчев 1965, 52-53, табл. X-XI; Филов 1909, 593-594, Чичикова 1969, 63-64, 88, обр. 18; Moscalu 1989, 152, № 81-82, Abb. 4/1,7). В една от ловните сцени от стенописите от гробницата при Александрово, Хасковско, които са от третата четвърт на четвъртото столетие, е представен мъж, който държи нож (Китов 2004б, 165, 171, фиг. 45). Характерна особеност във формата е дъговидно извитото острие. (Торбов 1997, 15-46). С подобно е само този с кат. № 62, табл. IX/2 – вероятно през IV в. пр. Хр. тя не се е утвърдила в северозападните тракийски земи.

По-голяма част от върховете за копия - кат. № 63, са пострадали от корозията. Добре запазените са с инв. № 129, 132, 136-137, табл. IX/ 6-9. Копията имат голямо разпространение през старо-желязната епоха (Буюклиев 1985). Тяхната форма намира развитие в екземплярите от V - III в. пр. Хр., които произхождат от могилни гробове (Велков 1929, 47, 49, 51-52, обр. 77; Герасимов 1963, 274, обр. 2; Дремсизова 1958, 449, 456, обр. 5; Дремсизова-Нелчинова 1965, 57, 65, обр. 7/1-2; Дремсизова-Нелчинова 1970, 212-213, 228, табл. II/2; Николов 1965, 173, 201; Стоянов/Миков/Джанфезова 2013, 268-271, фиг. 22, 25, кат. № 2б-д, з-л, 3а-д, 4-6; Филов 1909, 592, 594; Филов 1919, 26, 29, обр. 25; Чичикова 1969, 64-66, обр. 18). Върховете за копия от Гробница II са с остриета, притежаващи формата на дълъг лист и имат изпъкнал ръб по средата - инв. № 129-131, 136-137, 140, табл. IX/6, 8-9. Тази форма е подчинена на трайна тенденция, която се налага окончателно през III-I в. пр. Хр. Нарастването на дължината на остриетата изисква то да бъде стабилизирано с два пластични ръба, които минават от двете му страни (Торбов 2003, 51-68).

Юздата от ездитния кон е с посребрени и профилирани странични лостове, завършващи със сфери – кат. № 19, табл. IV/1, XVII/1. Тя е от

Тип VI, Вариант В и формата и е характерна за четвъртото столетие. Подобна на нея произхожда от съкровището от Брезово, което е от края на V и началото на IV в. пр. Хр. Разликата се състои в това, че единият край на лостовите е оформен като лъвска глава (Филов 1919, 9-10, обр. 5-7; Bernier (ed.). 1987, cat. № 256; Werner 1988, 46 Tafel 22, 87 кат. № 155). Сходна е и юздата от Перету, Румъния, от която е запазен един фрагмент от посребрения страничен лост (Moscalu 1989, 150-151, № 26, Abb. 10, 1; Werner 1988, 46, кат. № 156). Тези екземпляри нямат масова употреба - изработвани са по поръчка от местни майстори за представителите на аристокрацията.

Сребърните апликации и прешлени - кат. № 20-28, табл. IV/2-4, V/1-3, XVIII/1-2а-б, XIX/1а-г, XX/1а-б, 2а-б XXI/1, XXII/1-2а-б, служат за украсата на кожените ремъци на сбруята на ездитния кон. В България са открити комплекти от V-III в. пр. Хр., изработени от злато, сребро и бронз. Обемният археологически материал позволява да се въведе термина тракийски тип апликации за конска сбруя (Владиминова 1994, 45-52). Информацията за тяхното приложение е обогатена след разкриването на стенописите от гробницата при Александрово, Хасковско, от които се добива по-пълна представа за мястото на поставяне, формата и металът, от който са направени (Китов 2002, 16-17; Китов 2004а, 47-48, обр. 7-8, 10; Китов 2004б, 157-166, фиг. 18, 23, 28, 35-36, 40, 42-43, 48; Kitov 2001, 18-29, fig. 7-8, 11, 14). По-големите пластини могат да бъдат разделени на три групи. Първата включва тези от тях, които са монтирани върху оглавника, втората, поставените върху гърдите на коня и третата, закрепените към хълбока (Владиминова 1994, 45-55). Класическият тип "парадна" амуниция от Тракия се състои от седем елемента, украсяващи главата на ездитния кон (Владиминова-Паунова 2001, 29; Китов 2004б, 157-166, фиг. 18, 23, 28, 35-36, 40, 42-43, 48).

Апликацията с кат. № 20, табл. IV/2, XVIII/1 е с оформен отвор, през който преминава коженият ремък, с който е закрепена. Подобни на нея са монтирани само върху оглавника на коня. Пластината при част от тях е с равна задна повърхност и лежи, захваната с ремък, върху муцуната на коня, затова са наречени наносници. При останалите тя е дъговидно извита и е закрепена върху челото и са наименовани начелници. При богато украсената конска сбруя е налице употребата и на двете апликации (Владиминова-Паунова 2001, 29; Китов 2004б, 157-166, фиг. 18, 23, 28, 35-36, 40, 42-43, 48). Екземплярът от Могиланската могила е начелник. Неговата форма е типична за тракийското снаряжение. Той се състои от плоска и обемна част. Сребърната пластина е украсена с волути и паламети, като

нейната периферия е с пояс от къси резки - насечки (Маразов 1980, 24-25, обр. 28, 44). Не е възможно да се открие точен аналог на начелника от Могиланската могила. Изделията са изработени в различни ателиета от местни тракийски майстори, които влагат при направата им своите умения и художествени виждания. Налице е най-голямо сходство при пластините. Украсата им носи характерните черти на самобитното тракийско изкуство. Върху начелника от Могиланската могила е представена релефна глава на лъв - кат. № 20, табл. IV, 2. Прилика в стила на изображението е налице при екземплярите от Голямата могила край Маломирово и Златиница, Елховско (Агре 2011, 103-104, 112, обр. IV-2а-3, 9-10) от Брезово, Пловдивско (Венедиков/Герасимов 1973, 380, обр. 259-260; Филов 1919, 8, табл. I, 3; Bernier (ed.). 1987, cat. № 251), от Луковит, Ловешко (Димитров 1957, 64-67, обр. 1-3А.; Bernier (ed.). 1987, cat. № 376) от Долна Козница, Кюстендилско (Marazov (ed.). 1998, 104, № 16) и при начелника, притежание на частна колекция (Маразов 2011, кат. № 152). Съществуващото сходство е породено от оформящия се постепенно през IV в. пр. Хр. художествен похват при трактовката на лъвската глава. Той не получава синтезиран и завършен вид в определен район, от който да бъде разпространен в останалите тракийски земи. Големият брой апликации с разнородни релефни изображения свидетелства за дейността на редица ателиета, разпръснати в териториално отношение.

Начелникът - кат. № 20, табл. IV/2, XVIII/1, заема първостепенно място в украсата на оглавника - около него са разпределени останалите апликации - кат. № 21-24, табл. IV/3-4, V/1-2, XVIII/2а-б, XIX/1а-г, XX/1а-б, 2а-б, открити в Могиланската могила. При класическия тип "парадна" амуниция от Тракия те са шест на брой (Владиминова-Паунова 2001, 29). Десетте екземпляра от Гробница II образуват два комплекта, които са украсени в един стил. Използвани са сходни геометричните мотиви - волути и полета от къси резки (насечки). В Голямата могила край Маломирово и Златиница, Елховско също са намерени два комплекта (Агре 2011, 105-112, 114-116, обр. IV-2b-d, 4-9b-c, 13-14). Отделните апликации са подобни на тези от Могиланската могила.

Към първия комплект, открит в Гробница II, принадлежат шест апликации - кат. № 21, 24, табл. IV/3-4, XVIII/2а-б, XIX/1а-г. Две от тях - кат. № 24, табл. IV/4, XIX/1а-г, са наустници, те са нанизани на презносовия ремък. Над тях на вертикалните ремъци на оглавника са прикрепени двете апликации с издължена форма - набузници - кат. № 21, табл. IV/3, XVIII/2а-б. Останалите две са наочници - кат. № 24, табл. IV/4, XIX/1а-г - поставени са на начелния ремък, в

непосредствена близост до слепоочията на коня. Вторият комплект е съставен от четири апликации - две с неправилна елипсовидна форма - кат. № 22, табл. V/1, XX/1а-б и две, които са кръгли - кат. № 23, табл. V/2, XX/2а-б. Вероятно те са използвани първоначално. Имало още две апликации с кръгла форма, които са повредени и е поръчан друг комплект.

Върху лицевата повърхност на набузниците - кат. № 21, табл. IV/3, XVIII/2а-б, е представена сцената лъв напада бик или козел. (Венедиков/Герасимов 1973, 382, обр. 281; Маразов 1980, 26, обр. 15). Фигурите са стилизирани и реалните форми са сведени до геометрични. Майсторът се стреми да предаде и някои детайли. Той изобразява зъбите в устата на животните - характерен похват за тракийската торевтика (Маразов 1980, 26-27, обр. 11, 15).

Четиристе трираменни апликации - кат. № 24, табл. IV/4, XIX/1а-г, са украсени, като тези с кат. № 21, табл. IV/3, XVIII/2а-б - лицевата им страна също е с розети, волути и полета от къси резки (насечки). Върху нея са представени стилизирани изображения на грифони или птици със силно извит клюн (Венедиков/Герасимов 1973, 382, обр. 279; Маразов 1980, 27-28, обр. 4, 12, 21-22). Апликациите с форма на трискел и сфастика, открити в тракийските земи, са местно производство. Появата им е обоснована от обстоятелството, че при траките, както и при други народи, конят е свещено животно (Маразов 1980, 27-28, обр. 4, 12, 21-22).

Четиристе ажурно изрязани апликации са с богата зооморфна украса - кат. № 22-23, табл. V/1-2, XX/1а-б, 2а-б. Изобразени са лъвски глави и гущероподобни същества, третираны с една геометризираща стилизация. Всяка глава е обхваната от две дългообразни ивици от насечки, които в краищата са завити като волути. Устата на лъва е отворена и обрамчена с пластичен контур, който в долната си част завива спирално – типичен похват в тракийския животински стил (Маразов 1980, 25-26, обр. 9, 16). Поразителна е приликата между апликациите с кат. № 23, табл. V, 2 и тази, която е от третият комплект гарнитура за конска сбруя, открит в Пейчова могила при Старосел, Хисарско (Стоянова 2015, 115-116, обр. 5. 4).

Двата предмета с кат. № 25, табл. XVII, 4а-б също са използвани за украса на конската сбруя, но тяхното конкретно предназначение не може да бъде определено. Те имат кръгла форма, като в средата са с отвор, около който е образувана къса шийка. Предполага се, че през него преминава ремък с нанизани сребърни прешлени, подобни на тези с кат. 27, табл. XXII/2а-б, който украсява гърдите на коня. Екземпляри, подобни на двата предмета, са открити и в други райони на Древна

Тракия (Димитров 1957, 64-67, обр. 1-3А.; Дремсизова 1958, 456 обр. 4г-д; Bernier (ed.). 1987, cat. № 409; Moscalu 1989, 149, № 24, Abb. 10,9, Tafel 61, 1). С неизвестно местоположение върху конската сбруя са и кръглите копчета от сребро - кат. № 28, табл. XXII/1, които са с бронзови халка за закачване. Подобни пластини произхождат от съкровищата от Луковит, Ловешко (Димитров 1957, 64-67, обр. 1-3А.; Bernier (ed.). 1987, cat. № 382, 400, 405), Аджигьол (Berciu 1974, 76-78, fig. 32, 7-11) и Крайова, Румъния (Berciu 1974, 150-151, fig. 68-69) и от гробните находки от Тетевен, Ловешко (Герасимов 1950, 255, обр. 191; Bernier (ed.). 1987, cat. № 279) и Перету, Румъния (Moscalu 1989, 152, № 61-79, Abb. 10, 5-7, Tafel 60, 1-19).

Двадесетте апликации от сребро с форма на човешка глава - кат. № 26, табл. V/3, XXI/1, са закачвани посредством бронзова халка, поставена на обратната им страна. Те са изработени с една матрица и представляват човешко лице, обрамчено от коси, третирано в два вертикални реда, чрез насечки (Маразов 1980, 28, обр. 13-14, 17-18, 20). Подобни пластини са познати от съкровището от Луковит, Ловешко (Димитров 1957, 64-67, обр. 1-3А.; Bernier (ed.). 1987, cat. № 407) от гробница край Староселка, Шуменско (Тачева-Хитова 1971, 47-48, обр. 16а-д) и от частна колекция (Маразов 2011, кат. № 145). Те, както и екземплярите от Могиланската могила, са с местен произход и свидетелстват за наличието през IV в. пр. Хр. на важен етап в развитието на тракийската торевтика. Тяхната поява е синхронна с тази на атропоморфните образи от сребърните съдове - чаши (фиали) и кани (Маразов 1996, 48-50, 131-219, обр. 56-57, 111, 114-117, 122-123, 125, 127-129, 133, 135). Човешки глави са включени като декоративен елемент и при накитите (Венедиков/Герасимов 1973, 375, обр. 210-212; Bernier (ed.). 1987, cat. № 312; Marazov (ed.). 1998, 96, 199, № 3-4, 140). Явно през четвъртото столетие антропоморфните мотиви в тракийското изкуство се изравняват по популярност с образите от животинския стил (Маразов 1980, 28, обр. 13-14, 17-18, 20).

Към конската амуниция принадлежи сребърната тока - кат. № 29, табл. V/4, XVII/2а-б. Тя има практическо приложение - с нея са пристягани ремъците, минаващи около хълбоците или под корема на коня (Владиминова 1994, 52, обр. 11а-б). Подобни екземпляри, изработени от бронз и желязо, са намерени в различни райони на Древна Тракия - при Кьолмен, Шуменско (Дремсизова-Нелчинова 1970, 209, 228, обр. 3), Панагюрище (Филов 1919, 26, 29, обр. 24), Мезек, Свиленградско (Велков 1937, 136-137, обр. 130; Филов 1937, 65, 90-91, обр. 70), Перету (Moscalu 1989, 151, № 29, Abb. 10,10, Tafel 61,5), Аджигьол (Berciu 1974, 69, fig. 27/6-8) и Крайова (Berciu 1974, 151, fig.

63,3), Румъния. В Голямата могила край Маломирово и Златиница, Елховско са открити две бронзови токи с пластична украса – глава на заек и овен (Агре 2011, 120-122, обр. IV-21-23).

Към апликациите, украсяващи конската сбруя, може да бъде причислена и тази с кат. № 120, табл. V/5, XXI/2. Тя е направена от бронз и се е разпаднала от окиса. Запазена е само част от нея, върху която личи релефно изображение на кон, но не може да бъде възстановена представената сцена.

Двата впрегатни коня са с юзди - кат. № 17, които са фрагментирани. Всяка от тях се състои от два странични лоста с форма на латинската буква S. Те са захванати чрез ремъците на оглавника от двете страни на конската главата и са свързани помежду си чрез зъбалец - верига, поставена в устата на животното. За него е закачен поводът, с помощта на който то се управлява. Тези юзди са от Тип VI Вариант А и са в употреба през IV в. пр. Хр. (Агре 2011, 122-124, обр. IV-24a-25). Werner 1988, 45, Tafel 21-22, кат. № 150, 153-154). Те притежават универсална форма и са местно производство.

Частите от желязна четириколка позволяват да бъде възстановена само формата на нейните колелета, тъй като кошът е от нетраен материал. Към дървените наплати на всяко от колелата са наковани чрез железни гвоздеи четири елемента - шини с дъговидна форма – кат. № 10, табл. III/1. Наплатът е обхванат странично с железен обков, захванат към него с нитове - кат. № 11, табл. III/2, които го предпазват от счупване. Дървените спици са изгнили и техният брой не може да бъде определен. Главините на колелото са обковани с железни обръчи и други елементи - кат. № 12, табл. III/3. Те по форма са сходни на използваните дори в наше време, принадлежащи на коли, теглени от впрегатен добитък. Останалите части вероятно са от дървения кош - кат. № 13-15, 16, табл. III/4-7. Възможно е да се определи диаметърът на отделните колела от колата, като се направи подбор и се сбирват дължините на дъговидните шини - кат. № 10, табл. III/1. В настоящето изследване са предложени два варианта: Вариант 1. Четирите колела са с еднакъв диаметър, който е около 0, 88 м; Вариант 2. Две от колелата – задните са с по-голям диаметър - 0, 90 м, а предните с диаметър - 0, 86 м. Двете части от железния обков дават възможност да се определи ширината на дървения наплат, фиксирана от дължината на нитовете - 0, 04 м. Посочените по-горе цифри позволяват да се констатира, че колата е доста голяма и се отличава със здравина и устойчивост.

Известните паралели не обогатяват информацията за формата на коша (Китов 1979б, 4-6, обр. 5, 26, 29; Микулчик 1991, 187-189, сл. 4-5, 13; Moscalu 1989, 138-141, 155- 158, № 7-12, Abb. 5-6, 17-18, Tafel 62-

63). Представа може да се придобие от мраморния релеф от Шаплъдере при устието на река Марица. Върху него е изобразена четириколка, теглена от два коня, в която седят двама мъже - покойникът и коларят (Венедиков/Герасимов 1973, 362, обр. 56; Рабаджиев, 2014, 24-26). Предполага се, че релефът е от V в. пр. Хр. и е свързан с останките от архитектурна поставка (Филов 1929, 9-10, обр. 5). Относно времето, през което е направен релефът, е изказано и друго становище - той е гръцко изпълнение на мотива "четириколка", често използван и възпроизвеждан в Римската империя през в III в. (Аргирова 1968, 58-64, обр. 7-10). Може да се твърди, че предложената по-ранна датировка е вярна. Вероятно колата от Могиланската могила е подобна на тази от релефа. Тя е местно производство - през четвъртото столетие са в употреба транспортни средства от този тип, изработвани за стопански нужди. Те са използвани в погребалните ритуали (Рабаджиев, 2014, 87-90). Това обстоятелство обуславя и поставянето на колата в гробното съоръжението, изградено в Могиланската могила.

СЪДОВЕТЕ ОТ МОГИЛАНСКАТА МОГИЛА

В Гробница II е открит сребърен сервиз за вино, в който влизат четири чаши (фиали) - кат. № 64-67, табл. X/1-2, XXX/1, 2а-б, 3а-б. Всяка от тях е със заоблена долна част с омфалос в средата. Шията е къса и широка с обърнат навън ръб на устието. В специализираната литература са обособени два основни типа - гръцки и ахаменидски (Strong 1966, 74-77, fig. 20a-b). Съдовете от Могиланската могила са с форма, която ги доближава до втория тип, но не трябва да бъдат причислени към него. Извършеното деление е условно - появата на фиалата в Гърция през IX-VIII в. пр. Хр. има предистория в Егейско-Анатолийската област през бронзовата епоха. Фиалите са естествен продукт на формите, традиционни за целия ареал от Анатолия до Иран на изток и до Египет на юг. За Балкано-Анатолийската област понятието "ахаменидски" тип чаша трябва да отпадне или да се употребява само условно (Стоянов 2003, 89-91). Употребата на тези съдове започва доста късно в тракийските земи. Единственият пример от края на ранножелязната епоха е бронзовата фиала от Софрониево, Врачанско, която е от гроб от VII-VI в. пр. Хр. Появата на екземпляри с импортен характер от Гърция и Мала Азия е регистрирана в по-късни гробни комплекси, датирани не по-рано от началото на V в. пр. Хр. Чашите с подобна форма от богатите погребения и находки до края на столетието не са местни изделия. Началото на тяхното производство в тракийските ателиета е поставено през първата половина на IV в. пр.

Хр., но най-интензивно се проявява по-късно през ранно-елинистическата епоха (Стоянов 2003, 91, 98).

Изработката на фиалите с кат. № 64-66, табл. X/1, XXX/1, 2а-б, е подчинена на тази тенденция, за което свидетелства изчуканият върху тях със старогръцки букви надпис ΚΟΤΥΟΣ ΕΤ ΒΕΟΥ (Венедиков 1966а, 12). Неговото разчитане позволява да се конкретизират периода от време, през който са направени. Върху чашите е отбелязано името на тракийския владетел Котис, управляващ Одриската държава. Беос е топоним, който част от историците свързват с името на селище, локализирано в южните тракийски земи – в хинтерланда на Пиринт, където през римската и късноантичната епохи се намира пътната станция Беодизос. Други изследователи определят местонамирането при Беодиза, между Апри и Бизанте. Липсата на допълнителна информация не позволява да се избере със сигурност едната или другата локализации (Стоянов 2013, 88).

Изказано е становището, че съдовете от едно и също селище постъпват в царската хазна нееднократно като данък в натура от типа на “епиболе” (колективно данъчно облагане на цели общини). Надписите са своеобразен данъчен отчет на населеното място (Тачева 1986, 18-25). Появата на фиалите във Гробница II и местонамирането на съкровището от Рогозен, Врачанско е свързано с военния поход на Филип II (359-336 г. пр. Хр.) в земите на днешна Добруджа през 339 г. пр. Хр. По пътя си на север македонския владетел заграбва хазната на Одриската държава. Той преминава Стара планина, нанася поражение на скитите и се отправя към Македония през земите на трибалите. В завързалото се сражение Филип II загубва цялата си плячка, тежко е ранен и окуцява. Така фиалите с надпис Котис попадат в северозападните тракийски земи. Чашите от Могиланската могила са военна плячка (Тачева 1986, 27-28, 30).

Съществува и друго твърдение според, което екземплярът от Рогозенското съкровище с кат. № 28, който също носи името Котис и топонима Беос, е с профил и размери подобни на фиалите от Могиланската могила. Те образуват една и съща серия “съдове без украса”, произведена в ателие, което функционира при двора на Одриската държава. Майсторите са пряко подчинени на владетеля и скъпоценният метал е негова собственост. Чашата, връчена на царя от селището, има само идеологически смисъл, тъй като то също му принадлежи. Предназначената за подарък фиала е отпускана от хазната и надписът е поставен в самото населено място. В този смисъл съдът в действителност е на Котис и по този начин той символизира и

принадлежността на селището, което само го надписва и подарява (Маразов 1988, 12-13; Маразов 1996, 12-15, 20-23).

Появата на фиалите от Гробница II в северните тракийски територии е следствие на културни и политически контакти. Проблемите за взаимоотношенията на царя на Одриската държава с останалите владетели и статута на майсторите-торевти в Древна Тракия са сложни и излизат извън рамките на настоящето изследване. Може да се приеме, че фиалите от Могиланската могила с надпис ΚΟΤΥΟΣ ΕΤ ΒΕΟΥ, са направени по време на Котис I в ателие, разположено на юг от Балкана. Върху тях, освен неговото име, е отбелязано и това на тракийско населено място.

Фиалата с кат. № 67, табл. X/2, XXX/3а-б, има същата форма, но се отличава от останалите три по това, че е с канелюри. В състава на съкровищата от Рогозен, Врачанско, Александрово, Ловешко и в гробния инвентар от Перету, Румъния влизат чаши с подобна повърхност, но декорацията е изпълнена от врязани линии, а не чрез пластично изчукани канелюри. Явно общият прототип е създаден в ателието на одриските царе (Маразов 1988, 13-15, обр. 1-7; Маразов 1996, 15-18, обр. 7-14, 152, 154, 160, 162, 166). Фиалата от Могиланската могила се различава - нейните канелюри са пластично добре оформени. Разположеният около омфалоса орнамент е съвсем различен. Тя не е местно производство и има импортен произход. От вътрешната страна на дъното е запоена релефна украса, представляваща женска глава в профил - представена е вероятно богинята Афродита (Венедиков 1966а, 12, обр. 8; Маразов 1980, 30; Стоянов 2003, 87, обр. I. 1-2). Този съд е произведение на елинско ателие и стилът на украса е сравним с монетни изображения от втората четвърт на IV в. пр. Хр. Технологиата на моделиране е реализирана чрез снемане на отпечатък от монети. Вероятно в началния стадии на изработка е прилагано директно инкорпориране на сребърна монета върху дъното на съдовете (Стоянов 2003, 91-92; Vickers/Impey/Allan 1986, pl. 14). Това обстоятелство подсказва, че фиалата произхожда от значим производствен център с развито монетосечене. Изказано е предположението, че сребърните ритони от Борово, Русенско са направени в град Кизик. Неговото монетосечене е уникално - всяка емисия носи различни изображения, включително и на богове от гръцкия пантеон. На базата на сходство на някои от образите върху монетите са идентифицирани метални съдове, произведени в ателиетата на града или повлияни от тяхната качествена продукция (Стоянов 1998). Възможно е фиалата от Могиланската могила да е дело на ателие, намиращо се в Кизик.

Златният съд с кат. № 127, табл. X/3, XXXI/2a-б е забележителен паметник на античната торевтика. Той има сферично тяло и широка шийка, стесняваща се по средата. Ръбът на устието е орнаментиран, а основата на шийката е с пояс от палмети. Тялото е украсено с една по-голяма, около която са разположени изображенията на две колесници-двуколки. Всяка от тях е запрегната с четири коня и е управлявана от един мъж. Формата на съда не е типична за каните, изработени в тракийските земи. Тя е сходна на тази на атическите чаши с малка дръжка “тип Фидий” (Pheidias shape). Златната каничка е местно тракийско производство, но нейното оформление е приспособено към обема, които стават популярни в Древна Тракия под елинско влияние (Рабаджиев 2013, 43-44; Рабаджиев 2014, 35). Дръжката на съда представлява Херкулесов възел, познат и от други изделия на торевтиката (Маразов 2011, кат. № 106). Мотивът “Херкулесов възел” става особено популярен в металопластиката в началото на елинистичката епоха. Изделията на ювелирното изкуство, декорирани с него, намират широко разпространение (Pfrommer 1990, 4-13, Abb. 2-5). С такава форма са накитите, открити в Голямата Свещарска могила (Gergova 2015, cat. № 211).

Изказани са няколко предположения относно представената сцена върху каната. Според едното от тях колесничарят е с ризница и е определен като войн (Николов 1967, 16-18). Двете негови изображения са свързани с царската идеология и двата аспекта на властта - политическата и жреческата (Маразов 1980, 19, 22). Друга интерпретация свързва изобразеното върху каната със състезанието между двама войни-аристократи за властта над страната и престола (Попов 1986, 127).

Според третото предположение върху съда е представен бог Аполон, който се отъждествява с Хелиос в елинските митологични представи. Той е изобразен, управляващ колесница-атрибут на слънчевото божество. В Делфи наред с Аполон е почитан и Дионис, който заменя слънчевия бог през зимните месеци. Характерна особеност в тракийската митология е поемането на соларните функции от едно типично хтонично божество. В Древна Тракия слънчевият бог е Дионис и изображението върху каната показва именно тази негова двойствена същност. Божеството е облечено в ризница и управлява колесница – символ на властта. Изображението е подчинено на определена идеологическа концепция - богът притежава функциите на цар. Тракийските владетели го почитат отделно от останалия народ и извеждат от него своя произход (Маразов 1980, 19-22, обр. 2, 49).

Последната – четвърта интерпретация се отличава от останалите. Изображението представлява местен вариант на мита за Херакъл. В елинската иконография той се изкачва при боговете на колесница. Дръжката върху каничката не случайно е с формата на “Херкулесов възел”. Изображението на Херакъл в контекста на погребалата практика е свързано с обожествяването (хероизиране) на мъртвия по примера на елинския бог-херой (Рабаджиев 2013, 47-48; Рабаджиев 2014, 36).

Каната с кат. № 68, табл. XI/1, XXXII/1 е с форма и украса типични за тракийските съдове, направени от сребро (Маразов 1980, 17, обр. 10). Нейното тяло и е крушовидно с ниско столче. Шийката е висока и почти цилиндрична, а дръжка - плоска. Ръбът на устието е орнаментиран, плещите на съда са с две венчета от позлатени овули, отделени едно от друго с тънък релефен пояс. С такава украса са екземплярите, датирани в IV в. пр Хр., от Букьовци (Мизия), Врачанско (Bernier (ed.). 1987, cat. № 314), Луковит, Ловешко (Димитров 1957, 64-67, обр. 1-3А; Bernier (ed.). 1987, cat. № 396) и Върбица, Шуменско (Филов 1934, 173-174, №4, табл. XI, 2; Bernier (ed.). 1987, cat. № 334-335). Два съда от Рогозенското съкровище - кат. № 109, 111, заедно с каната от Могиланската могила вероятно влизат в една серия, произведена от ателие, функциониращо в северозападните тракийски земи (Маразов 1996, 70-71, обр. 83).

Сребърният ритон - кат. № 69, табл. XI/2, XXXII/2, е с форма на шишарка. Шията му е висока и почти цилиндрична. Ръбът на устието е профилиран и украсен с орнамент. Известно сходство в стила на украса притежава една фиала – кат. № 84 от Рогозенското съкровище (Маразов 1996, 63, кат. № 84) и един сребърен капак, който е намерен в надгробната могила при Basmacı в Анатолия (Özgen/Öztürk 1996, p. 237, № 227). Обстоятелството, че е той е доста по-ранен не позволява да се твърди със сигурност, че съдът от Могиланската могила е произведен под въздействието на малоазийско влияние.

Съществува известна прилика с ритона от съкровището от Борово, Русенско и кана № 112 от Рогозенското съкровище. Вероятно остроудънните яйцевидни съдове имат строго определено култово предназначение. Това обстоятелство определя тяхното спорадично разпространение (Маразов 1996, 63, обр. 70, 84). Изображенията върху съда от Боровското съкровище определят неговата специфична употреба, свързана с култове действия, посветени на бог Дионис. Може да се предположи, че сребърният ритон - кат. № 69, табл. XI/2, XXXII/2, чието тяло е с форма на шишарка, е изпълнявал подобна роля. Божеството и неговите вакханки обикновено са представяни с

тирс (жезъл). Той се състои от дълга пръчка, увита с бръшлян, на чийто връх е поставена шишарка.

Сребърният съд с кат. № 128, табл. XI/3, XXXII/3 притежава сферично тяло с канелюри и ламбди, къса и цилиндрична шийка, равно дъно и една вертикална плоска дръжка. Екземплярът от Гробница III притежава формата на сребърните и керамичните черно-фирнисови тумбести атически чаши с малка дръжка “тип Фидий” (Pheidias shape), (Божкова 1989, 4, обр. 76). Съдовете от Башова могила при Дуванли, Пловдивско (Велков 1932, 10, 20, обр. 14, 19; Bernier (ed.). 1987, cat. № 219), Сърневец, Хасковско (Цончев 1943, 65, обр. 134) и един, който е притежание на частна колекция (Маразов 2011, кат. № 106) принадлежат към класическия вариант на тези чаши с вертикални канелюри по тялото. Техни паралели от Атинската агора и некропола на Аполония Понтика ги отнасят най-общо към втората половина на V в. пр. Хр. (Божкова 1989, 4, обр. 76; Иванов 1963, 154, табл. 81, № 285). Пълното сходство между формата на съда от Гробница III с чашите “тип Фидиев” свидетелства, че не е местна имитация.

Бронзовият съд за вода (хидрия) - кат. № 70, табл. XII/1, е с яйцевидна форма. При него липсва третата вертикална дръжка и украсата му е съвсем опростена - устието е с фриз от овули. Хидриите се появяват в тракийските земи в края на VI в. пр. Хр. (Велков 1932, 28, 42, обр. 25). Те намират широко разпространение през V в. пр. Хр. и влизат като постоянен елемент в инвентара на богатите тракийски гробове (Велков 1929, 38-39, 49, обр. 47-48; Велков 1932, 25; Венедиков 1964, 79-81, 95-107, обр. 9-12; Венедиков/Герасимов 1973, 365-366, обр. 97-100; 102-104; Дякович 1925, 119-120, 129, обр. 15-17; Филов 1927, 31, 52; Филов 1932, 50-51, 54, обр. 40; Филов 1933, 243-245, 275, обр. 25). През следващото столетие хидриите се употребяват по-рядко и са използвани и като погребални урни в елинските черноморски колонии (Бацова/Кънчев 1974, 55-56, обр. 8а-в; Венедиков/Герасимов 1973, 79, 366, обр. 101, 103; Герасимов 1955, 594-595, обр. 1; Кацаров 1911, 264-265, обр. 7; Чимбулева 1962, 38-41, обр. 1-6). Съдът от Могиланската могила е типичен представител на екземплярите от IV в. пр. Хр. Той е без вертикална дръжка и украсата му е съвсем опростена. Предполага се, че хидрий с подобна форма се произвеждат и са в употреба след 430 г пр. Хр. (Teleaga 2008, cat. № 966, Taf. 115/3, 195/10). Не може да се определи местоположението на елинския център, в който е направен съдът през първата половина на столетието (Раунов/Торбов 2000, 165, fig. 1).

Бронзова кана (ойнохое) - кат. № 71 табл. XII/2, XXXIII/1, е с цилиндрично тяло, по-тънко в средната част, елегантно изтеглена шия

и устие с форма на трилистник, украсено с орнамент. Долната част на дръжката завършва с палмета. На територията на Древна Тракия са намерени подобни съдове. Те са датирани чрез други археологически материали към първата половина на IV в. пр. Хр. (Агре 2011, 159-162, обр. V-28-31; Paunov/Torbov 2000, 165, 169, fig. 2). Няколко кани с такава форма са притежание на частна колекция и са от втората половина на столетието (Маразов 2011, кат. № 114-119). Подобни ойнохоета произхождат от различни райони на античния свят. Те са наделима част от луксозните сервиси, използвани през целия IV в. пр. Хр. Вероятно екземплярът от Могиланската могила е произведен и използван през първата половина на IV в. пр. Хр. (Paunov/Torbov 2000, 165, 169, fig. 2). Предполага се, че каните с такава форма са изработвани преди 350 г. пр. Хр. (Teleaga 2008, kat. № 978, Taf. 117, 197/5-6).

В Могиланската могила са намерени и две кофи (ситули) - кат. № 72-73, табл. XII/3-4, XXXIII/2а-б, 3. Тялото на едната има камбановидна форма и е украсено с богат растителен орнамент. От другата е запазена само горната част с разширенията, за които са закачени дръжките. Подобни ситули произхождат от отделни гробове, датирани в края на V в. пр. Хр. (Велков 1929, 38-39, 49, обр. 50; Велков 1937, 135, 137, обр. 126; Венедиков 1964, 81, 106-107, обр. 16). Тези съдове имат по-честа употреба през четвъртото и третото столетия, за което свидетелстват редица екземпляри от гробните съоръжения (Агре 2011, 155-159, обр. V-25-27; Венедиков/Герасимов 1973, 366, обр. 105-107; Герасимов 1963, 274, обр. 1; Дремсизова 1958, 451-452, 456, обр. 2; Жуглев 1952, 242, 255-258, фиг. 28/4, 33, 43/4, табл. VII; Койчев 1958, 471-772, обр. 7; Николов 1965, 172, 14а, в-г; Филов 1919, 24, 29, обр. 21; Чичикова 1969, 68-71, 88 обр. 20). Екземплярите от Могиланската могила са от първата половина на IV в. пр. Хр. (Paunov/Torbov 2000, 169-171, fig. 3-4). Предполага се, че те са изработвани преди 350 г. пр. Хр. (Teleaga 2008, kat. № 996, 999, Taf. 114/2, 116/6, 196/4-6, 197/7).

Произходът на ситулите, открити на територията на Древна Тракия, не е изяснен. Украсата на съда с кат. № 72, табл. XII/3, XXXIII/2а-б също не дава конкретна информация за производствен център. Един от близките паралели е от Каламария, в района на Солун, датиран към края на V в. пр. Хр. Изказано е мнението, че той е изделие на атическо ателие или е направен от майстор, обучен в Атика. Вероятно ситулата от Гробница II е произведен в този район на античния свят (Paunov/Torbov 2000, 169-171, fig. 3-4).

Петият бронзов съд – кат. № 74, е леген (поданиптер) - той е нисък и разлат с две дръжки. Подобни на него, но по-ранни - от края на VI в.

пр. Хр., влизат в състава на съкровището от Нови пазар, Сърбия. (Попович 1979, 8-9, 18, 47, кат. 97; Поповић 1994, 116-117, кат. № 66-68). Поданиптери са открити в могилените гробове от края на V и IV в. пр. Хр. (Агре 2011, 162-167, обр. V-32-33; Велков 1929, 45-46, 49, 51 обр. 63, 72; Венедиков 1964, 78-79, 94-95, обр. 5-6, 8; Жуглев 1952, 243, 259, 266, фиг. 36, 28,5, 43,5, табл. VIII). Направен е опит съдът от Могилянската могила да бъде по-прецизно датиран - в хронологическите рамки 360-330 г. пр. Хр. (Teleaga 2008, kat. № 1033, Taf. 116/1-3, 196/1-2). Той образува с хидрият, каната и ситулите комплект (Раупов/Torbov 2000, 171, fig. 5).

Червенофигурният керамичен съд за пиене на вино (скифос) – кат. № 1, табл. XIII/1, XXXIV/1a-в, притежава широко устие. Дръжките са разположени хоризонтално, а столчето му е пръстеновидно. Върху всяка от двете страни на тялото, разграничени с палмети, са представени две фигури на младежи, обърнати един срещу друг и облечени в дълги химатиони. Такива съдове са открити не само в елинските колонии по Черноморието, но и в тракийски селища и некрополи (Агре 2011, 173-174, обр. VI-1a-2; Иванов 1960, 45-46, 6a-б; Рехо 1992, 30-33, табл. IV; Филов 1909, 590-591, 594, табл. II/1; Чичикова 1965, 36-37, обр. 6; Чичикова 1969, 81-82, 88, обр. 34б, 35a-б). Скифосите са от Атически вариант А и се появяват в Атина към средата на VI в. пр. Хр. Те получават традиционната си форма през първите години на следващото столетие и намират голямо разпространение през IV в. пр. Хр. (Рехо 1992, 30, табл. IV). Тяхната форма се копира и от местни майстори (Китов 1979a, 28-31; Николов/Машов/Иванов 1987, 121, кат. № 164, обр. 54; Чангова 1981, 88, обр. 42/1-2). Тези скифоси спадат към стиловия кръг на художника на Дебелото момче (Fat boy) и се датират обикновено през втората четвърт на IV в. пр. Хр. (Рехо 1992, 31). Определена е и по-конкретна датировка на съда от Могилянската могила - 375-350 г. пр. Хр. (Teleaga 2008, kat. № 630, Taf. 118/2, 195/1-2).

Двата съда за вино (киликси) - кат. № 2 и 75, табл. XIII/2-3, XXXV/1a-б, 2, са типични представители на античното керамично производство. Съдът с кат. № 2, табл. XIII/2, XXXV/1a-б не е покрит с фирнис, тъмносив е на цвят и вероятно е местно производство. Налице е голяма прилика с два екземпляра от Тип VII - кат. № 431-432, открити в некропола на Апология Понтика (Созопол). Те са атически по произход и са датирани във втората и третата четвърт на IV в. пр. Хр. (Иванов 1963, 185, обр. 74, табл. 101). Вероятно екземплярът от Могилянската могила е местна имитация на атическите киликси. Той е в употреба през втората четвърт на столетието. Съдът е датиран и в по-

тесни хронологически рамки – около 350 г. пр. Хр. (Teleaga 2008, kat. № 680, Taf. 118/1, 195/3).

Чернофирнисовият киликс - кат. № 75, табл. XIII/3, XXXV/2, се доближава по форма и украса до тези, които са от Тип VI от Аполония Понтика. Най-голямо сходство е налице с екземпляра с кат. № 425, който е от средата или третата четвърт на столетието (Иванов 1963, 184, обр. 73, табл. 100). Неговото дъно е с подобна украса - четирилистен печат, ограден от връзвания, разположени в две почти концентрични окръжности – табл. XIII, 3. Вероятно от същият период от време е съдът от Могиланската могила. Предложена е и по-ранна датировка на киликса от Гробница II - около 370 г. пр. Хр. (Teleaga 2008, kat. № 676, Taf. 115/1-2, 195/6-7).

Чернофирнисовата кутийка (пиксида) е използвана вероятно за съхранение на мазила (помада). Тя е с цилиндрична форма, без украса и нейният похлупак липсва - кат. № 129, табл. XIII/5, XXXV/4 (Teleaga 2008, kat. № 637, Taf. 118/4, 197/4). От некропола на Аполония Понтика произхождат няколко подобни (Иванов 1948, 42, обр. 49b; Иванов 1963, 145, табл. 67), като най-голяма прилика е налице при тази с кат. № 259. Тя е с атически произход и е от средата или третата четвърт на IV в. пр. Хр. (Иванов 1963, 145, табл. 67). Пиксидата от Могиланската могила е изделие на атическо керамично ателие, изработено вероятно през същия период от време.

Червенофирнисовата амфорка (амфориска) - кат. № 79, табл. XIII/4, XXXV/3, е използвана като декоративен съд. Тялото и е с удължена сферична форма и широко устие. Подобни на нея са открити в некропола на Аполония и са обособени в отделна група. По произход те са източноевропейски, тасоски, хераклийски, родоски и местни (Иванов 1963, 257-258). Формата на амфориската от Могиланската могила е съвсем опростена и е невъзможно да се конкретизират времето и мястото на производство.

В Могиланската могила са открити и няколко глинени съда, които са изделия на местен производствен център. Два са с по-големи размери от останалите и са съдове за вода (хидрии) - кат. № 4, 76, табло XIV/2-3. Тялото на всеки от тях е с удължена сферична форма, шийката му е висока с профилиран ръб на устието, а дъното е пръстеновидно. Дръжките са дъговидно извити и са разположени хоризонтално. Третият от големите съдове - кат. № 3, табло XIV/1, е подобен, но е без дръжки и шийката му е ниска и широка. Два от екземплярите - кат. № 78, 130, табло XIV/5-6, са с форма, често срещана в тракийската керамика. Те са кълбовидни с равно дъно, широко устие и вертикалната дръжка. Съдът с кат. № 77, табло XIV/4

се различава от останалите по това, че е с форма на обърнат конус. Столчето му е високо и кухо и от вътрешната страна е украсено с пластичен орнамент. Описаните по-горе съдове не могат да бъдат датирани по-прецизно в рамките на четвъртото столетие. Обстоятелството, че са използвани за домакински нужди определя масовото им разпространение. Близки паралели са известни от тракийския култов център в местността Багачина при Сталийска махала, Ломско (Бонев/Александров 1996, 45-47, обр. 80-83, 86, табла XXXVIII-XLIV). Керамични изделия произхождат от могилни гробове (Агре 2011, 190-191, 192-193, обр. VI-21-22, 24-25; Стоянов/Миков/Джанфезова 2013, 293-294, фиг. 43-44, кат. № 16-17). Те, както и съдовете от Могиланската могила, влизат в състава на гробния инвентар.

ПРЕДМЕТИТЕ ОТ МОГИЛАНСКАТА МОГИЛА, СЛУЖИЛИ ЗА ОСВЕТЛЕНИЕ

Всяка от чернофирнисовите лампи - кат. № 80-81, табл. XIII/6-7, XXXV/5-6, се състои от резервоар за маслото и фитилник, от който излиза пламъкът. Дръжките са отчупени и тяхната форма не може да бъде определена. Двата екземпляра принадлежат към групата на гръцките лампи, обхващаща периода от VII и I в. пр. Хр. Основен типологичен критерий е профилът им, тъй като в първия етап на производство - до III в. пр. Хр., те са изработвани само на грънчарско колело (Кузманов 1992, 11). Лампите от Могиланската могила са обичайни за вътрешността на Древна Тракия (Божкова 1989, 6-7, обр. 12; Стоянов/Миков/Джанфезова 2013, 294, фиг. 46-47, кат. № 19; Чичикова 1965, 40-41, обр. 14).

Екземплярът с кат. № 80 е от Тип IV - при нея резервоарът е цилиндричен, а фитилникът е силно удължен. Този тип има атически произход и е широко разпространен през първата половина на IV в. пр. Хр. Хронологическите му граници се разширяват до последната четвърт на столетието (Кузманов 1992, 12). Лампата от Могиланската могила е с форма близка до откритата в некропола на Аполония Понтика, която е датирана в четвъртата четвърт на IV в. пр. Хр. (Иванов 1963, с. 244, обр. 96, табл. 125; Кузманов 1992, 12). Изказано е предположението, че изделието от Гробница II е произведено и използвано по-рано - около 370 г. пр. Хр. (Teleaga 2008, кат. № 801, Taf. 116/4, 195/4).

Втората лампа - кат. № 81, е със сплесната сферична форма и може да бъде отнесена към Тип III (Кузманов 1992, 12). Характерна особеност при неговите представители са стените на резервоара, които

плавно преминават в заоблени плещи. Той е широко отворен с плоско дъно, а фитилникът е масивен и силно удължен. Този тип намира разпространение в широки хронологически граници - края на VI - IV в. пр. Хр., като през следващото столетие постепенно се променя (Кузманов 1992, 12). Екземплярът от Могиланската могила има най-близък паралел с лампа от некропола на Аполония Понтика от средата на IV в. пр. Хр. (Иванов 1963, 244, обр. 96, табл. 126; Кузманов 1992, 12). Предполага се, че изделието от Гробница II е в употреба по-рано през периода 425-375 г. пр. Хр. (Teleaga 2008, kat. № 795, Taf. 116/5, 195/5).

Железният светилник (канделабър) - кат. № 106, табл. XII/5, е намерен заедно с двете лампи, които вероятно са поставени на него. Той е повреден от корозията и е трудно да се възстанови първоначалната му форма. В долния край на стеблото, което е с обло сечение, е запазен профилиран пояс и части от трикрака стойка. Известно сходство е налице при железните канделабъри от гробниците от Калояново, Сливенско, Сърнегор, Брезовско и Дълбоки, Старозагорско (Чичикова 1969, 73-75, 88, обр. 24). Вероятно светилникът от Могиланската могила е с опростена конструкция, за което свидетелства неговото относително късо и тънко стебло. Горният му край е бил с диск, върху който е поставяна едната от двете лампи, намерени в същата гробница. Възможно е да е имало и други елементи, с помощта на който е закрепена другата, но те са се разпаднали от корозията. Бронзовите канделабрите, открити в тракийските земи, имат импортен характер (Филов 1937, 90-91; Чичикова 1969, 73; Bernier (ed.). 1987, cat. № 368). Трудно е да се установи дали железните светилници, включително и този от Могиланската могила, са произвеждани от местни майстори.

ПРЕДМЕТИТЕ С КУЛТОВО ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕ ОТ МОГИЛАНСКАТА МОГИЛА

От Гробица II и Гробница III произхождат малки глинени предмети - кат. № 82-105, 135-157, табл. XV/1-23, XXXVII/1a-б, 2a-б, 3a-б, XXXVIII/1, 2a-б, 3-9a-б, 10, 11a-б, XXXIX/1-2, 3a-б, 4-10a-б, 11a-б, 12-14 и астрагалните кости - кат. № 108-109, 159. Част от тях са антропоморфни идоли - кат. №. 82-85, 135-136, табл. XV/1-4, 14-15, XXXVII/1a-б, 2a-б, 3a-б, XXXVIII/1, XXXIX/1-2. Подобни предмети произхождат от отделни райони на Древна Тракия (Велков 1932, 41; Гинев, 2002, 38; Дремсизова-Нелчинова 1965, 55, 58-59, обр. 4, 11; Дремсизова-Нелчинова 1970, 215-217, обр. 9, табл. III/7-13, IV/6, V/1-3, 5, 7-8, 10; Тачева-Хитова 1971, 48, 50, обр. 18 а-к; Цончев 1959, 123-

126, обр. 75-78; 83-86; Филов 1913, 204, 212, обр. 127а-б; Филов 1933, 268-272, обр. 56/1-19, 22-24; Филов 1937, 76, 79, обр. 85/1-8) и намират разпространение в широките хронологическите граници IX-III в. пр. Хр. (Теодосиев 1990, 64). Отделни екземпляри се срещат и по-късно (Балабанов 1979, 29-32, обр. 15а-б, 16а-б, 17). Явно те имат култов характер, но конкретното им приложение не може да бъде определено със сигурност. Същото важи и за двете каменни брадви - кат. № 107, 158, табл. XV/24-25, XXXVIII/12, XXXIX/15. Поставянето на подобни сечива в могилни гробове е характерно и за други райони от Древна Тракия (Балабанов 1979, 29, 31, обр. 13; Дремсизова-Нелчинова 1970, 217, табл. IV/6; Филов 1933, 268-269, 275, обр. 54/1-2).

Изказани са няколко предположение за предназначението на глинени предмети – свързани са с баяния за здраве и са слагани в гробовете на знахарки и лечителки (Миков 1958, 657-671, обр. 3, 5, 6, 8-11), използвани са като детски играчки (Дремсизова-Нелчинова 1970, 215-217, 222, 228, обр. 9, табл. III/7-13, IV/6, V/1-3, 5, 7-8, 10), обслужват ритуалите на култови общества, в които ръководна роля имат жени-аристократки (Тачева-Хитова 1971, 48, 50, обр. 18 а-к). Последното становище е, че представляват сакрални атрибути, служещи на тракийските орфици в космоструктуриращите свещени игри. Налице е връзка между тракийската царска доктрина и съществуващата обредна практика, от една страна, и елинският орфизъм и питагорейството, от друга (Теодосиев 1990, 64-78).

Разкритите богати гробни дарове в Могиланската могила свидетелстват, че в трите гробници са последователно погребани няколко владетели, управлявали северозападните тракийски земи. Вероятно в района на днешния град Враца е бил разположен техния династичен център. Могилата е изцяло обградена с масивен каменен зид (крепида) и е изпълнявала функцията култово средище. Погребаните в гробниците тракийски владетели са били хероизирани и са им отдавани и след смъртта религиозни почести в тяхна памет.

ЛИТЕРАТУРА

КИРИЛИЦА

Агре, Д. 1990. Могила № 1 от некропола край село Скравена, Ботевградско. - Археология 32, 3, 17-31.

Агре, Д. 2011. Голямата могила край Маломирово и Златиница. София.

Агре, Д. 2001. Тракийски накити от района на Етрополе. - Археология 42, 3-4, 48-55.

Аргирова, А. 1968. Релефът от Шапльдере. - Археология 10, 1, 56-65.

Балабанов, П. 1976. Оригинални накити от погребение на богата тракийка. - Изкуство 26, 4, 28-32.

Балабанов, П. 1979. Могилно погребение на богата тракийка от Анхиало. - Археология 21, 3, 23-32.

Бацова, Е./Кънчев, М. 1974. Новооткрити тракийски погребения в Новозагорско. - Археология 16, 1, 50-56.

Божкова, Б. Два печата на Август. – Нумизматика, 1984, 18, 4, 15-19.

Божкова, Д. 1989. Атическа чернофирнисова керамика в Тракия (V-III в. пр. н. е.). - Археология 31, 2, 1-10.

Божкова, Д./Агре, Д. 1995. Тракийски могили в местността Ябланица край Етрополе. - Археология 37, 4, 28-36.

Бонев, А./Александров, Г. 1996. Багачина. Селище от късната каменно-медна епоха и тракийски култов център /III-I хилядолетие пр. Хр./. Монтана.

Буюклиев, Х. 1985. Тракийски върхове на копия от ранножелязната епоха в българските земи. - Археология 27, 2, 27-35.

Василев, В. 1979. Шлемът от Върбица, Преславско и шлемовете от халкидски тип в Тракия. - Векове 8, 6, 65-71.

Велков, И. 1929. Нови могиленни находки. - Известия на Българския археологически институт 5, 1928-1929, 13-55.

Велков, И. 1932. Могилни гробни находки от Дуванлий. - Известия на Българския археологически институт 6, 1930-1931, 1-44.

Велков, И. 1935. Могилни гробни находки от Брезово. - Известия на Българския археологически институт 8, 1934, 1-17.

Велков, И. 1937. Разкопките около Мезек и гара Свиленград през 1932-1933 год. - Известия на Българския археологически институт 11, 117-170.

Венедиков, И. 1964. Находката от Старо село, Сливенско. – Известия на Археологическия институт 27, 77-109.

Венедиков, И. 1966а. Новооткрито тракийско могилно погребение във Враца.- Археология 8, 1, 7-15.

Венедиков, И. 1966б. Новооткрито тракийско погребение във Враца. - Музеи и паметници на културата 6, 1, 2-6.

Венедиков, И. 1966в. Нов голям извор за проучване на тракийското изкуство. - Изкуство 16, 2, 37-42.

Венедиков, И./Герасимов, Т. 1973. Тракийското изкуство. София.

Венедиков, И. 1975. Съкровището от Враца. София.

Владиминова, В. 1994. Състав и предназначение на апликациите към конска сбруя в Тракия (V-III в. пр. Хр.). - Анали 1, 1, 45-58.

Владиминова-Паунова, 2001. В. Колесницата на Дионис. - Анали 8, 3-4, 28-42.

Георгиева, М. 1992. Гробни находки от околностите на Варна. - Известия на Народния музей - Варна 28 (43), 73-80.

Герасимов, Т. 1950. Археологически вестн. - Известия на Археологическия институт 17, 253-256, 319.

Герасимов, Т. 1955. Старини от музея в гр. Тетевен. (Археологически вестн.). - Известия на Археологическия институт 20, 594-602.

Герасимов, Т. 1963. Тракийско могилно погребение в Тетевенския балкан. - Известия на Археологическия институт 26, 272-274.

Гергова, Д. 1977. Развитие на фибулите в Тракия през старожелязната епоха (XI-VI в. пр.н.е.). - Векове 6, 1, 47-57.

Гинев, Г. 1983. Съкровището от Кралево. София.

Гинев, Г. 2002. Могила I от некропола при Кралево, Търговишко. - Археология 43, 1, 32-42.

Гълъбов, И. 1955. Каменни гробници от Несебър. - Сборник Гаврил Кацаров. Статии посветени по случай седемдесетгодишнината му. 4 октомври 1874 - 4 октомври 1944. Част втора. Известия на Археологическия институт 19, 129-147.

Данкин, В. 1965. Уникална находка. - Отечествен фронт, бр. 6602, 28 ноември.

Джамбазов, Н. 1962. Гробни находки от с. Крушуна, Ловешко. - Археология 4, 1, 56-58.

Джингов, Г. 1965. Древното стъкло и стъклопроизводството в България. - Археология 7, 4, 11-20.

Димитров, Д. 1957. Материална култура и изкуството на траките през ранната елинистическа епоха IV-III в. пр. н. е. - Археологически открития в България. София, 61-92.

Димитрова, Д. 2015. Гробницата на цар Севт III в могила Голяма Косматка. София.

Домарадски, М. 1995. Емпорион Пистирос, 1. Трако-гръцки търговски отношения. Септември.

Домарадски, М. 1997. “Тракийски” тип фибули. - *Анали* 4, 1-4, 44-58.

Домарадски, М. 2000. Фибули от късножелязната епоха в Тракия. Част I. – *Годишник на Департамент Археология* 4-5, 202-224.

Дремсизова, Ц. 1958. Надгробна могила при с. Браничево. - В: *Изследвания в чест на акад. Димитър Дечев по случай 80-годишнината му*. София. 445-457.

Дремсизова-Нелчинова, Ц. 1965. Могилен некропол при с. Друмево, Коларовградско. - *Археология* 7, 4, 54-65.

Дремсизова-Нелчинова, Ц. 1970. Тракийски могилен погребение край с. Кьолмен, Шуменски окръг. - *Известия на Археологическия институт* 32, 207-229.

Дякович, Б. 1925. Антична гробница в “Кукова могила” при с. Дуванлий, Пловдивско. - *Известия на Българския археологически институт* 3, 111-130.

Жуглев, К. 1952. Разкопки и проучвания на могила №1 - Копринка. - *Годишник на Философско-историческия факултет. Държавен университет - София* 47, книга 2 (история), 217-289.

Иванов, Д. 1972. Колективна находка от антични бронзови шлемове от Русенско. - *Археология* 14, 4, 51-56.

Иванов, Т. 1948. Керамиката от некропола на Аполония. - В: *Разкопки и проучвания II. Аполония на Черно море*. София., 31-52.

Иванов, Т. 1960. Тракийско могилено погребение при с. Скалица, Ямболско. - *Археология* 2, 2, 40-47.

Иванов, Т. 1963. Антична керамика от некропола на Аполония. - В: *Аполония. Разкопките в некропола на Аполония през 1947-1949 г.* София. 65-273.

Искърски, В. 1965. Изключителна археологическа находка. - *Отечествен зов*, бр. 142, (2027), 4 декември.

Йорданов, Й. 2003. Пътека към себе си. Поглед в миналото. София.

Кацаров, Г. 1911. Находка в Месемврия (*Археологически вест*). - *Известия на Българското археологическо дружество* 2, 264-265.

Китов, Г. 1979а. Скифосът от Стрелча. - *Изкуство* 5, 27-31.

Китов, Г. 1979б. Тракийските могили край Стрелча. София.

Китов, Г. 1995. Траколожка експедиция за могилен проучвания (ТЕМП) през 1992-1994 г.- *Археология* 37, 4, 54-61.

Китов, Г. 1996. Сашова могила. (Монументална неграбена тракийска гробница между Шипка и Ясеново). - *Археология* 38, 2-3, 9-22.

- Китов, Г. 2002. Александрово - гробница-мавзолей със стенописи. - Проблемы на изкуството 35, 1, 15-17.
- Китов, Г. 2003. Тракийски култов комплекс в Старосел. Варна.
- Китов, Г. 2004а. Нови наблюдения в Александровската гробница. - Археология XLV, 1-2, 42-51.
- Китов, Г. 2004б. Гробницата в Александрово. - Известия на Историческия музей Хасково 2, 2003, 149-175.
- Койчев, Н. 1958. Могилни находки от Новозагорския музей. - В: Изследвания в чест на акад. Димитър Дечев по случай 80-годишнината му. София. 469-474.
- Кузманов, Г. 1992. Антични лампи. Колекция на Националния археологически музей. София.
- Маразов, И. 1980. Наколенникът от Враца. София.
- Маразов, И. 1988. "Одриския дял" в Рогозенското съкровище. - Археология 30, 4, 12-22.
- Маразов, И. 1992. Мит, ритуал и изкуство у траките. София.
- Маразов, И. 1996. Рогозенското съкровище. София.
- Маразов, И. 2011. Тракия и древния свят. "Колекция Васил Божков" София.
- Мелюкова, А. 1964. Вооружение скифов. Археология СССР. Свод археологических источников. Москва.
- Миков, В. 1950. Тракийски накитни предмети от V-IV в. пр. н. е. - Известия на Археологическия институт 17, 146-156.
- Миков, В. 1958. Народна медицина у старите траки. - В: Изследвания в чест на акад. Димитър Дечев по случай 80-годишнината му. София. 657-671.
- Микулчик, Г. 1991. Жданец, Скопје 1990, раноантичко погребување. - Macedoniae Acta Archaeologica 12, 183-197.
- Мирчев, М. 1962. Раннотракийският могилен некропол при с. Равна. - Известия на Археологическия институт 25, 97-164.
- Мирчев, М. 1963. Тракийски могилен некропол при с. Проф. Златарски. - Известия на Варненското археологическо дружество 14, 1-13.
- Мирчев, М. 1965. Тракийският могилен некропол при с. Добрина. - Известия на Народния музей - Варна 1 (16), 33-70.
- Младенова, Я. 1963а. Погребалните венци от некропола на Аполония. - В: Аполония. Разкопките в некропола на Аполония през 1947-1949 г. София. 287-292.
- Младенова, Я. 1963б. Предмети от стъкло и алабастр от некропола на Аполония. - В: Аполония. Разкопките в некропола на Аполония през 1947-1949 г. София. 305-312.

Николов, Б. 1965. Тракийски паметници във Врачанско. - Известия на Археологическия институт 28, 163-202.

Николов, Б./Воденичарски, Ц. 1965. Земята разкрива вековните си тайни. - Отечествен зов, бр. 145, (2030), 11 декември.

Николов, Б. 1967. Гробница III от Могиланската могила във Враца. - Археология 9, 11-18

Николов, Б. 1976. Враца до идването на славяните. Първи обитатели. Враца като тракийско средище. - В: История на град Враца от древността до Освобождението. София. 33-59.

Николов, Б./Машов, С./Иванов, П. 1987. Тракийско сребърно съкровище от Рогозен. - Известия на музеите в Северозападна България 12, 11-133.

Николов, Б. 1988. Тракийските гробници от Могиланската могила. - Музеи и паметници на културата 28, 3, 42-44.

Попов, Д. 1986. Конят и колесницата в тракийската царска идеология. - Известия на Българското историческо дружество 38, 113-146.

Попович, Л. 1979. Гръко-илирийски съкровища от Югославия. София.

Поповић, Љ. 1994. Античка грчка збирка. Народни музеј Београд. Београд.

Рабаджиев, К. 2013. Златната каничка от Враца в контекста на тракийската култура. - Тракийската култура неделима част от Европейската цивилизация. Сборник посветен на 80-годишнината от рождението на проф. Александър Фол. Враца, 43-54.

Рабаджиев, К. 2014. Конят, колесницата и конникът. Към интерпретацията на образа в тракийската култура. София.

Рехо, М. 1992. Атическа червенофигурна керамика в Националния археологически музей - София. София.

Станчев, Д. 2000. Тракийска гробница до град Борово. - Известия на Регионален исторически музей - Русе 6, 114-119.

Стоянов, Т. 1998. Съкровището от Борово в археологически и исторически контекст. - В: Seminarium Thracicum 3. Първи академични четения в памет на академик Гаврил Кацаров. София, 65-90.

Стоянов, Т. 2003. За произхода на фиалите с антропоморфна пластична декорация. - В: Studia Archaeologica. Supplementum I. Сборник в памет на д-р Петър Горбанов. Годишник на Софийския университет "Св. Климент Охридски". Специалност Археология. Том 1, 1994, 87-104.

Стоянов, Т. 2013. Топонимите от рогозенските надписи и историческата география на Югоизточна Тракия през класическата и

елинистическата епоха. – Тракийската култура неделима част от Европейската цивилизация. Сборник посветен на 80-годишнината от рождението на проф. Александър Фол. Враца, 83-98.

Стоянов, Т./Миков, Р./Джанфезова, Т. 2013. Надгробна могила от ранната елинистическа епоха край с. Кабиле, Ямболско – Българско е-Списание за Археология (Бе-СА), 2013, 3, 245–314.

Стоянова, Г. 2015. „Богати гробни комплекси” на воители-конници от началото на IV - до средата на III в. пр. Хр. в Южна Тракия. – Българско списание за Археология 4, 109–130.

Тачева-Хитова, М. 1971. Тракийско могилно погребение край с. Староселка, Шуменски окръг. II. Инвентар, ритуал и датировка на погребението от могилната гробница. - Археология 13, 3, 42-51.

Тачева, М. 1986. Проблеми и становища по историческата интерпретация на Рогозенското съкровище. - Исторически преглед, 42, 12, 15-30.

Теодосиев, Н. 1990. Свещената игра на орфиците. - Култура 2, 2, 64-78.

Теодосиев, Н. 1994. Тракийски могилни гробници при Панагюрище. - Археология 36, 3-4, 1-6.

Тончева, Г. 1961. Гроб на тракийка от Одесос. - Археология 3, 2, 24-30.

Торбов, Н. 1997. Криви тракийски ножове от III в. пр. Хр. - I в., открити в Северозападна България. - Известия на музеите в Северозападна България 25, 15-46.

Торбов, Н. 2003. Върхове и найкрайници за копия от Северозападна България (III-I в. пр. Хр.). - Известия на музеите в Северозападна България 29, 51-68.

Торбов, Н. 2005. Могиланската могила във Враца. Враца.

Фехер, Г. 1934. Могилни находки от Мумджиляр. - Известия на Българския археологически институт 8, 106-115.

Филов, Б. 1909. Стари гробове в Чирпанско и Старозагорско - Периодическо списание 70, 21, 589-602.

Филов, Б. 1913. Златен пръстен с тракийски надпис. - Известия на Българското археологическо дружество 3, 1912-1913, 202-223.

Филов, Б. 1919. Паметници на тракийското изкуство. - Известия на Българското археологическо дружество 6, 1916-1918, 1-56.

Филов, Б. 1927. Нови находки от античната гробница при Дуванлий. - Известия на Българския археологически институт 4, 1926-1927, 27-60.

Филов, Б. 1929. Глинената статуйка на Артемида от южна Тракия. - Известия на Българския археологически институт 5, 1928-1929, 1-12.

Филов, Б. 1932. Античната гробница при с Дълбоки, Старозагорско. - Известия на Българския археологически институт. 6, 1930-1931, 45-56.

Филов, Б. 1933. Новооткрити тракийски гробници от Дуванлий. - Известия на Българския археологически институт. 7, 1932-1933, 217-280.

Филов, Б. 1934. Надгробните могили при Дуванлии в Пловдивско. София.

Филов, Б. 1937. Куполните гробници при Мезек - Известия на Българския археологически институт 11, 1-116.

Фол, А. 1987. Опит за локализация на селищата от Рогозенските надписи. - Археология 28, 3, 1-3.

Цончев, Д. 1943. Антична могила гробница при Сърневец. - Известия на Българския археологически институт 14, 1940-1942, 60-68.

Цончев, Д. 1959. Сивата тракийска керамика в България.- Годишник на Народния археологически музей в Пловдив 3, 93-133.

Чангова, Й. 1981. Тракийското селище от I хил. пр. н. е. - В: Перник I, София.

Чимбулева, Ж. 1962. Две новооткрити бронзови хидрии от Несебър. - Археология 4, 3, 38-41.

Чимбулева, Ж. 1964. Новооткрита елинистическа гробница от Несебър. - Археология 6, 4, 57-61.

Чичикова, М. 1965. Гръцката керамика от Севтополис. - Археология 7, 2, 34-42.

Чичикова, М. 1969. Тракийска могилна гробница от с. Калояново, Сливенски окръг (IV в. пр. н. е.). - Известия на Археологическия институт 31, 45-90.

Чичикова, М. 1983. Тракийската гробница край село Свещари. - Музеи и паметници на културата 23, 3, 25-30.

Шкорпил, Х./Шкорпил, К. 1898. Могили. Пловдив.

ЛАТИНИЦА

Artamonov, M. 1970. Goldschatz der Skythen in der Eremitage. Prag-Leningrad.

Berciu, D. 1974. Contribution a l'etude de l'art thraco-gete. Bucuresti.

Bernier, J. (ed.). 1987. Gold of the thracian horsemen. Treasures from Bulgaria. Montreal

Biernacka-Lubanska, M. 1967. Grobowiec tracki z Wracy (Stara Planina). - Acta archaeologica carpatica 9, 91-95.

Bordman, J. Greek gems and fingerings, early bronze age to late classical. London.

Die Thraker. Das goldene Reich des Orpheus. 2004. Bonn-Mainz.

Filov, B. 1925. L'art antique en Bulgarie. Sofia,

Gergova, D. 2015. Éléments de collier en forme de noeud d' Héraclès - L' Épopée des rois thraces. Des guerres médiques aux invasions celtes 479-278 av. j.-c. Découvertes archéologiques en Bulgarie. Paris.

Kitov, G. 2001. Newly found thracian tomb with frescoes. - *Archaeologia Bulgarica* 5, 2, 15-29.

Kitov, G. 2003. A Thracian cult complex near Starosel. (Chetinyova Mogila in light of the investigations in 2000). In: Nikolova, L. (ed.). Early symbolic systems for communication in Southeast Europe. *British archaeological reports. Volume 2 (BAR). International series (S1139).* 505-518.

Kull, B. 1997. Tod und Apotheose. Zur Ikonographie in Grab und Kunst der jüngeren Eisenzeit an der unteren Donau und ihrer Bedeutung für die Interpretation von "Prunkgräbern". - *Bericht der römisch-germanischen Kommission. Band 78,* 200-466.

Marazov, I. (ed.). 1998. Ancient gold: The wealth of the thracians treasures from the Republic of Bulgaria. Catalogue. New York.

Moscalu, E. 1989. Das thrako – getische Fürstengrab von Peretu in Rumänien. - *Bericht der Römisch-germanischen Kommission* 70, 129-190.

Özgen, I/Öztürk, J. 1996. The Lydian treasure. Istanbul.

Paunov, E./Torbov, N. 2000. The bronze vessels from tomb 2 in the Mogilanska Mogila tumulus at Vratsa (NW Bulgaria). - *Journal of roman archaeology. Suppl. vol. 34,* Ann Arbor, Detroit, Michigan.

Pfrommer, M. 1990. Untersuchungen zur Chronologie früh-und hochhellenistischen Goldschmucks. *Instambuler Forsch.* 37. Tübingen.

Sirbu, V. 2004. Les Thraces entre les Carpates, les Balkans et la Mer Noire et leurs relations avec les populations voisines (Ve siècle avant J.-C. - Ier siècle après J.-C.). Braila.

Strong, D. E. 1966. Greek and roman gold silver plate. London.

Teleaga, E. 2008. Griechische Importe in den Nekropolen an der unteren Donau; 6. Jh. – Anfang des 3. Jhs. v. Chr. (Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte; Bd. 23, Rahden/Westf.: Leidorf.

Theodossiev, N. 2000. North-Western Thrace from the fifth to first centuries BC. Oxford (= *British Archaeological Reports - International Series* 859).

Tonkova, M. 1994. Vestiges d' ateliers d' orfevrerie thraces des Ve-IIIe s. av. J.-C. (sur le territoire de la Bulgarie). - *Helis* 3, 1994, 175-214.

Tonkova, M. 1997a. Traditions and Aegean influences on the jewellery of Thracia in early hellenistic times. - *Archaeologia Bulgarica* 1, 2, 18-31.

Tonkova, M. 1997b. Hellenistic jewellery from the colonies on the West Black Sea coast. – *Archaeology in Bulgaria*, Vol. 1, № 1, 83-102.

Tonkova, M. 2013. Gold wreaths from Thrace. In: *The Thracians and their Neighbors in the Bronze and Iron Ages. Proceedings of the 12 th international congress of Thracology*. Braşov. 413-445.

Tsigarida, B./Ignatiadou, D. 2000. *The gold of Macedon*. Archaeological museum of Thessaloniki. Athens.

Venedikov, I. 1966a. Le tumulus de Vraca. - *Etudes balkaniques* 5, 243-248.

Venedikow, I. 1966b. Mogilanska mogila à Vraza. - *Nun tempa Bulgaro*, 7, 24-27.

Vickers, M. 1979. *Scythian treasures in Oxford*. Oxford.

Vickers, M./Impey, O./Allen, J. 1986. *From silver to ceramic. The potter's debt to metalwork in the graeco-roman, oriental and islamic worlds*. Exh. Cat. Ashmolean Museum. Oxford.

Werner, W. M. 1988. *Eisenzeitliche Trensens an der unteren und mittleren Donau*. - *Prähistorische Bronzefunde* 16,4. München.

Williams, D./Ogden, J. 1994. *Greek gold. Jewellery of the classical world*. London.

MOGILANSKATA TUMULUS IN VRATSA

(summary)

Vratsa district has rich cultural and historical legacy. During the Iron Age, XI-I c. BC, it was inhabited by the Triballi, a Thracian tribe, who, according to ancient sources, were famous for their belicosity and love of freedom. Archeological exploration has yielded a lot of monuments bearing witness to the Triballi's highly developed social and economic system and leading to the conclusion that a strong state organisation existed in this part of ancient Thrace, whose sovereigns ruled over a large territory lying beyond present-day North-western Bulgaria and including the lands situated to the north of the river Danube and to the west of the river Timok. The treasures excavated near the villages of Rogozen, Bukiovtsi /present-day Mizia/ and Galitche as well as the numerous finds discovered in the three tombs of the Mogilanska mogila in Vratsa give evidence of the wealth and wellbeing of the local ruling dynasty.

One of the most significant archeological achievements in Northwestern Bulgaria is the discovery of the tombs in the Mogilanska mogila, situated in the centre of Vratsa, 7 m tall and with a diameter of 60 m at the basis. During the exploration of the mound in the autumn of 1965 and the spring of 1966 three burial places were found. The archeologists managed to establish the chronology of their building. Tomb I (fig. 3, 5), with round-shaped basis, is believed to have been built at the ancient level at the beginning of the second quarter of the fourth century BC and after the burial ritual the tomb must have been covered with soil piled up as a mound. A few decades later Tomb II (fig. 2, 5) was built on the southern side of the mound. That burial place must have also been covered with earth, which made the mound bigger. At the end of the third quarter of the fourth century BC Tomb III (fig. 1, 5) was built on the southern side of the mound but at the level of the ancient terrain. After the burial ritual that tomb was also covered with earth as a result of which the mound became even bigger than before.

It was the exploration of Tomb II (fig. 2, 5) that aroused the greatest public interest. In the autumn of 1965 digging work was started in the central part of the hill with the aim of preparing the place for building blocks of flats. On 12 November the excavator accidentally hit upon the iron frame of a four-wheeled Thracian chariot - cat. № 10-15, plates III/1-6, XVI. It was to the credit of Dimitar Buchinski, who was there at that time, that it was saved. The Historical Museum in Vratsa started official exploration on 13 November under the guidance of Ivan Venedikov and Bogdan Nikolov. The

team set up to carry out the exploration concluded that the excavated archeological finds were part of the equipment of a rich Thracian's tomb. The explorers had to decide if excavation work should start during the second half of November 1965 or it should be postponed until the spring of 1966. The ambitious young archeologists were eager to begin work and disclose the secrets of the Mogilanska mogila as soon as possible. They were aware of the fact that an exploration at the beginning of winter and in short term was a risky undertaking. First, the bad weather would be an obstacle to making a precise architectural plan of the burial place and marking the exact location of the finds. In addition, there was a risk of failing to find part of the small-size artefacts, which, in this case, might remain in the soil dug up. The team of archeologists decided to take the risk and start the exploration during the forthcoming winter. They worked twelve days in extremely bad weather - snowy, rainy, foggy. A big burial complex was excavated but its architectural plan could not be restored in details. The numerous iron wedges – cat. № 5-8, plate I/1-6, found suggest that there was a wooden structure enclosed by a stone wall surrounding a rectangular. That structure is believed to have collapsed under the pressure of the pile of earth forming the mound and to have buried everything placed in the tomb\burial vault.

Each of the short and gloomy November days offered something astonishing. Gradually the archeologists recovered from the clammy soil the rich gifts that had been buried there during the funeral ceremony of the family of a ruler. Watching in amazement the fabulous world emerging from ancient times the archeologists were given a better insight into the wealth of Thracian mentality revealed in the complicated and enigmatic rites accompanying the dead on their way to the world beyond. After finding a chariot the archeologists discovered the skeletons of a young man and a horse with a harness richly decorated with silver - cat. № 20-28, plates. IV/2-4, V/1-3, XVIII/1-2a-6, XIX/1a-r, XX/1a-6, 2a-6, XXI/1, XXII/1-2a-6 in the antechamber of the sepulchre where there were found also traces of a sacrifice of a slave woman or a slave man. In the tomb itself there were found human bones and rich gifts testifying to the fact that a man and a woman had been buried there. The archeologists presumed that the woman had been about 20 years old and had been killed in a sacrificial ritual, after which a golden wreath was put on her head - cat. № 31, plates VI/1, XXIII/1a-6. Gold thin lamellas - cat. № 35-37, plates VII/1-3, XXV/3-4, XXVI/1 were found on her shoulder bones - the woman must have worn a veil on which they were sewn up. She must have also been buried with gold ear rings - cat. № 32, plates VI/2, XXIV/1a-6, found close to the skull. The fact that that woman came from a ruler's family is confirmed by the rest of

the burial gifts such as acorn-shaped gold pendants - cat. № 38-39, plates VII/4, 7, XXVII/1, 4, buttons - cat. № 40-43, plate XXVII/5-8 and a flat ball, two long gold objects, one of them ending in a little hook and the other – in a little spoon - cat. № 33-34, plates VI/3-4, XXV/1-2.

The equipment found - two short iron knives - cat. № 62, plate IX/2-3, a sword in a sheath, a quiver of arrows - cat. № 61, plate IX/1, pieces of a bronze shield - cat. № 60, plate IX/10 and a silver greave with gold decoration - cat. № 59, plates VIII, XXVIII/1a-б - is typical of a man's burial and shows that a ruler was buried in the tomb. Further evidence of this is the silver vessels - cat. № 68, plates XI/1, XXXII/1; cat. № 69, plates XI/2, XXXII/2; cat. № 64-67, plates X/1-2, XXX/1, 2a-б, 3a-б. Apparently the ruler was buried together with his wife, who was killed during the burial ceremony to follow him in the world of the dead. In this way death did not separate them – they were to be together, their love and loyalty were to continue in their life beyond the grave.

No doubt, the most significant find from this sepulchre is the gold laurel wreath, weighing 205 gm. - cat. № 31, plates VI/1, XXIII/1a-б. It consists of two twigs on each of which there are eighty leaves and fourteen fruit-balls. At one end the twigs end in gold wire while at the other end each has a little hook so that they can be fastened together on the forehead. This wreath was presumably made in one of the Greek jewellery workshops and was ordered by the local Thracian ruler as a present to his wife to officially legitimise her high social rank in the Thracian society. She was buried wearing gold ear rings, both weighing 37 gm. - cat. № 32, plates VI/2, XXIV/1a-б. Each of them consists of a disc and a boat-shaped figure under which there are small shains with pendants and above it there is a lamella/plate with a winged sphinx and rosettes. The ear rings are not locally produced either, probably they were made to order in one of the Greek jewellery workshops.

The silver greave - cat. № 59, plates VIII, XXVIII/1a-б, is undoubtedly of Thracian origin and was part of the ruler's armour. It is fashioned out of a whole silver sheet and is decorated with relief animal images and ornaments covered with gold amalgam. The upper part of the greave represents a woman's head with curly hair and an ivy wreath on her forehead. The right half of her face is covered with parallel gold bands. Below her head there are two lions. On her chest two fabulous animals with snake bodies are crawling out opposite each other. Below them are two gryphons with snake-like bodies. One of them has wings and on the other one there is a bird with its claws dug into the gryphon's body. On both sides the greave is decorated with gilt ornaments in relief, each of them representing a stylized bird wing. Supposedly the greave bears the image of the Great Thracian Goddess and her sacred animals. The style of the greave decorations is the

typical Thracian artistic style, well known from the jugs of the Rogozen treasure.

The excavations in the Mogilanska mogila continued at the beginning of February 1966 and were conducted by Bogdan Nikolov. Soon a new burial was discovered – Tomb III (fig. 1, 5).. Built on the ancient level terrain it was rectangular in shape, and a perpendicular wall divided it into two. The archeologist established that the tomb was built up with unprocessed river stones without any material to tie them together and the foundation was dug into the ancient terrain. In the course of the excavations iron wedges and nails - cat. № 110-113, plate II/1-6 were found, which, according to Bogdan Nikolov, were used to fasten together the separate parts of a wooden construction.

One of the rooms, presumably an antechamber leading to the burial room, yielded a skeleton of a horse broken into pieces. In the real tomb there was found a human skeleton and close to it - one silver and one gold jug lying next to each other - cat. № 127, plates X/3, XXXI/1-2a-6; cat. № 128, plates XI/3, XXXII/3. Examining the area around the human bones, spread around for unknown reasons, the archeologists came across remnants of a leather quiver of arrows - cat. № 125, plate IX/1. A second human skeleton was found, its bones also broken into pieces. Close by a gold pendant - cat. № 116, plates VII/5, XXVII/2 was found. According to Bogdan Nikolov the disappearance of the funeral gifts is connected with the traces of pits made in modern times, two of which reached the floor of the tomb antechamber.

The most significant find from this tomb is the gold jug, weighing 240 gm. - cat. № 127, plates X/3, XXXI/1-2a-6. It is spherical in shape with a wide neck narrowed in the middle. The edge of the mouth is turned outwards and is decorated with a Lesbian and Ionian kima! separated by a grain-like ring. The handle of the jug has a vertical plaited\knitted handle representing a Hercules knot. At the base of the neck is a band of palmettes linked by volutes. A bigger palmette decorates the body of the jug, whose main decoration is a scene representing two two-wheeled chariots facing each other. Each chariot is drawn by four horses and is driven by a coachman. The rear side of each chariot is decorated with a leaf-like ornament. The fact that the jug is made of gold suggests it was used for special purposes, supposedly for pouring out wine during religious rituals. It was placed in the burial place deliberately, to testify to the status of the buried man, who must have performed the functions of both a ruler and a high priest.

In the spring of 1966 Bogdan Nikolov discovered a third burial place - Tomb I (fig. 3, 5), round-based, built on the ancient terrain level from unprocessed stones without any joining material between them. It yielded

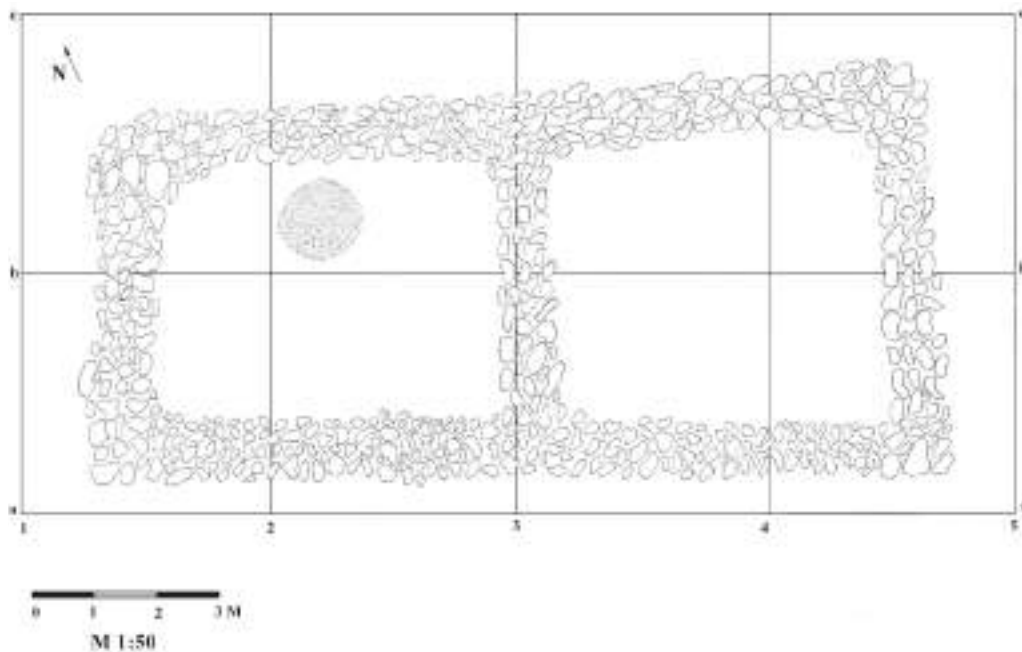

one human skeleton, broken into pieces spread around, and four earthenware vessels - cat. № 1, plates XIII/1, XXXIV/1a-B; cat. № 2, plates XIII/2, XXXV/1a-б, cat. 3-4, plate XIV/1-2. Apart from that, the skeletons of two sacrificial dogs were found too. The archeologists presume that this tomb was also looted by treasure hunters.

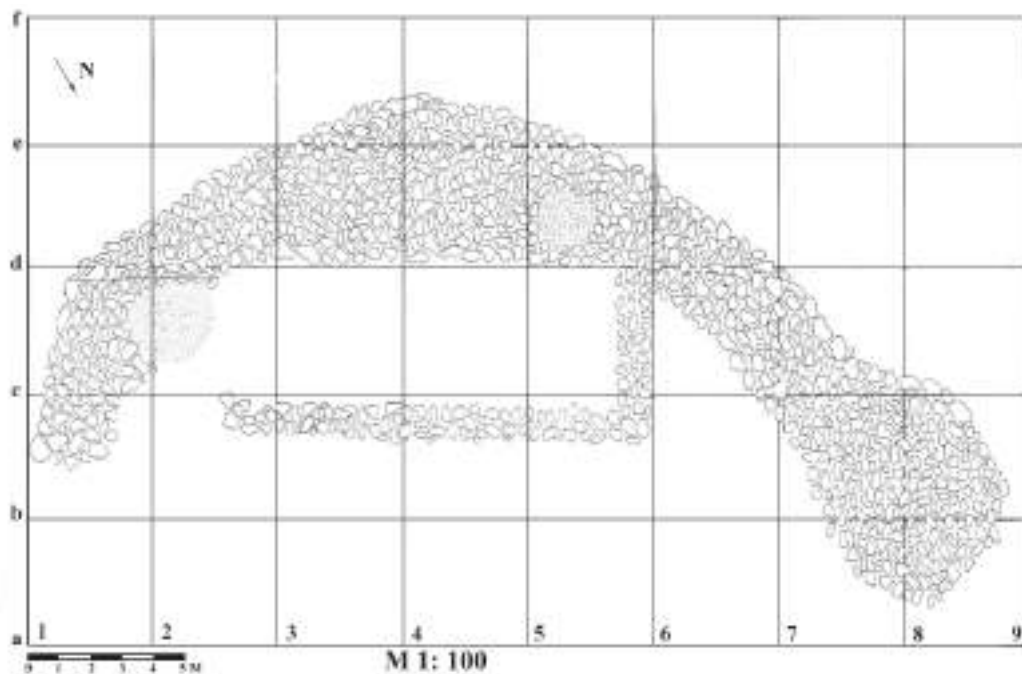
The rich funeral gifts show that the three tombs (fig. 5) housed the bodies of several rulers of northwestern Thracian lands buried there one after the other. Supposedly their dynasty centre was somewhere in the region of present-day Vratsa. That is confirmed by the fact that during the exploration of Mogilanska mogila Bogdan Nikolov found in its north-western part a stone wall built on the base of the ancient terrain from stone blocks without joining material but with a filling of smaller unprocessed stones (fig. 4, 5). The outer front part is reveted with terraced hewn stone blocks closely sticking to each other. At some points there are up to ten steps. Apparently the whole hill was surrounded by the wall and functioned as a mausoleum too. Those buried in the mound must have been proclaimed heroes and paid religious honours after their death. The local people from the nearby regions went there not only to pay tribute, but also to express their distress caused by human injustice, hoping that justice and belief in good, which they did not get from the living rulers, would be given to them by their dead ancestors.

ГРАФИЧНИ ОБРАЗИ НА ГРОБНИЦИТЕ

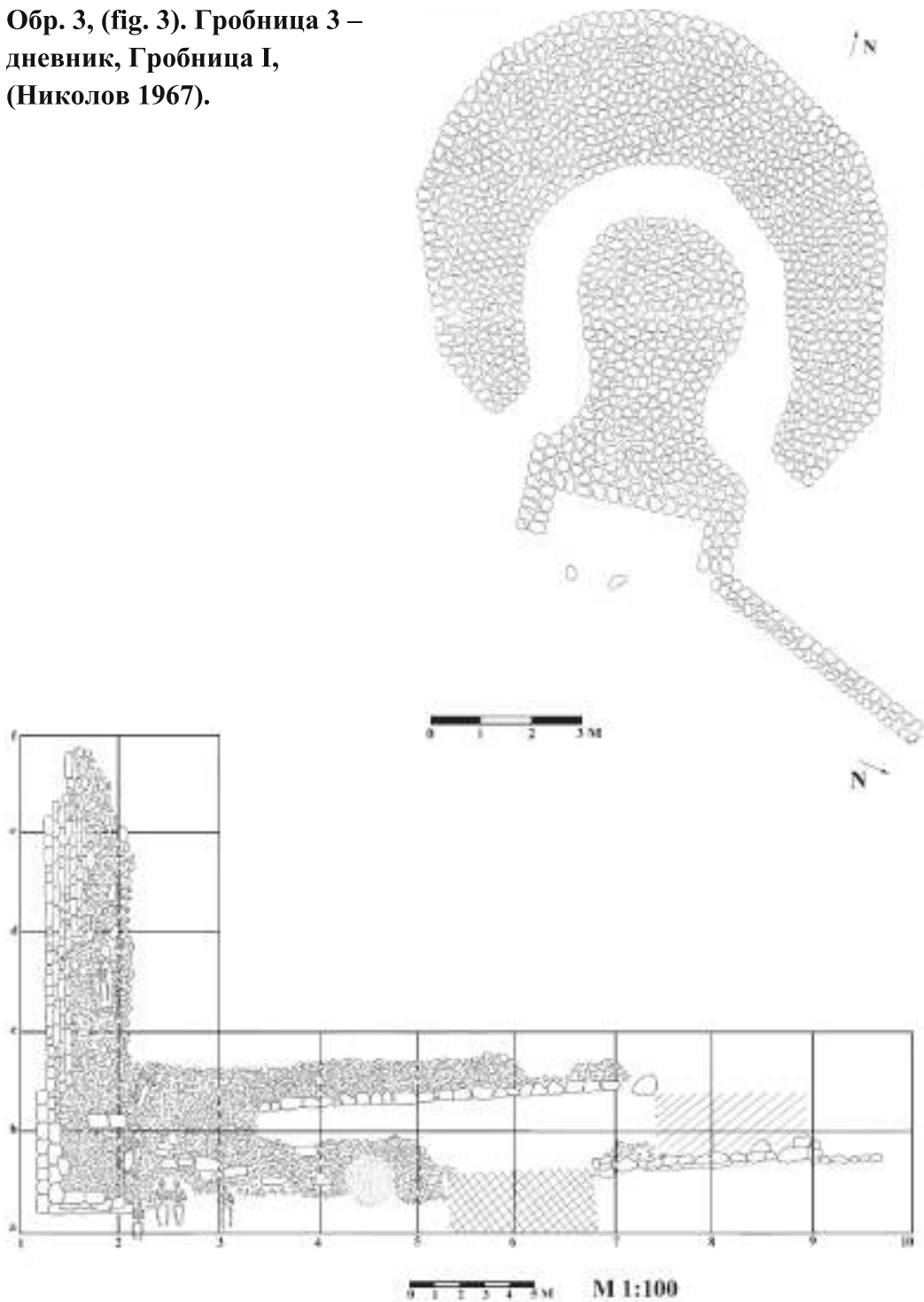

Обр. 1, (fig. 1). Гробница 2 – дневник, Гробница III, (Николов 1967).

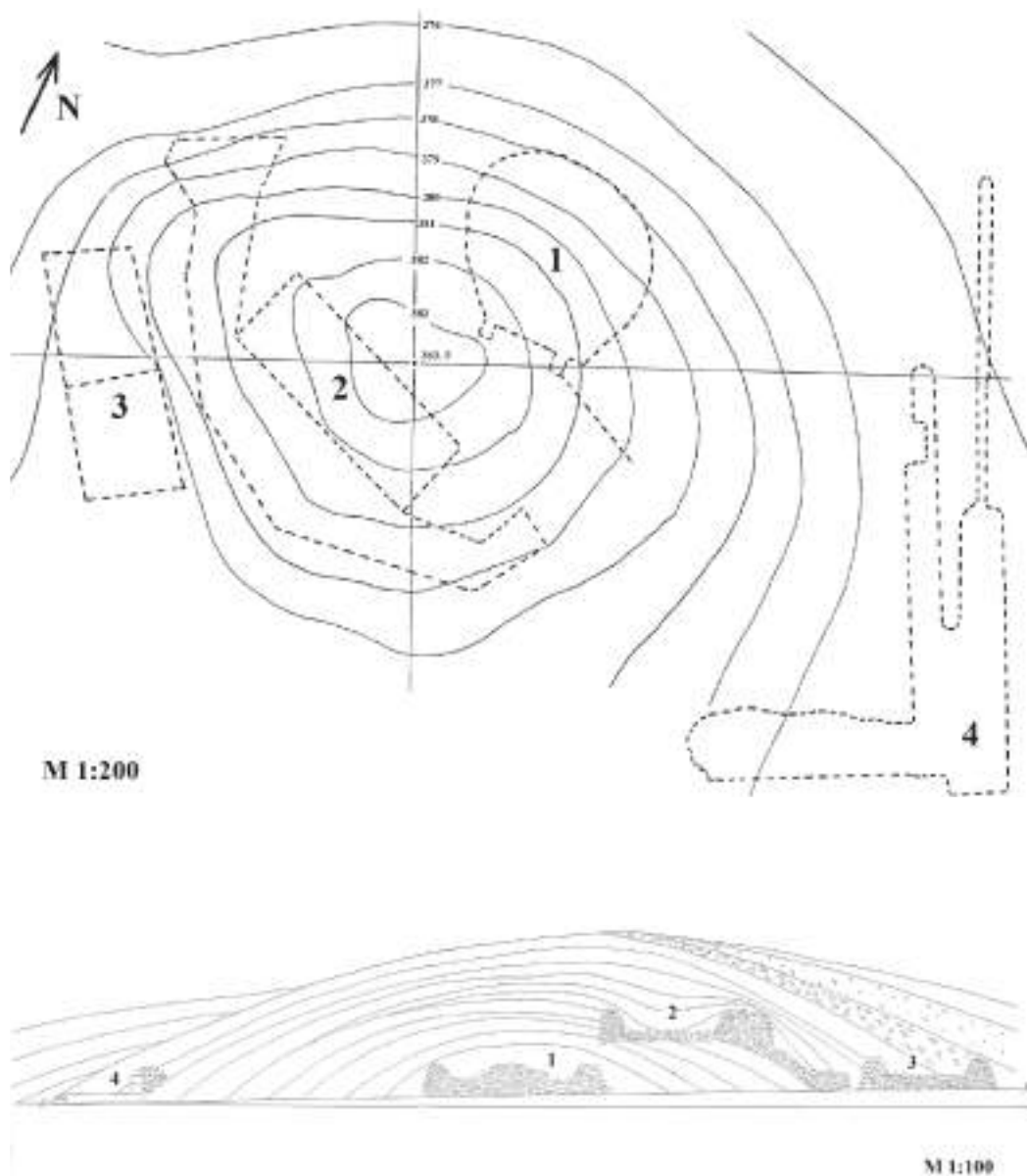

Обр. 2, (fig. 2). Гробница 1 – дневник, Гробница II, (Николов 1967).

Обр. 3, (fig. 3). Гробница 3 –
дневник, Гробница I,
(Николов 1967).

Обр. 4, (fig. 4). Ограден зид (крепида).

Обр. 5, (fig. 5).

1. Гробница 1 – дневник, Гробница II, (Николов 1967).
2. Гробница 2 – дневник, Гробница III, (Николов 1967).
3. Гробница 3 – дневник, Гробница I, (Николов 1967).
4. Ограден зид (крепида).

КАТАЛОГ

Археологическите материали, открити в Могиланската могилата, са заведени във фондовете на Регионален исторически музей - Враца. Те са публикувани в каталог, съпътстващ монографията Торбов, Н. 2005. Могиланската могила във Враца. Враца. Читателският интерес наложи неговото преиздаване.

Използувани са следните съкращения: вис. - височина, гр. - грама, дебел. - дебелина, диам. - диаметър, дълж. - дължина, макс. - максимален, максимална, инв. - инвентарен, шир. - ширина, сантигр. - сантиграма. В каталога е дадено теглото само на златните предмети, което е посочено в инвентарна книга № I Б на Регионален исторически музей - Враца.

Гробница I Съдове

1. Червенофигурен съд (скифос) - инв. № Б 405, табла XIII/1, XXXIV/1а-в. Вис. - 0, 11 м, диам. - 0, 12 м.

2. Съд от глина (киликс) - инв. № Б 406, табла XIII/2, XXXV/1а-б. Вис. - 0, 075 м, диам. на устието - 0, 103 м. Запазена е само едната от двете дръжки. Сивочервен цвят.

3. Съд от глина - инв. № Б 403, табло XIV/1. Вис. - 0, 50 м, диам. - 0, 39 м. Кафявочервен цвят.

4. Съд от глина - инв. № Б 404, табло XIV/2. Вис. - 0, 59 м, диам. - 0, 37 м. Сивокафяв цвят.

Гробница II

Железни скрепителни елементи от дървена конструкция

5. Два клина - инв. № Б 21, табло I/1-2. Дълж. - 0, 31 м и 0, 325 м. Горният край на всеки от тях е със сплесната глава. Единият е дъговидно извит.

6. Два клина - инв. № Б 22, табло I/3-4. Дълж. - 0, 24 м и 0, 305 м. Горният край на всеки от тях е удебелен.

7. Четири гвоздеи - инв. № Б 26. Дълж. на единия от тях е - 0, 26 м. Останалите са повредени от окиса. Дълж. от 0, 075 м до 0, 085 м.

8. Два гвоздеи - инв. № Б 25, табло I/5-6. Дълж. - 0, 145 м и 0, 155 м. Всеки от тях е със заоблена глава и е дъговидно извит.

9. Девет гвоздеи - инв. № Б 23-24. Дълж. от 0, 10 м до 0, 187 м. Горният край на всеки от тях е удебелен.

Части от колесница

10. Шестнадесет елемента от железни шини на колела - инв. № Б 1-16, табло III/1. Дълж. на пет елемента - 0, 71 м,
на пет елемента - 0, 69 м,
на два елемента - 0, 68 м,
на два елемента - 0, 67 м,
на един елемент - 0, 66 м,
на един елемент - 0, 65 м.

Макс. шир. - 0, 018 м, дебел. - 0, 015 м.

11. Две запазени части от железен обков от дървения наплат на колелата - инв. № Б 17, табло III/2. Дълж. - 0, 265 м и 0, 415 м, макс. шир. - 0, 05 м и дебел. - 0, 055 м.

12. Седем железни части от главините на дървените колела - без инв. №, табло III/3. Макс. дълж. - 0, 17 м, мерена дъговидно, шир. - 0, 062 м. Диамет. на две от тях, които не са пострадали от окиса - 0, 073 м и 0, 08 м.

13. Предмет от желязо - инв. № Б 12, табло III/4. Дълж. - 0, 10 м, диамет. на единия край, оформен като халка - 0, 02 м.

14. Предмет от желязо - инв. № Б 19, табло III/5. Дълж. - 0, 15 м, макс. шир. - 0, 01 м и дебел. - 0, 005 м.

15. Предмет от желязо - инв. № Б 27, табло III/6. Дълж. - 0, 07 м, макс. шир. - 0, 026 м и дебел. - 0, 007 м.

16. Шест предмета от кост - инв. № Б 20, табло III/7. Вис. на трите по-малки - 0, 01 м, а на по-големите - 0, 013 м. Диамет. на основите 0, 013 м и 0, 17 м. Единият от по-големите предмети е счупен и част от него е изгубена.

Снаряжение от желязо на впрегатни коне

17. Две юзди - инв. № Б 46-47. Дълж. на запазените части на двата странични лоста на първата юзда - 0, 13 м и 0, 095 м, а на зъбалеца - 0, 10 м. Дълж. на запазените части на страничния лост на втората юзда - 0, 095 м., а на зъбалеца - 0, 05 м.

18. Пет клина - инв. № Б 45. Дълж. им варира от 0, 033 м до 0, 85 м.

Снаряжение на яздитен кон

19. Юзда със сребърни странични лостове и железен зъбалец - инв. № Б 29, табла IV/1, XVII/1. Дълж. на страничните лостове - 0, 12 м., а на зъбалеца - 0, 17 м.

20. Апликация от сребро (начелник) - инв. № Б 41, табла IV/2, XVIII/1. Вис. - 0, 03 м, дълж. - 0, 065 м, шир. - 0, 045 м.

21. Две апликации от сребро с неправилна форма - инв. № Б 30-31, табла IV/3, XVIII/2а-б. Дълж. - 0, 10 м., макс. шир. - 0, 055 м.

22. Две елипсовидни ажурни апликации от сребро - инв. № Б 38-39, табла V/1, XX/1а-б. Дълж. - 0, 085 м, макс. шир. - 0, 065 м.

23. Две кръгли ажурни апликации от сребро - инв. № Б 36-37, табла V/2, XX/2а-б. Диамет. - 0, 085 м.

24. Четири апликации с форма на трискел - инв. № Б 32-35, табла IV/4, XIX/1а-г. Приблизителен диам. - 0, 07 м.

25. Две кръгли пластинки от сребро - инв. № Б 40. табло XVII/4а-б. Диамет. - 0, 03 м. Едната от пластинките е счупена и част от нея липсва.

26. Двадесет елипсовидни апликации от сребро - инв. № Б 44, табла V/3, XXI/1. Вис. - 0, 03 м, шир. - 0, 018 м. Пет апликации са счупени.

27. Триста и седем цилиндрични прешлена от сребро - инв. № Б 42, табло XXII/2а-б. Дълж. - 0, 11 м и диам. - 0, 006 м.

28. Четиридесет кръгли апликации от сребро - инв. № Б 43, табло XXII/1. Диамет. им варира от 0, 005 м до 0, 027 м.

29. Тока от сребро - инв. № Б 48, табла V/4, XVII/2а-б. Дълж. - 0, 065 м, шир. - 0, 0037 м.

30. Халка от сребро с шестостенно сечение- инв. № Б 49, табло XVII/3. Диамет. - 0, 033 м.

Накити

31. Лавров венец от злато - инв. № Б 59, табла VI/1, XXIII/1а-б. Приблизителен диам. - 0, 24 м, тегло - 205 гр.

32. Чифт обици от злато инв. № Б 60, табла VI/2, XXIV/1а-б. Вис. - 0, 075 м, диам. на диска - 0, 026 м, общо тегло - 37 гр.

33. Предмет от злато - инв. № Б 61, табла VI/3, XXV/2. Дълж. - 0, 066 м, тегло - 2 гр. и 90 сантигр.

34. Предмет от злато - инв. № Б 62, табла VI/4, XXV/1. Дълж. - 0, 064 м, тегло - 2 гр. и 75 сантигр.

35. Две кръгли апликации от злато - инв. № Б 63, табла VII/1, XXV/3. Диамет. - 0, 023 м, тегло - 1 гр. и 40 сантигр.

36. Тридесет и седем кръгли апликации от злато - инв. № Б 64, табла VII/2, XXVI/1. Диамет. - 0, 015 м, общо тегло - 8 гр. и 90 сантигр.

37. Осем апликации от злато с издължена форма - инв. № Б 65, табла VII/3, XXV/4. Вис. - 0, 017 м, шир. - 0, 011 м, общо тегло - 1 гр. и 80 сантигр.

38. Висулка от злато - инв. № Б 72, табла VII/4, XXVII/1. Вис. - 0, 022 м, диам. - 0, 008 м, тегло - 2 гр. и 5 сантигр.

39. Висулка от злато - инв. № Б 73, табла VII/7, XXVII/4. Вис. - 0, 014 м, диам. - 0, 007 м, тегло - 1 гр. и 20 сантигр.

40. Копче от злато - инв. № Б 74, табло XXVII/5. Вис. - 0, 008 м, диам. - 0, 01 м, тегло - 61 сантигр.

41. Копче от злато - инв. № Б 75, табло XXVII/6. Вис. - 0, 005 м, диам. - 0, 009 м, тегло - 20 сантигр.

Венедиков 1975, обр. 37.

42. Копче от злато - инв. № Б 76, табло XXVII/7. Вис. - 0, 004 м, диам. - 0, 007 м, тегло - 20 сантигр.

43. Две копчета от злато - инв. № Б 77-78, табло XXVII/8. Размерите и теглото на всяко от тях са като на това с кат. № 42.

44. Два предмета от сребро - инв. № Б 57. Дълж. - 0, 02 м и 0, 035 м. Шир. съответно - 0, 008 м и 0, 007 м. Формата им не може да се определи.

45. Огледало от бронз - инв. № Б 50. Диам. на кръглата част - 0, 15 м, дебел. - 0, 001 м.

46. Фибула от бронз - инв. № Б 51, табло VII/8. Дълж. на запазената част на лъка - 0, 044 м. Иглата и иглодържателят са отчупени и изгубени.

47. Две фибули от бронз - инв. № Б 52-53, табло VII/9-10. Дълж. на запазените части от лъковете - 0, 033 м и 0, 034 м.

48. Два пръстена от бронз - инв. № Б 56, табло VII/12-13. Дълж. на запазените плочки - 0, 016 м, макс. шир. - 0, 01 м. Халките на пръстените са се разпаднали от окиса.

49. Халка от бронз с кръгло сечение - инв. № Б 58. Диам. 0, 025 м.

50. Седем халки от бронз с кръгло сечение - инв. № Б 55. Диам. им варира от 0, 017 м до 0, 019 м. Едната е счупена на две части.

51. Манисто от разноцветно стъкло, оформено като човешко лице - инв. № Б 90, табла VII/15, XXVII/9. Вис. - 0, 025 м.

52. Две маниста от тъмносиньо стъкло - инв. № Б 82-83, табло XXVII/11. Диам. - 0, 005 м.

53. Манисто от зелено стъкло със симетрично разположени петна от бяла стъклена маса - инв. № Б 84, табло XXVII/17. Диам. - 0, 009 м.

54. Мънисто от синьо стъкло с вдлъбнатини, запълнени с бяла стъклена маса - инв. № Б 85, табло XXVII/13. Приблизителен диам. - 0,01 м. То е счупено.

55. Манисто от жълт кехлибар с неправилна форма - инв. № Б 86, табло XXVII/16. Диам. - 0, 013 м.

56. Две маниста от светлосиньо стъкло - инв. № Б 87-88, табло XXVII/12. Диам. - 0, 01 м.

57. Манисто от тъмносиньо стъкло с осем вертикални канелюри - инв. № Б 89, табло XXVII/14. Диам. - 0, 012 м.

58. Манисто от бяло стъкло - инв. № Б 91, табло XXVII/15. Диам. - 0, 011 м.

Въоръжение

59. Наколенник от сребро с позлата - инв. № Б 231, табла VIII, XXVIII/1а-б, XXIX/1-6. Вис. - 0, 46 м и макс. шир. - 0, 18 м. Той е раздробен в средата и липсват отделни късове.

60. Части от шлем от бронз - инв. № Б 232, табло IX/10.

61. Осемдесет и осем върхове за стрели от бронз - инв. № Б 143-230, табло IX/1. Дълж. от 0, 025 м до 0, 038 м.

62. Части от два ножа от желязо - инв. № Б 126-127, табло IX/2-3. Дълж. - 0, 07 м и 0, 08 м, макс. шир. на острието - 0, 015 м и 0, 018 м.

63. Четиринадесет върха за копия от желязо - инв. № Б 129-142, табло IX/6-9. Дълж. им варира от 0, 125 м до 0, 35, 5 м, запазената шир. на острието от 0, 035 м до 0, 045 м.

Съдове

64. Чаша (фиала) от сребро - инв. № Б 68, табла X/1, XXX/1-2а. Вис. - 0, 046 м, диам. - 0, 10 м.

65. Чаша (фиала) от сребро - инв. № Б 69, табло XXX/2б. Вис. - 0, 055 м, диам. - 0, 13 м.

66. Чаша (фиала) от сребро - инв. № Б 70. Вис. - 0, 044 м, диам. - 0, 12 м. Част от тялото и е отчупена и изгубена.

67. Чаша (фиала) от сребро - инв. № Б 71, табла X/2, XXX/3а-б. Вис. - 0, 04 м, диам. - 0, 10 м.

68. Кана от сребро - инв. № Б 67, табла XI/1, XXXII/1. Вис. - 0, 165 м, макс. диам. на тялото - 0, 09 м. Части от устието и дръжката са отчупени и реставрирани.

69. Съд (ритон) от сребро - инв. № Б 66, табла XI/2, XXXII/2. Вис. - 0, 14 м, макс. диам. на тялото - 0, 06 м.

70. Съд (хидрия) от бронз - инв. № Б 233, табло XII/1. Вис. - 0, 38 м, макс. диам. на тялото - 0, 31 м, диам. на устието - 0, 16 м. Съдът е пострадал от окиса.

71. Кана (ойнохое) от бронз - инв. № Б 234, табла XII/2, XXXIII/1. Вис. - 0, 24 м, макс. диам. на тялото - 0, 15 м. Съдът е пострадал от окиса.

72. Кофа (ситула) от бронз - инв. № Б 235, табла XII/3, XXXIII/2а-б. Вис. - 0, 25 м, диам. на устието - 0, 215 м.

73. Кофа (ситула) от бронз - инв. № Б 236, табла XII/4, XXXIII/3. Вис. не може да се определи - той е пострадал от окиса. Диам. на устието - 0, 26 м.

74. Съд (поданиптер) от бронз - инв. № Б 237. Вис. не може да се определи - той е пострадал от окиса. Диам. на устието - 0, 31 м.

75. Чернофирнисов съд (киликс) - инв. № Б 246, табла XIII/3, XXXV/2а-б. Вис. - 0, 063 м, макс. диам. на тялото - 0, 091 м, диам. на устието - 0, 11 м.

76. Съд от глина - инв. № Б 245, табло XIV/3. Вис. - 0, 44 м и макс. диам. на тялото - 0, 32 м. Светлокафяв цвят.

77. Съд от глина - инв. № Б 241, табла XIV/4, XXXVI/1. Вис. - 0, 085 м, макс. диам. на тялото - 0, 143 м, диам. на устието - 0, 14 м, диам. на столчето - 0, 07 м. Светлокафяв цвят.

78. Съд от глина - инв. № Б 242, табла XIV/5, XXXVI/2. Вис. - 0, 081 м и макс. диам. на тялото - 0, 07 м, диам. на устието - 0, 64 м. Светлокафяв цвят.

79. Червенофирнисов съд (амфориска) - инв. № Б 243, табла XIII/4, XXXV/3. Вис. - 0, 065 м и макс. диам. на тялото - 0, 054 м, диам. на устието - 0, 045 м.

80. Чернофирнисова лампа - инв. № Б 239, табла XIII/6, XXXV/5. Вис. - 0, 034 м, дълж. - 0, 093 м, диам. на тялото - 0, 064 м.

81. Чернофирнисова лампа - инв. № Б 240, табла XIII/7, XXXV/6. Вис. - 0, 023 м, дълж. - 0, 08 м, диам. на тялото - 0, 059 м.

Предмети от глина

82. Фигура на човешка глава - инв. № Б 244, табла XV/1, XXXVII/1а-б. Вис. - 0, 11 м., макс. шир. - 0, 075 м. Светлокафяв цвят.

83. Фигура на човек - инв. № Б 124, табла XV/2, XXXVII/2а-б. Вис. - 0, 067 м, макс. шир. - 0, 030 м. Сивокафяв цвят.

84. Фигура на мъж - инв. № Б 122, табла XV/3, XXXVII/3а-б. Вис. - 0, 045 м, макс. шир. - 0, 020 м. Сивокафяв цвят.

85. Фигура на жена - инв. № Б 123, табла XV/4, XXXVIII/1. Вис. - 0, 058 м, макс. шир. - 0, 021 м. Сивокафяв цвят.

86. Предмет с форма на куб - инв. № Б 92, табло XXXVIII/10. Дълж. на ръбовете варират от 0, 024 м до 0, 027 м. Върху едната основа са връзани две диагонални линии. Сивокафяв цвят.

87. Два предмета с форма на куб - инв. № Б 113-114. Дълж. на ръбовете на първия са от 0, 008 м до 0, 01 м, а тези на втория от 0, 014 м до 0, 017 м. Сивокафяв цвят.

88. Предмет с форма на паралелепипед с два малки отвора - инв. № Б 119, табло XV/5. Вис. на всеки от околните ръбове - 0, 008 м. Дълж. на страните на квадратната основа - 0, 016 м. Сивокафяв цвят

89. Предмет с форма на триъгълна пирамида, пробит в горния си край - инв. № Б 110, табла XV/6, XXXVIII/2а-б. Вис. - 0, 022 м, дълж. на всеки от основните ръбове - 0, 02 м. Ъглите сключени между околните и основните ръбове са оформени като три крачета. Сивокафяв цвят.

90. Предмет с форма на пресечена триъгълна пирамида, пробит в единия си край - инв. № Б109, табла XV/7. Вис. - 0, 02 м, дълж. на всеки от основните ръбове - 0, 02 м. Ъглите сключени между основните и околните ръбове са оформени като три крачета. Сивокафяв цвят.

91. Предмет с форма на триъгълна призма, който е с отвор - инв. № Б 106. Вис. - 0, 015 м, дълж. на всеки от основните ръбове - 0, 015 м. Сивокафяв цвят.

92. Пет предмета с цилиндрична форма - инв. № Б 96-98, 103, 107, табла XV/8, XXXVIII/3-4. Вис. от 0, 011 м до 0, 014 м, диам. на основите от 0, 023 м до 0, 027 м. Единият от кръговете на всеки от тях е вдлъбнат и върху него има пет отвора, разположени диаметрално. Сивокафяв цвят.

93. Предмет с цилиндрична форма - инв. № Б 105. Вис. - 0, 018 м, диам. на основата - 0, 018 м. Единият от кръговете е вдлъбнат. Сивокафяв цвят.

94. Пет предмета с цилиндрична форма - инв. № 118-121. Вис. от 0, 012 м до 0, 015 м, диам. на основите от 0, 012 м до 0, 015 м. Всеки е с отвор. Сивокафяв цвят.

95. Предмет с форма на пресечен конус - инв. № Б 95, табла XV/9, XXXVIII/5. Вис. - 0, 016 м, диам. на първия кръг - 0, 035 м., на втория - 0, 030 м. По-малката основа е със седемнадесет отвора. Жълтокафяв цвят.

96. Предмет с форма на пресечен конус - инв. № Б 116. Вис. - 0, 016 м, диам. на основите 0, 022 м и 0, 015 м. По-малък кръг е вдлъбнат. Жълтокафяв цвят.

97. Седем предмета със сферична форма - инв. № Б 101-102, 104. Диам. от 0, 011 м до 0, 022 м. Сивокафяв цвят.

98. Два предмета с биконична форма - инв. № Б 111-112. Вис. - 0, 019 м и 0, 021 м, макс. диам. на основите - 0, 013 м и 0, 012 м. Единият от тях е пробит. Сивокафяв цвят.

99. Два предмета с овална форма - инв. № Б 117. Дълж. - 0, 018 м и 0, 021 м. Всеки от тях е пробит. Сивокафяв цвят. Единият е счупен и част от него липсва.

100. Предмет с неправилна призматична форма с шест отвора - инв. № Б 108, табла XV/10, XXXVIII/6. Вис. - 0, 028 м и макс. шир. - 0, 014 м. Той е пробит. Сивокафяв цвят

101. Предмет с кръстовидна форма - инв. № Б 99, табла XV/11, XXXVIII/7. Дълж. на всяко едно от двете рамена - 0, 039 м. Сивокафяв цвят.

102. Предмет с форма на лунен сърп - инв. № Б 115. Вис. - 0, 015 м, дълж. - 0, 019 м, макс. дебелин. - 0, 007 м. Върху лицевата страна има седем отвора. Чернокафяв цвят.

103. Предмет с форма на пръстен - инв. № Б 100, табла XV/12, XXXVIII/8. Приблизителен диам.: външен - 0, 030 м, вътрешен - 0, 016 м. Макс. дебелин. на кръглото сечение - 0, 012 м. Сивокафяв цвят.

104. Предмет с форма на паралелепипед, върху основата на който е моделиран елемент, оформен като пресечен конус - инв. № Б 93, табло XXXVIII/11а-б. Обща вис. - 0, 018 м, дълж. на всяка една от страните на основата от 0, 027 м до 0, 032 м. Диаметрите на основите на пресечения конус - 0, 017 м и 0, 012 м. Върху едната от тях има петнадесет отвора. Жълтокафяв цвят.

105. Предмет с форма на съд – цедилка с четиринадесет отвора - инв. № Б 94, табло XV/13, XXXVIII/9а-б. Вис. - 0, 023 м, диам. на устието - 0, 045 м. Сивокафяв цвят.

Предмети с различно предназначение

106. Светилник (канделабър) от желязо - инв. № Б 238, табло XII/5. Дълж. - 0, 52 м и макс. диам. - 0, 011 м.

107. Брадва от камък - инв. № Б 79, табла XV/24, XXXVIII/12. Вис. - 0, 065 м и шир. в долната заострена част - 0, 043 м. Светлозелен цвят.

108. Астрагална кост - инв. № Б 80. Дълж. - 0, 030 м.

109. Астрагална кост, загладена от двете дълги плоски страни - инв. № Б 81. Дълж. - 0, 025 м.

Гробница III

Железни скрепителни елементи от дървена конструкция

110. Два клина - инв. № Б 247-248, табло II/1-2. Дълж. - 0, 425 м и 0, 45 м, макс. шир. - 0, 03 м. Горният край на всеки от тях е със сплесната квадратна глава, долният е извит.

111. Клин - инв. № Б 249, табло II/3. Дълж. - 0, 38 м, макс. шир. - 0, 035 м. Горният му край е удебелен.

112. Клин - инв. № Б 251, табло II/4. Дълж. - 0, 34 м и макс. шир. - 0, 015 м. Горният му край е с широка сплесната глава, а долният е извит.

113. Два клина - инв. № Б 250, 252, табло II/5-6. Дълж. - 0, 255 м и 0, 31 м. Горният на всеки от тях е със сплесната глава.

114. Три гвоздеи - инв. № Б 254-255, 257. Дълж. от 0, 08 м до 0, 165 м, макс. шир. - 0, 01 м. Всеки от тях завършва в горния си край с удебеление. Един от гвоздеите е извит.

115. Шест гвоздеи - инв. № Б 253, 256, 258, 260-262. Дълж. от 0, 075 м до 0, 14 м. Те са повредени от корозията и тяхната форма не може да се определи.

Накити и снаряжение на яздитен кон

116. Висулка от злато - инв. № Б 393, табла VII/5, XXVII/2. Вис. - 0, 02 м, тегло - 1 гр.

117. Фигурка на птица от злато - инв. № Б 394, табла VII/6, XXVII/3. Вис. - 0, 012 м, дълж. - 0, 02 м, тегло - 1 гр.

118. Пръстен от бронз. - инв. № Б 268, табло VII/14. Дълж. на плочката - 0, 015 м, шир. - 0, 10 м. Халката му е счупена на няколко части, които са деформирани.

119. Фибула от бронз - инв. № Б 269, табло VII/11. Дълж. на лъка - 0, 03 м. Иглата е счупена.

120. Пластина от бронз с релефно изображение - инв. № Б 273, табла V/5, XXI/2. Запазени дълж. - 0, 043 м и шир. - 0, 032 м. Тя е пострадала от окиса.

121. Копче от бронз с полусферична форма и халка за пришиване - инв. № Б 271. Приблизителен диам. - 0, 021 м. Повредено е от окиса.

122. Копче от бронз - инв. № Б 272. Диам. - 0, 017 м. Повредено от окиса.

123. Три халки от бронз с кръгло сечение - инв. № Б 265-267. Диам. от 0, 013 м до 0, 017 м.

124. Манисто от разноцветно стъкло, оформено като човешко лице - инв. № Б 395, табло XXVII/10. Запазена вис. - 0, 012 м. То е счупено през средата и долната половина липсва.

Въоръжение

125. Седемдесет и шест върхове за стрели от бронз - инв. № Б 320-390, 396-400, табло IX/1. Дълж. от 0, 015 м до 0, 037 м.

126. Два ножа от желязо - инв. № Б 263-264, табло IX/4-5. Дълж. - 0, 09 м и 0, 015 м, макс. шир. на острието - 0, 015 м и 0, 020 м. Единият от тях е с отчупен и изгубен край, а другият е раздробен на три части.

Съдове

127. Кана от злато - инв. № Б 391, табла X/3, XXXI/1-2а-б. Вис. - 0, 09 м, макс. диам. на тялото - 0, 07 м, тегло - 240 гр.

128. Съд от сребро - инв. № Б 392, табла XI/3, XXXII/3. Вис. - 0, 08 м, макс. диам. на тялото - 0, 08 м.

129. Чернофирнисова кутийка за накити (пиксида) - инв. № Б 278, табла XIII/5, XXXV/4. Вис. - 0, 05 м, диам. на тялото - 0, 07 м, диам. на устието - 0, 065 м. Капакът липсва.

130. Съд от глина - инв. № Б 277, табла XIV/6. XXXVI/3. Вис. - 0, 08 м, макс. диам. на тялото - 0, 063 м. Светлосив цвят.

131. Пет части от червенофигурен съд - инв. № Б 280. Запазени са част от устието с дръжката.

132. Пет части от чернофирнисов съд - инв. № Б 401.

133. Части от чернофирнисов съд - инв. № Б 402. Запазени са почти цялото дъно, части от тялото и устието. Върху една от тях има отстъп от дръжка.

134. Две части от чернофирнисов съд - инв. № Б 279. Запазени са дъното и ръба на устието, което е с диам. - 0, 057 м.

Предмети от глина

135. Фигура на човек - инв. № Б 319, табла XV/14, XXXIX/1. Вис. - 0, 018 м, шир. - 0, 011 м. Жълтокафяв цвят.

136. Предмет с форма на стилизирана човешка фигура - инв. № Б 282, табла XV/15, XXXIX/2. Вис. - 0, 020 м, шир. - 0, 024 м, дебел. - 0, 004 м. Жълтокафяв цвят. Долната му част е отчупена.

137. Предмет с форма на куб - инв. № Б 303. Приблизителната дълж. на всеки от ръбовете му - 0, 011 м. Пробит е в средата. Сивокафяв цвят. Счупен е на две части.

138. Предмет с форма на правоъгълен паралелепипед - инв. № Б 294. Дълж. на основните ръбове - 0, 011 м и 0, 020 м, дълж. на околните 0, 012 м. Той е пробит. Жълтокафяв цвят.

139. Три предмета с форма на паралелепипед - инв. № Б 299-300, 306. Дълж. на страните на квадратните основи - 0, 010 м, 0, 012 м, 0, 013 м, на околните ръбове - 0, 007 м, 0, 009 м, 0, 010 м. Чернокафяв цвят. Единият от тях е с отчупен и изгубен ъгъл.

140. Три предмета с форма на правилна призма с основа равностранен триъгълник - инв. № Б 307-308, 313. Дълж. на основните ръбове - 0, 011 м, 0, 014 м, 0, 016 м, на околните - 0, 009 м, 0, 006 м, 0, 007 м. Основата на един от предметите е с четири отвора. Части от два от тях са отчупени и изгубени.

141. Три предмета с форма на пирамида - инв. № Б 295, 302. Вис. - 0, 01 м, 0, 015 м, 0, 016 м, дълж. на страните на квадратните основи - 0, 009 м, 0, 01 м, 0, 012 м. Два от тях са пробити. Тъмнокафяв цвят.

142. Предмет с форма на пресечена пирамида, пробит в единия си край - инв. № Б 319, табла XV/16, XXXIX/3а-б. Вис. - 0, 021 м, дълж. на страната на квадратната основа - 0, 013 м. Четири от ъглите му са оформени като израстъци. Между тях, в средата на квадратната основа, е разположен още един такъв – пети. Чернокафяв цвят.

143. Предмет с цилиндрична форма - инв. № Б 284, табла XV/17, XXXIX/4. Вис. - 0, 008 м, диам. на основата - 0, 021 м. Единият от кръговете му е с девет отвора. Жълтокафяв цвят.

144. Три предмета с цилиндрична форма - инв. № Б 285, 291, табло XXXIX/12. Вис. - 0, 006 м, 0, 008 м, 0, 019 м, диам. на основите - 0, 014 м, 0, 017 м, 0, 013 м. Те са пробити. Чернокафяв цвят. Един от тях е счупен на две части.

145. Четири предмета с цилиндрична форма - инв. № Б 286. Вис. от 0, 007 м до 0, 013 м, диам. на основите от 0, 011 м до 0, 014 м. Сивокафяв цвят.

146. Три предмета с конусовидна форма - инв. № Б 292-293, 310, табла XV/18, XXXIX/5, 13а-б. Вис. - 0, 017 м, 0, 018 м, 0, 022 м, а диам. на основите - 0, 014 м, 0, 011 м, 0, 009 м. Един от тях е украсен с три линии, врязани по коничната повърхност. В горната му част има отвор. Върхът е отчупен. Сивокафяв цвят.

147. Предмет с форма на пресечен конус - инв. № Б 283, табло XXXIX/11а-б. Вис. - 0, 028 м, диам. на голямата основа - 0, 045 м, диам. на малката - 0, 025 м. Жълтокафяв цвят.

148. Четири предмета с форма на пресечен конус - инв. № Б 301, 319, табло XXXIX/14. Вис. от 0, 01 м до 0, 014 м, диам. на големите кръгове от 0, 015 м до 0, 025 м, диам. на малките от 0, 01 м до 0, 017 м. Основите на всеки един е с вдлъбнатина. Чернокафяв цвят.

149. Двадесет и седем предмета с форма на сфера - инв. № Б 305, 309, 311, 316-318. Диам. от 0, 004 м до 0, 017 м. Един от тях е пробит в средата. Част от него е отчупена и изгубена. Жълтокафяв и чернокафяв цвят.

150. Пет предмета с биконична форма - инв. № Б 287-289, 304, табла XV/19, XXXIX/6. Вис. от 0, 011 м до 0, 032 м, шир. от 0, 010 м до 0, 019 м. Два са счупени и част от тях липсва. Сивокафяв цвят.

151. Предмет с овална форма - инв. № Б 297. Вис. - 0, 013 м, диам. - 0, 011 м. Той е с отвор. Счупен е на две части. Сивожълт цвят.

152. Предмет с неправилна призматична форма - инв. № Б 315. Вис. - 0, 016 м, дълж. на страните на правоъгълната основа - 0, 011 м и 0, 005 м. Чернокафяв цвят.

153. Предмет с форма на вретено - инв. № Б 314, табла XV/20, XXXIX/7. Вис. - 0, 037 м, макс. шир. - 0, 013 м. Единият му край е с отвор. Сивочерен цвят.

154. Три предмета с форма, която не може да бъде определена, тъй като липсват части от тях - инв. № Б 312. Макс. вис. - 0, 016 м, 0, 018 м, 0, 019 м, дълж. на страните на квадратните им основи - 0, 017 м, 0, 015 м, 0, 014 м. Сивокафяв цвят.

155. Предмет с форма на неправилна пирамида - инв. № Б 298, табла XV/21, XXXIX/8. Приблизителна вис. - 0, 007 м, дълж. на страните на триъгълната основа - 0, 009 м, 0, 016 м, 0, 017 м. Жълтокафяв цвят.

156. Предмет с призматична форма - инв. № Б 296, табла XV/22, XXXIX/9. Вис. - 0, 011 м, макс. дълж. на основата - 0, 025 м, шир. - 0, 016 м. Той е пробит. Жълтокафяв цвят.

157. Предмет с призматична форма - инв. № Б 290, табла XV/23, XXXIX/10а-б. Вис. - 0, 023 м, дълж. на страната на квадратната основа - 0, 01 м. Сивокафяв цвят.

Предмети с различно предназначение

158. Брадва от камък - инв. № Б 281, табла XV/25, XXXIX/15. Вис. - 0, 06 м, шир. на долната заострена част - 0, 04 м. Сив цвят.

159. Три астрагални кости - инв. № Б 274-276. Приблизителна дълж. - 0, 03 м. Една от тях е пробита в средата.

ПРИЛОЖЕНИЕ

ТАБЛА С ГРАФИЧНИ ОБРАЗИ
И ЦВЕТНИ ФОТОСИ

Табло I (Plate I).

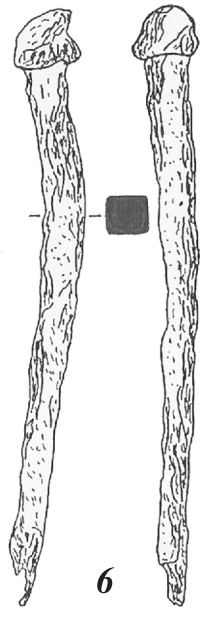
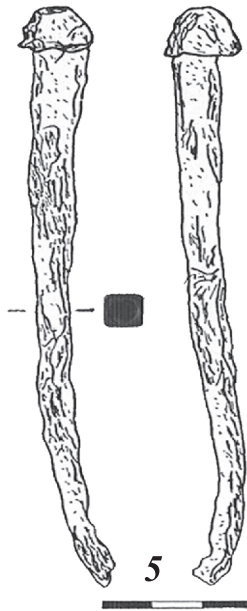
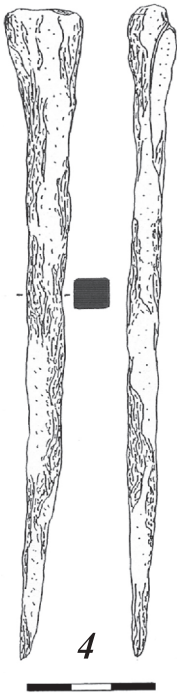
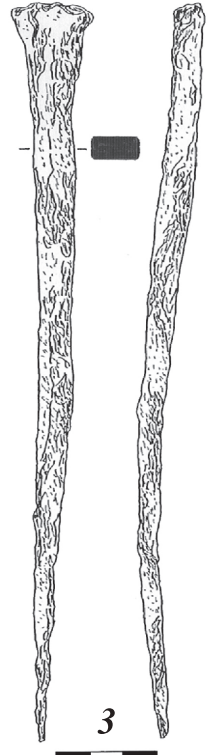
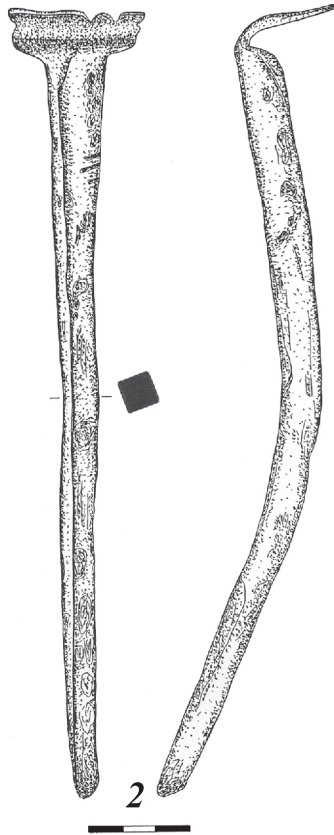
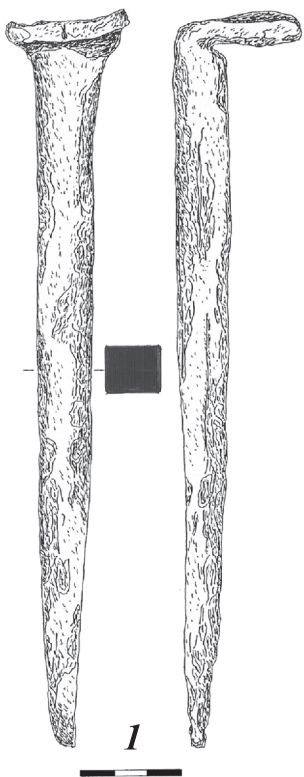
Железни скрепителни елементи от Гробница II.

1-2. Два клина – кат. № 5.

3-4. Два клина – кат. № 6.

5-6. Два гвоздеа – кат. № 8.

Табло I

***Табло II (Plate II). Железни скрепителни елементи
от Гробница III.***

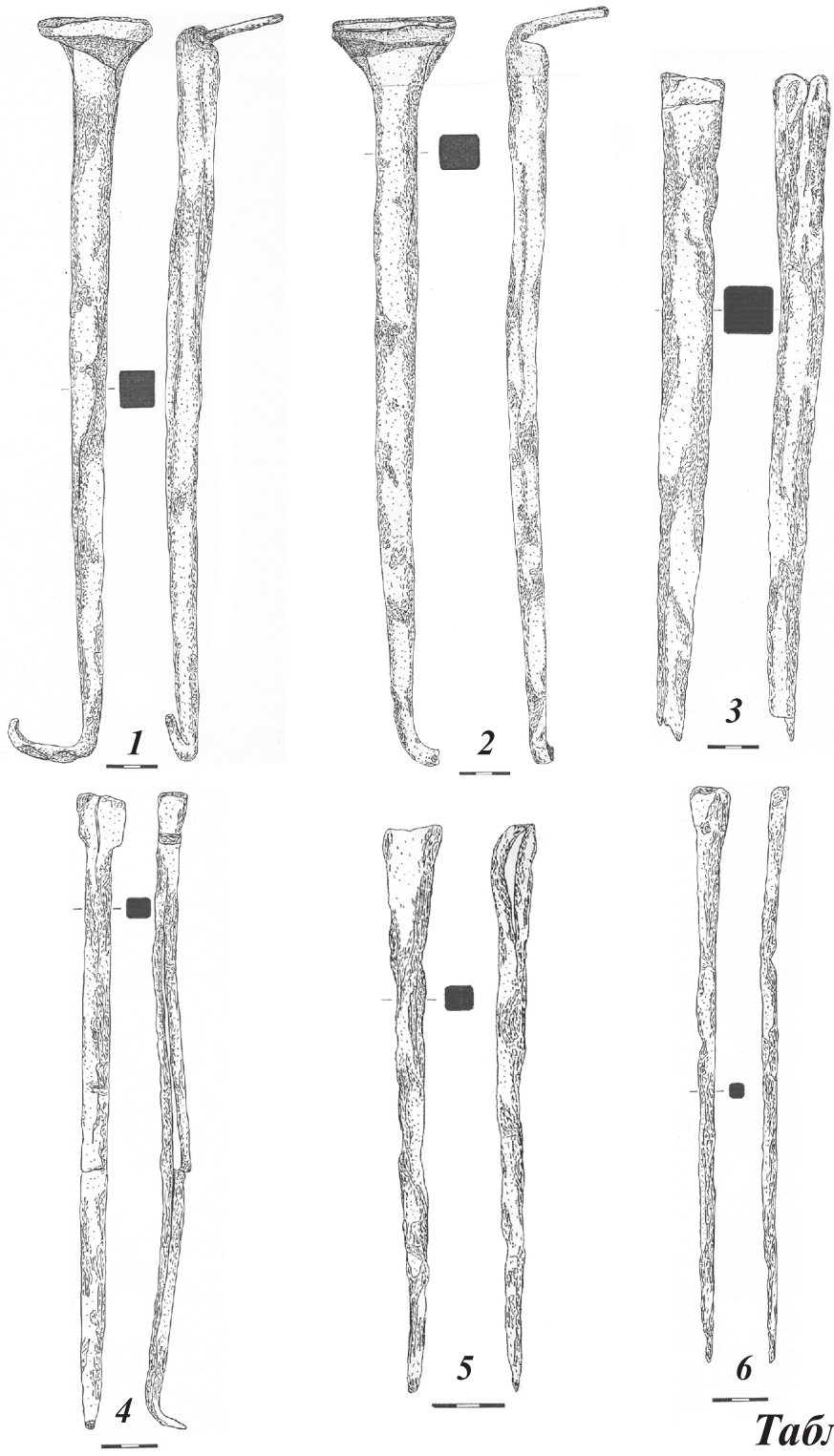
1-2. Два клина – кат. № 110.

3. Клин – кат. № 111.

4. Клин – кат. № 112.

5-6. Два клина – кат. № 113.

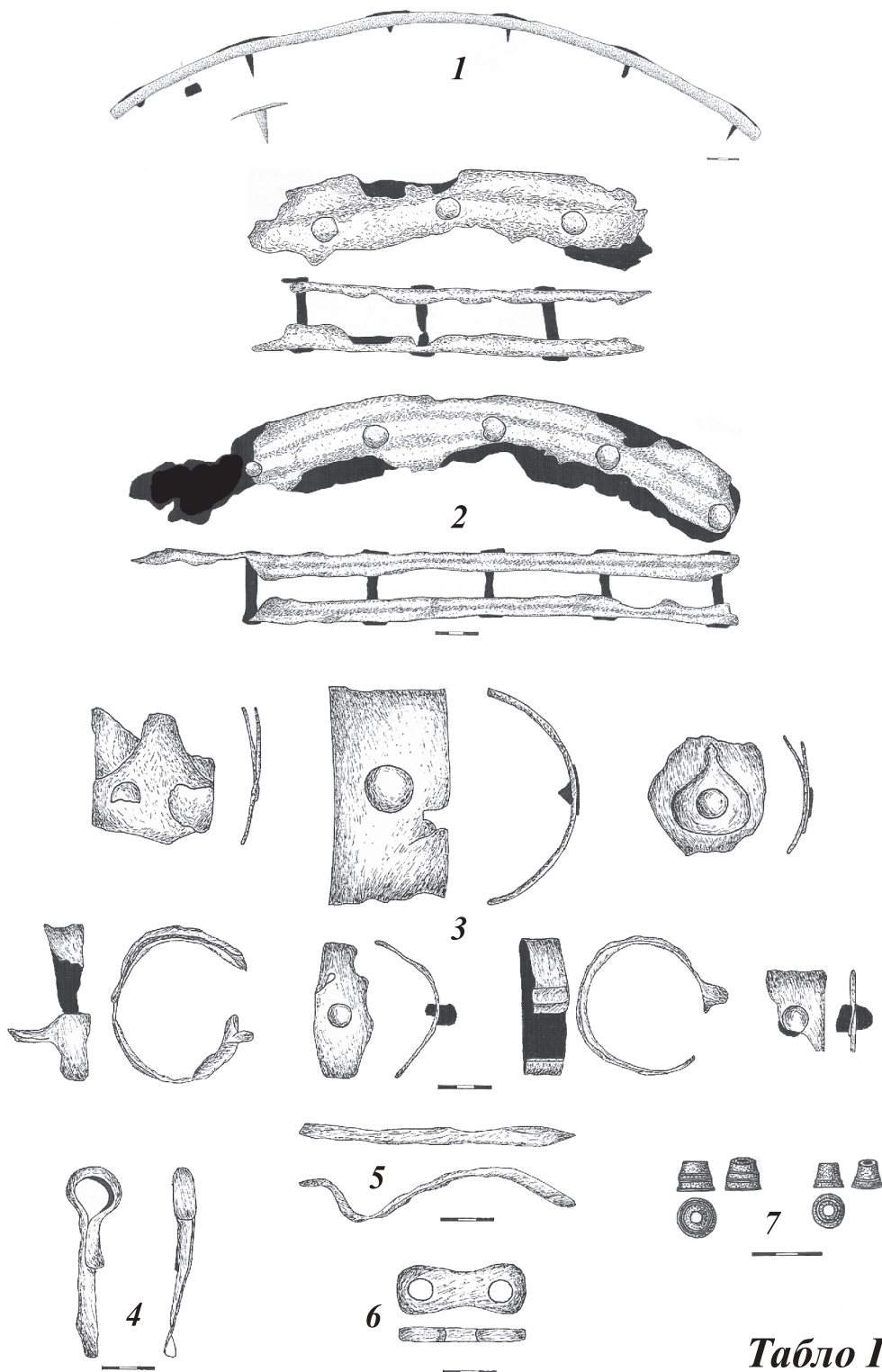
Табло II

Табло III (Plate III).

Части от колесница-четириколка.

- 1. Шестнадесет елемента от железните шини на колелата – кат. № 10.*
- 2. Две запазени части от железния обков на дървения наплат – кат. № 11.*
- 3. Седем железни части от главините на колелата – кат. № 12.*
- 4. Предмет от желязо – кат. № 13.*
- 5. Предмет от желязо – кат. № 14.*
- 6. Предмет от желязо – кат. № 15.*
- 7. Шест предмета от кост – кат. № 16.*

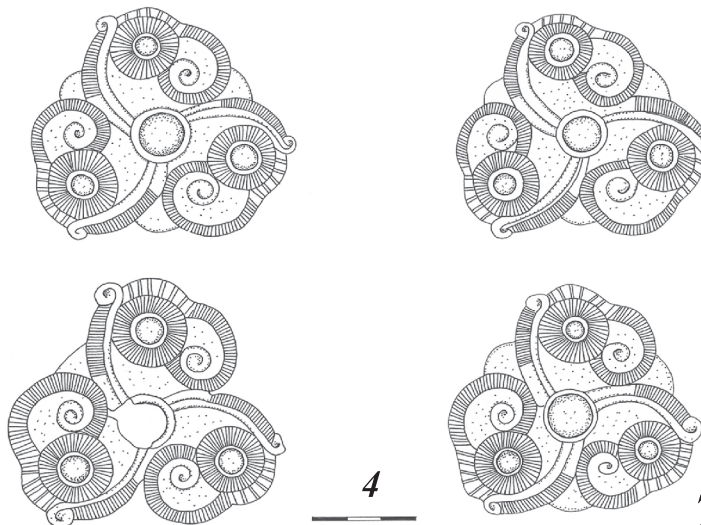
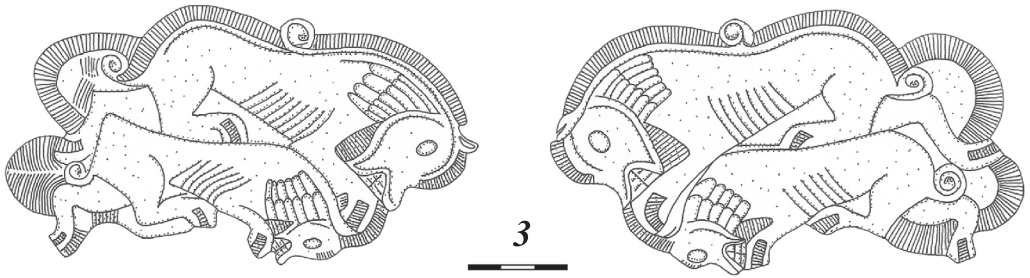
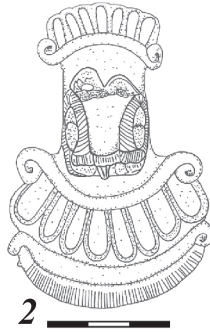
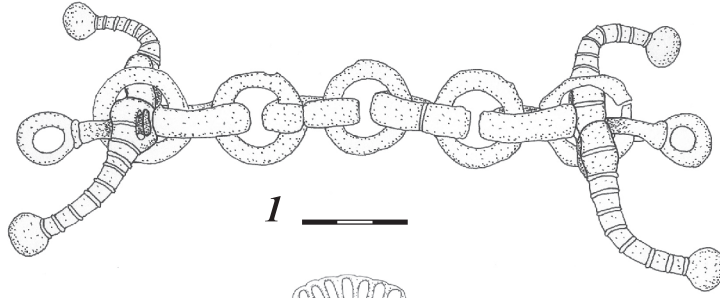
Табло III

Табло IV (Plate IV). Снаряжение на яздитен кон.

- 1. Юзда със сребърни странични лостове и железен зъбалец – кат. № 19.***
- 2. Апликация от сребро (начелник) – кат. № 20.***
- 3. Две апликации от сребро с неправилна форма – кат. № 21.***
- 4. Четири апликации с форма на трискел – кат. № 24.***

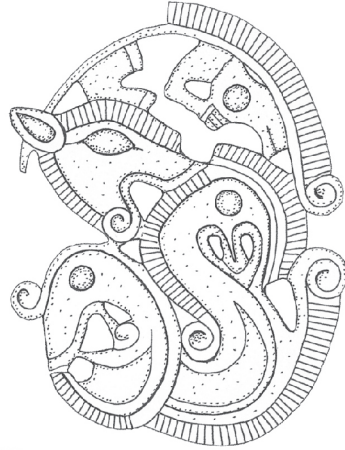
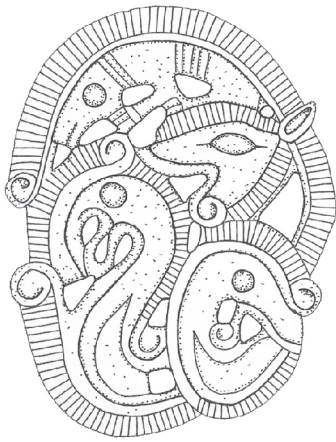

Табло IV

Табло V (Plate V). Снаряжение на яздитен кон

- 1. Две елипсовидни ажурни апликации от сребро – кат. № 22.*
- 2. Две кръгли ажурни апликации от сребро – кат. № 23.*
- 3. Двадесет елипсовидни апликации от сребро – кат. № 26.*
- 4. Тока от сребро – кат. № 29.*
- 5. Пластина от бронз с релефно изображение – кат. № 120.*

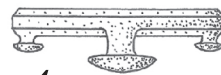
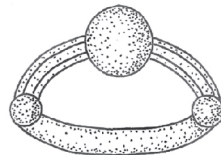
1

2

3

4

5

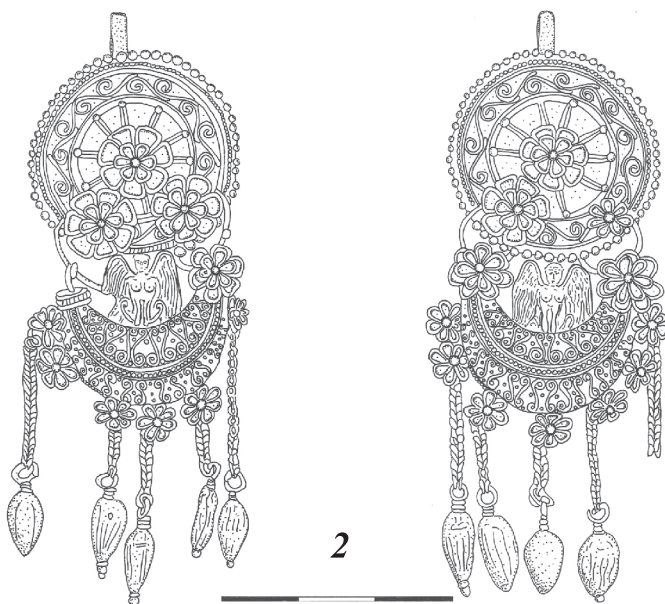
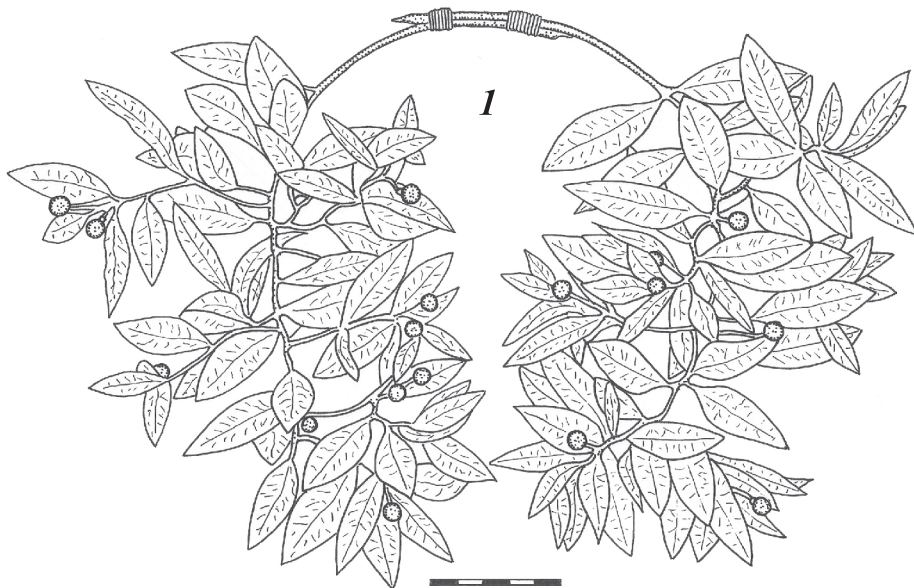

Табло V

Табло VI (Plate VI). Накити

- 1. Лавров венец от злато – кат. № 31.*
- 2. Чифт обици от злато – кат. № 32.*
- 3. Предмет от злато – кат. № 33.*
- 4. Предмет от злато – кат. № 34.*

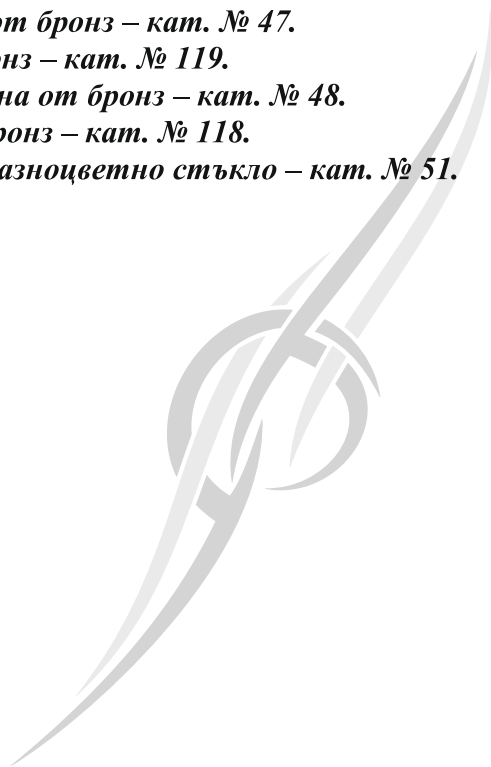

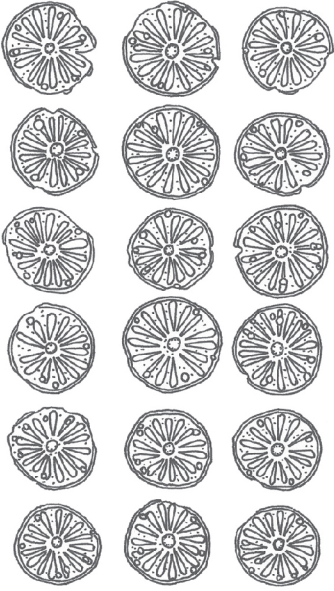
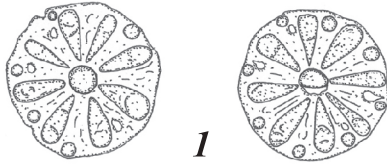

Табло VI

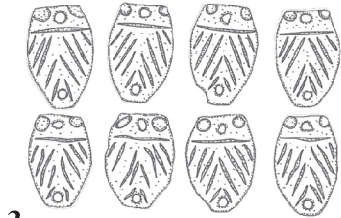
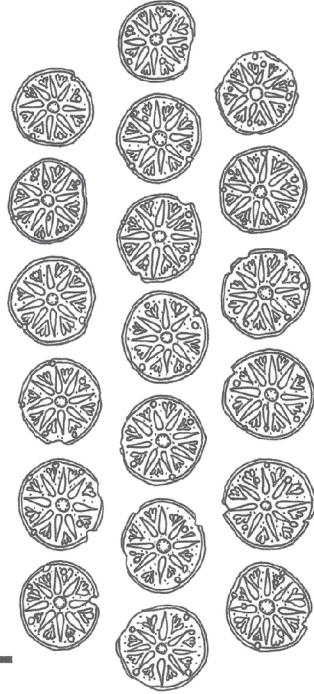
Табло VII (Plate VII). Накити.

- 1. Две кръгли апликации от злато – кат. № 35.***
- 2. Тридесет и седем кръгли апликации от злато – кат. № 36.***
- 3. Осем апликации от злато с издължена форма – кат. № 37.***
- 4. Висулка от злато – кат. № 38.***
- 5. Висулка от злато – кат. № 116.***
- 6. Фигурка на птица от злато – кат. № 117.***
- 7. Висулка от злато – кат. № 39.***
- 8. Фибула от бронз – кат. № 46.***
- 9-10. Две фибули от бронз – кат. № 47.***
- 11. Фибула от бронз – кат. № 119.***
- 12-13. Два пръстена от бронз – кат. № 48.***
- 14. Пръстен от бронз – кат. № 118.***
- 15. Манисто от разноцветно стъкло – кат. № 51.***

2

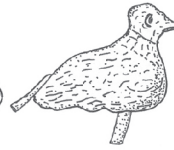
3

4

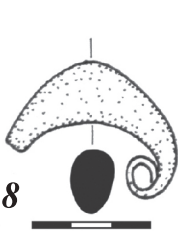
5

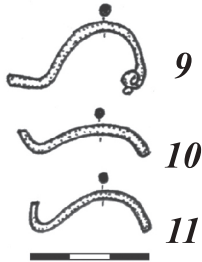
6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

Табло VII

Табло VIII (Plate VIII).

Наколенник от сребро с позлата – кат. № 59.

Табло VIII

Табло IX (Plate IX). Въръжение.

1. Осемдесет и осем върхове за стрели от бронз – кат. № 61 от Гробница II.

Седемдесет и шест върхове за стрели от бронз – кат. № 125 от Гробница III.

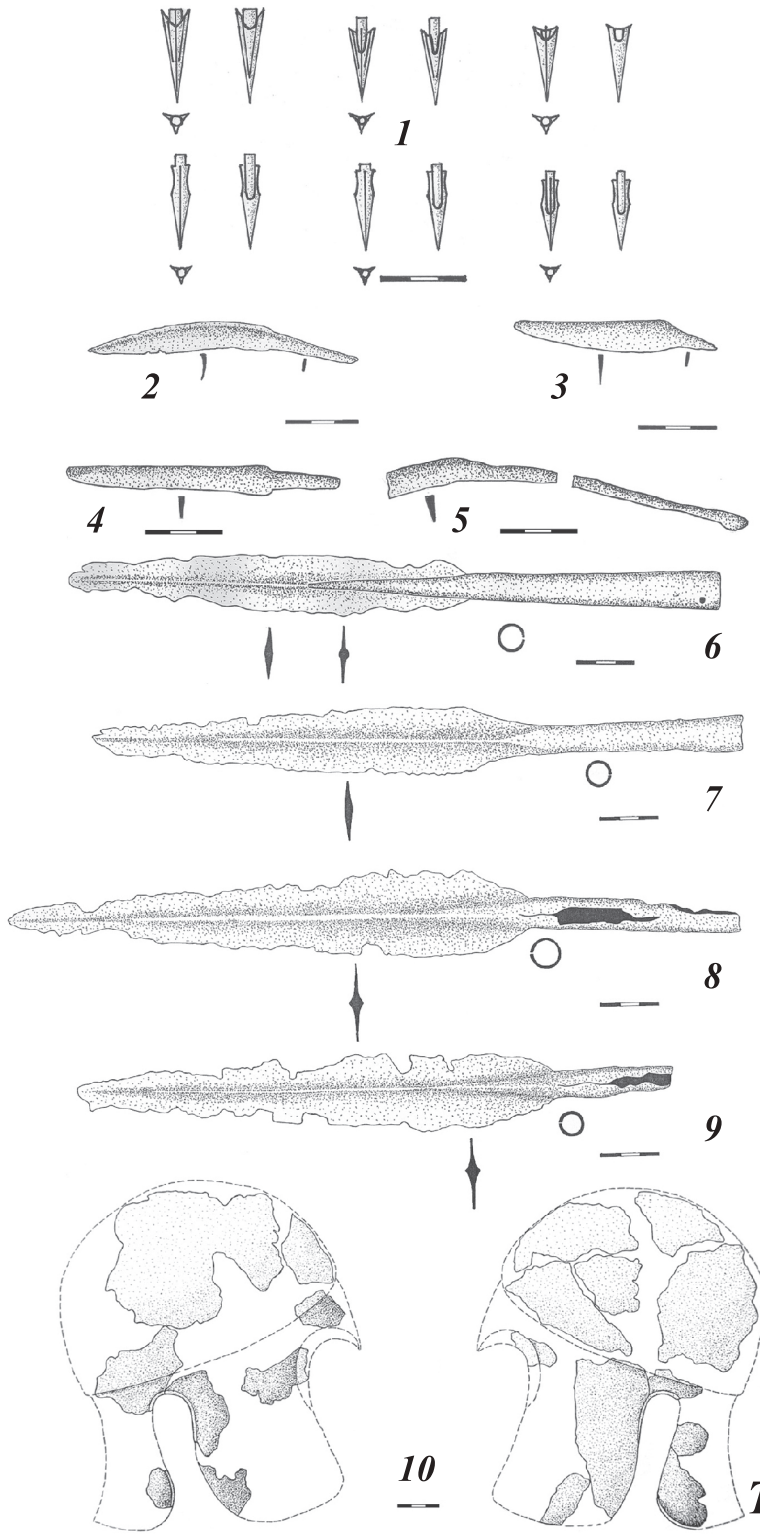
2-3. Два ножа от желязо – кат. № 62.

4-5. Два ножа от желязо – кат. № 126.

6-9. Четиринадесет върха за копия от желязо – кат. № 63.

10. Примерна възстановка на шлем от бронз – кат. № 60.

Табло IX

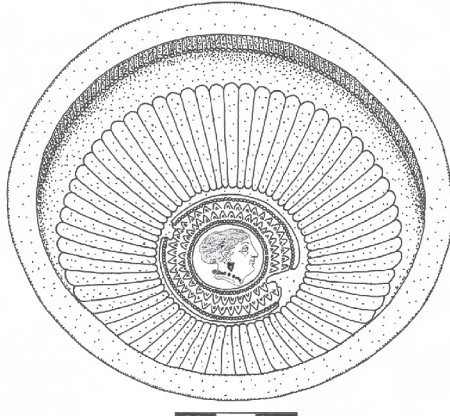
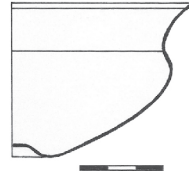
Табло X (Plate X). Съдове.

- 1. Чаша (фиала) от сребро – кат. № 64.*
- 2. Чаша (фиала) от сребро – кат. № 67.*
- 3. Кана от злато – кат. № 127.*

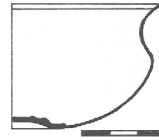

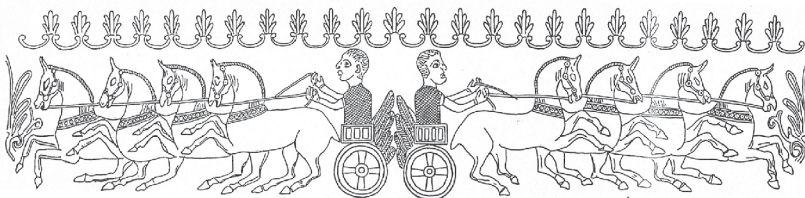
1

2

3

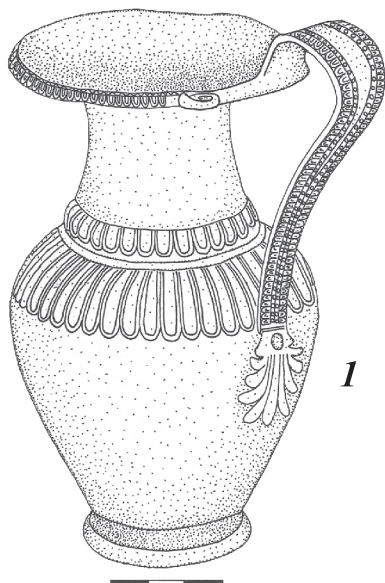

Табло X

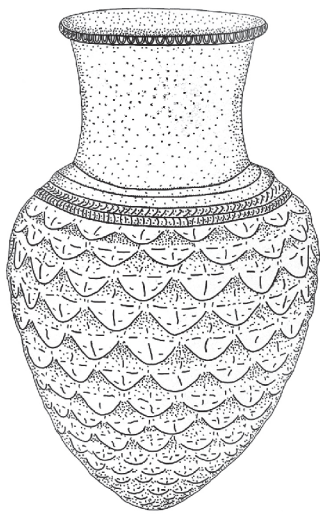
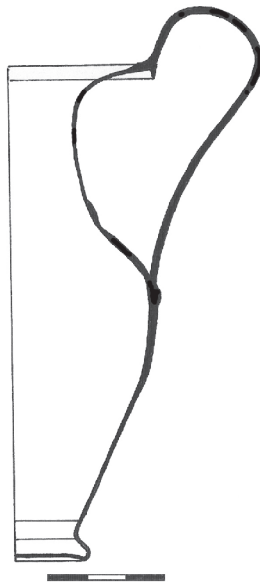
Табло XI (Plate XI). Съдове

- 1. Кана от сребро – кат. № 68.*
- 2. Съд (ритон) от сребро – кат. № 69.*
- 3. Съд от сребро – кат. № 128.*

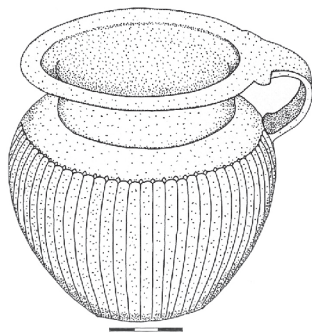
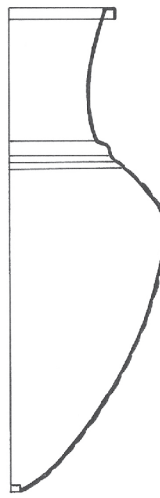

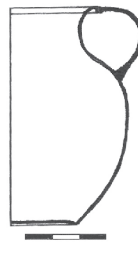
1

2

3

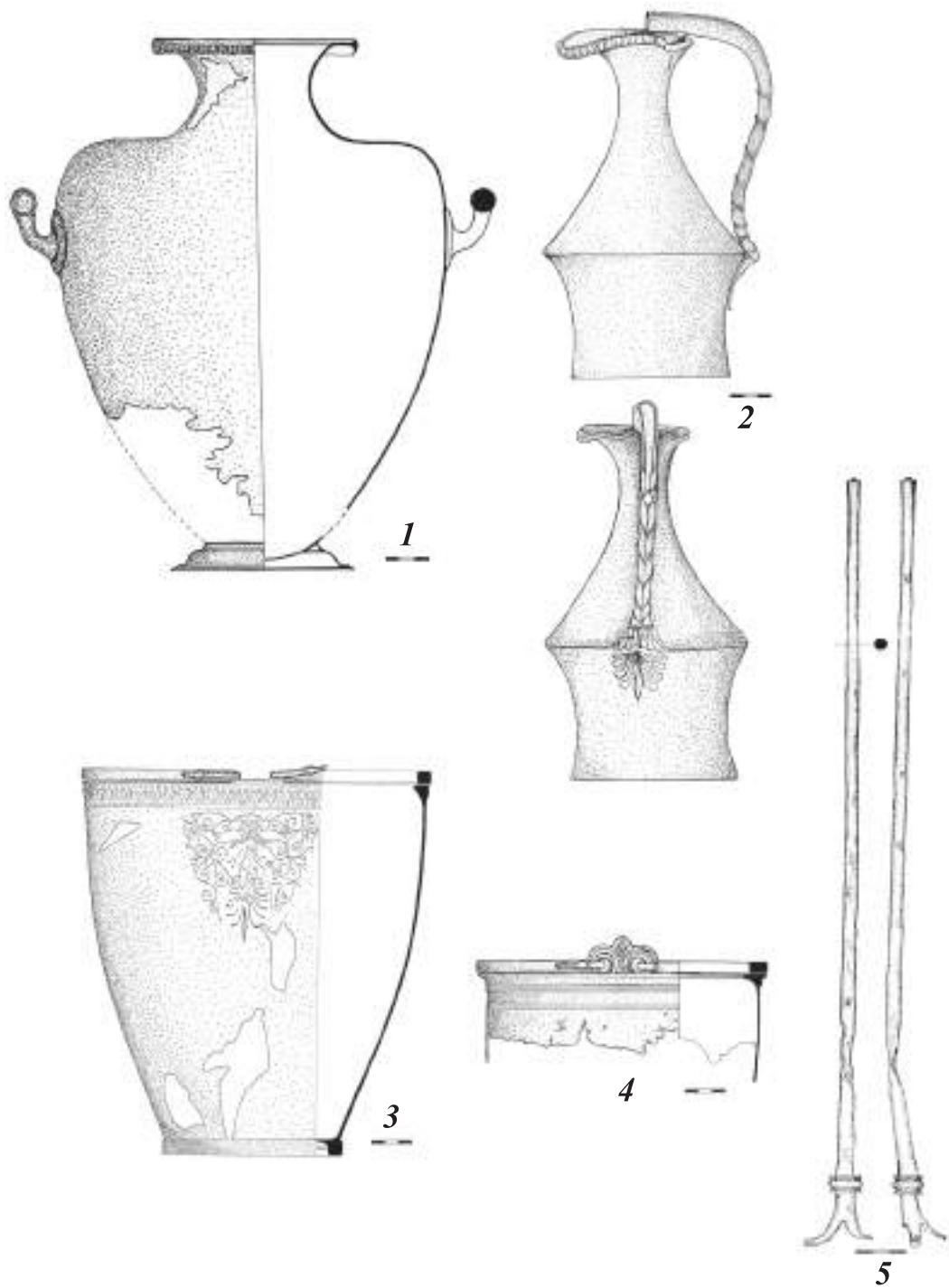
Табло XI

***Табло XII (Plate XII). Съдове и светилник
(канделабър).***

- 1. Съд (хидрия) от бронз – кат. № 70.*
- 2. Кана (ойнохое) от бронз – кат. № 71.*
- 3. Кофа (ситула) от бронз – кат. № 72.*
- 4. Кофа (ситула) от бронз – кат. № 73.*
- 5. Светилник (канделабър) от желязо – кат. № 106.*

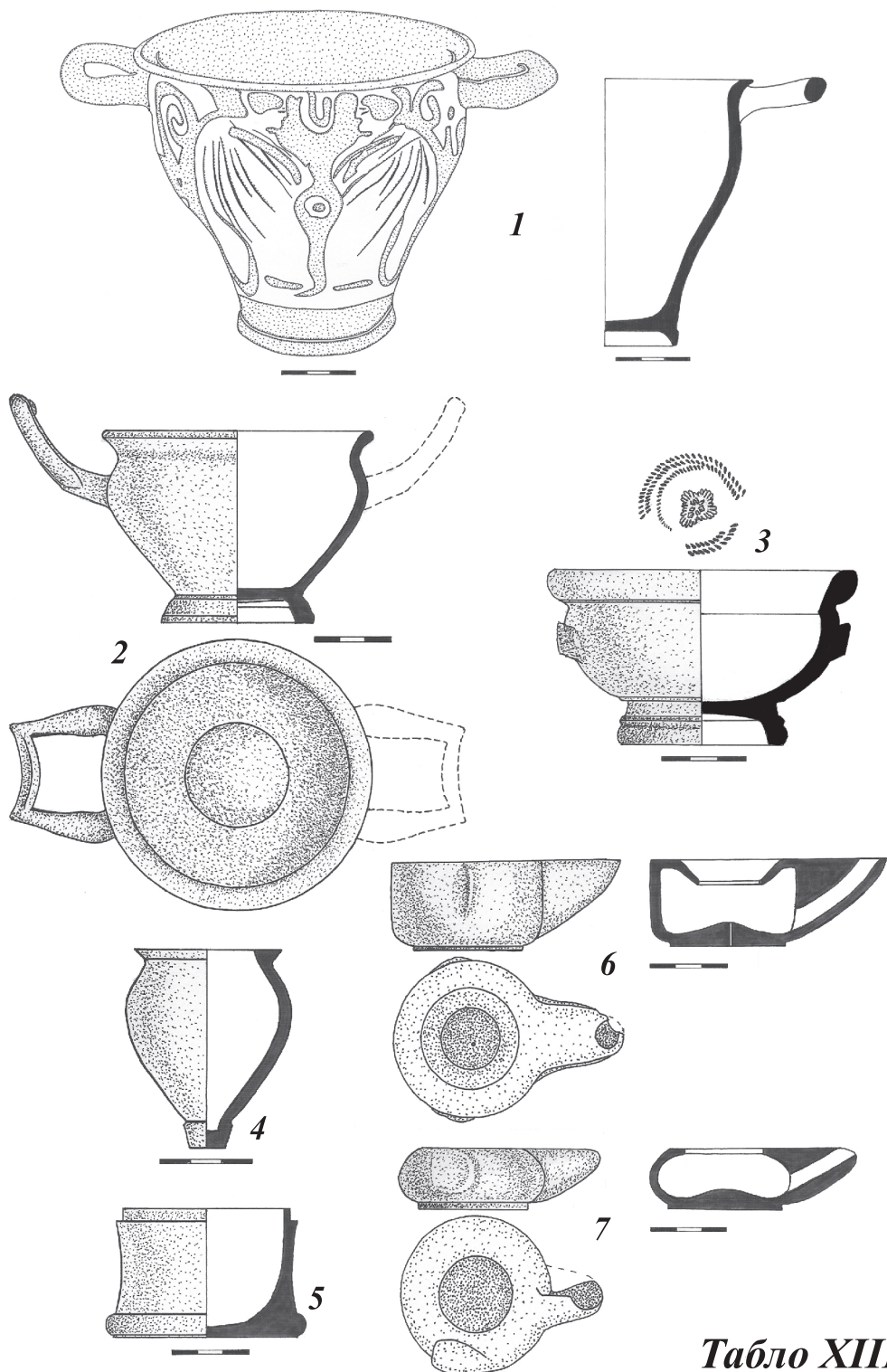

Табло XII

Табло XIII (Plate XIII). Съдове и лампи.

- 1. Червенофигурен съд (скифос) – кат. № 1.***
- 2. Съд от глина (киликс) – кат. № 2.***
- 3. Чернофирнисов съд (киликс) – кат. № 75.***
- 4. Червенофирнисов съд (амфориска) – кат. № 79.***
- 5. Чернофирнисова кутийка за накити (пиксида) – кат. № 129.***
- 6. Чернофирнисова лампа – кат. № 80.***
- 7. Чернофирнисова лампа – кат. № 81.***

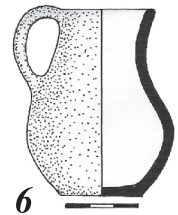
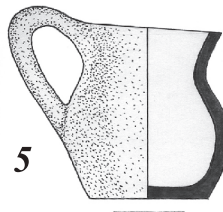
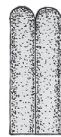
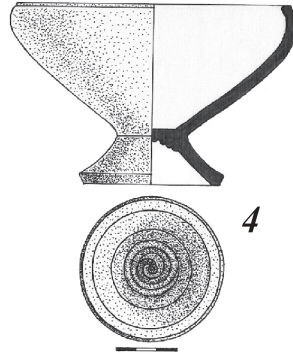
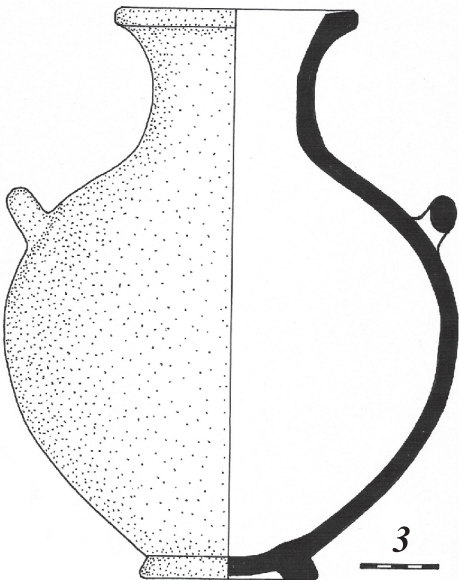
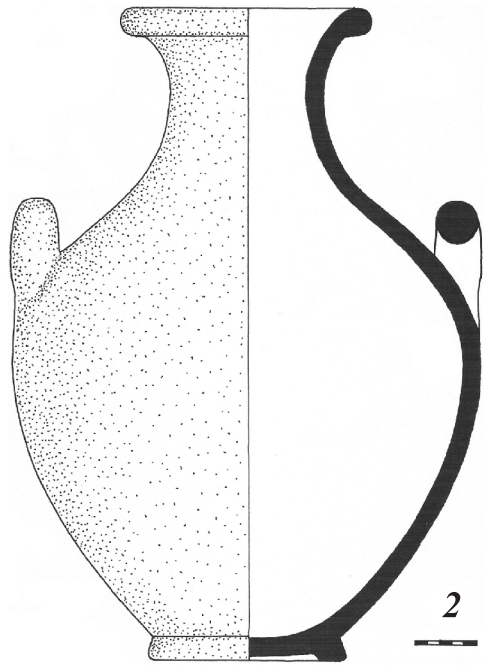
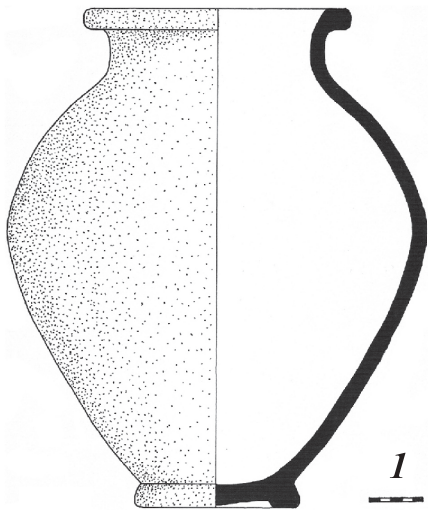

Табло XIII

Табло XIV (Plate XIV). Съдове.

- 1. Съд от глина – кат. № 3.***
- 2. Съд от глина – кат. № 4.***
- 3. Съд от глина – кат. № 76.***
- 4. Съд от глина – кат. № 77.***
- 5. Съд от глина – кат. № 78.***
- 6. Съд от глина – кат. № 130.***

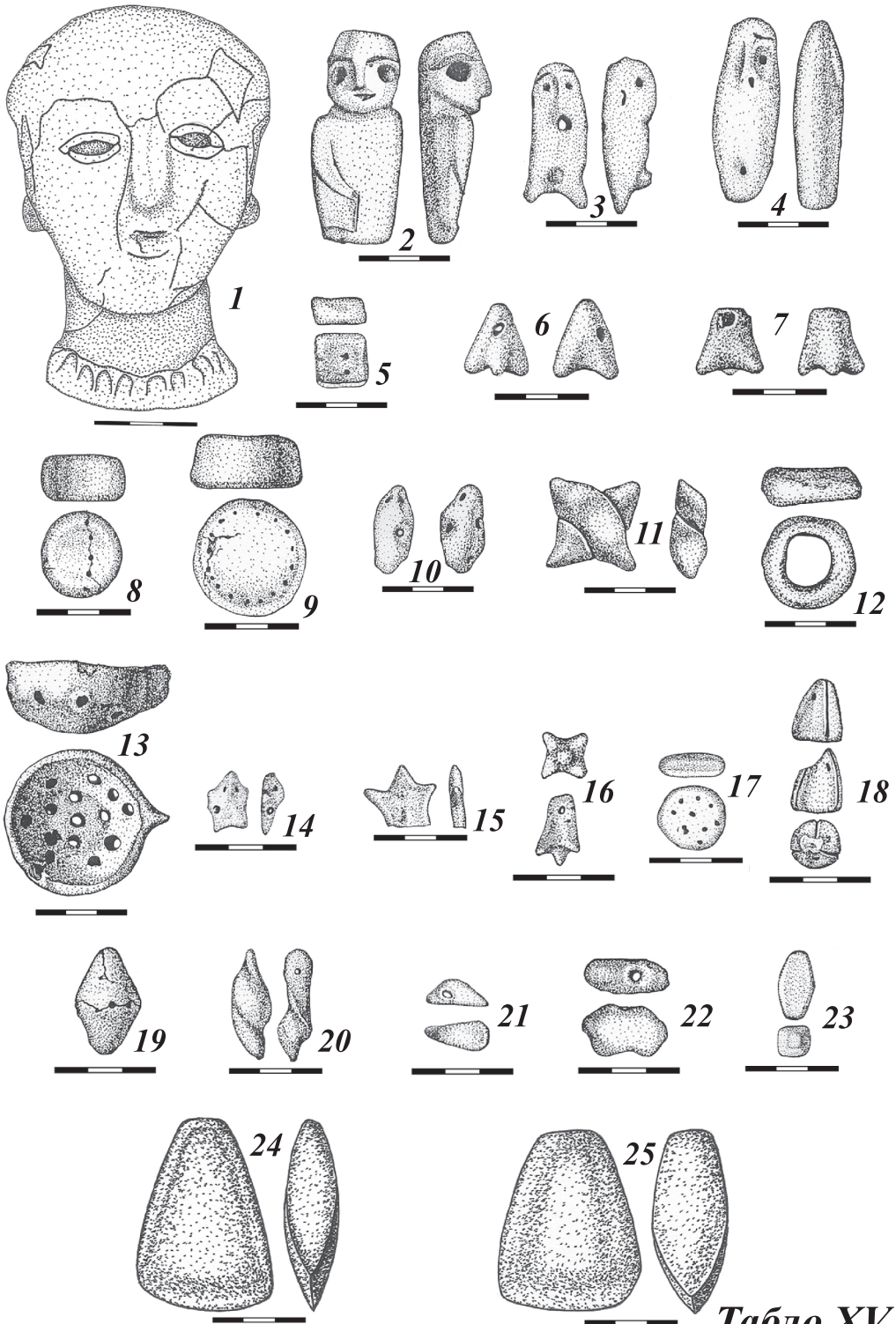

Табло XIV

Табло XV (Plate XV). Предмети от глина и каменни брадви.

- 1. Фигура на човешка глава – кат. № 82.***
- 2. Фигура на човек – кат. № 83.***
- 3. Фигура на мъж – кат. № 84.***
- 4. Фигура на жена – кат. № 85.***
- 5. Предмет с форма на паралелепипед – кат. № 88.***
- 6. Предмет с форма на триъгълна пирамида – кат. № 89.***
- 7. Предмет с форма на пресечена триъгълна пирамида – кат. № 90.***
- 8. Пет предмета с цилиндрична форма – кат. № 92.***
- 9. Предмет с форма на пресечен конус – кат. № 95.***
- 10. Предмет с неправилна призматична форма – кат. № 100.***
- 11. Предмет с кръстовидна форма – кат. № 101.***
- 12. Предмет с форма на пръстен – кат. № 103.***
- 13. Предмет с форма на съд – цедилка – кат. № 105.***
- 14. Фигура на човек – кат. № 135.***
- 15. Предмет с форма на стилизирана човешка фигура –
кат. № 136.***
- 16. Предмет с форма на пресечена пирамида – кат. № 142.***
- 17. Предмет с цилиндрична форма – кат. № 143.***
- 18. Три предмета с конусовидна форма – кат. № 146.***
- 19. Пет предмета с биконична форма – кат. № 150.***
- 20. Предмет с форма на вретено – кат. № 153.***
- 21. Предмет с форма на неправилна пирамида – кат. № 155.***
- 22. Предмет с призматична форма – кат. № 156.***
- 23. Предмет с призматична форма – кат. № 157.***
- 24. Брадва – кат. № 107.***
- 25. Брадва – кат. № 158.***

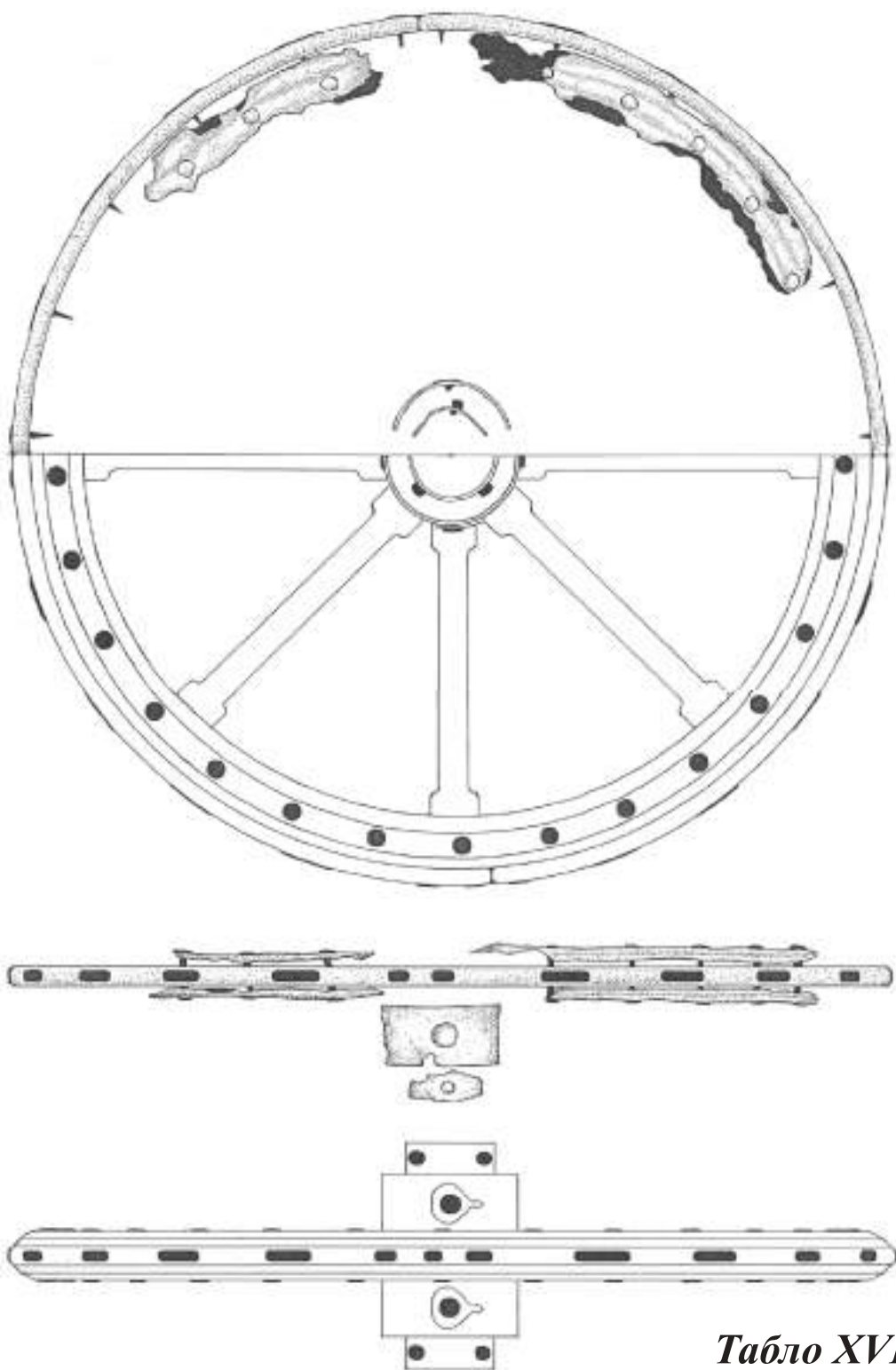

Табло XV

*Табло XVI (Plate XVI). Възстановка на колело
от колесницата.*

Табло XVI

***Табло XVII (Plate XVII).
Снаряжение на яздитен кон.***

- 1. Юзда със сребърни странични лостове и железен зъбалец - кат. № 19.*
- 2 а-б. Тока от сребро - кат. № 29.*
- 3. Халка от сребро - кат. № 30.*
- 4 а-б. Две кръгли пластини от сребро - кат. № 25.*

1

2a

2б

3

4a

4б

Табло XVII

Табло XVIII (Plate XVIII).

Снаряжение на яздитен кон.

1. Апликация от сребро (начелник) - кат. № 20.

2 а-б. Две апликации от сребро с неправилна форма - кат. № 21.

1

2a

2б

Табло XVIII

Табло XIX (Plate XIX).
Снаряжение на ездитен кон.

*1 а-г. Четири апликации с форма на трискел -
кат. № 24.*

1a

1б

1в

1г

Табло XIX

Табло XX (Plate XX).

Снаряжение на яздитен кон.

*1 а-б. Две елипсовидни ажурни апликации от сребро -
кат. № 22.*

*2 а-б. Две кръгли ажурни апликации от сребро -
кат. № 23.*

1a

1b

2a

2b

Табло XX

Табло XXI (Plate XXI).
Снаряжение на яздитен кон.

- 1. Двадесет елипсовидни апликации от сребро -
кат. № 26.*
- 2. Пластина от бронз с релефно изображение -
кат. № 120.*

1

2

Табло XXI

Табло XXII (Plate XXII).
Снаряжение на яздитен кон.

*1. Четиредесет кръгли апликации от сребро-
кат. № 28.*

*2 а-б. Триста и седем цилиндрични прешлена
от сребро - кат. № 27.*

1

2a

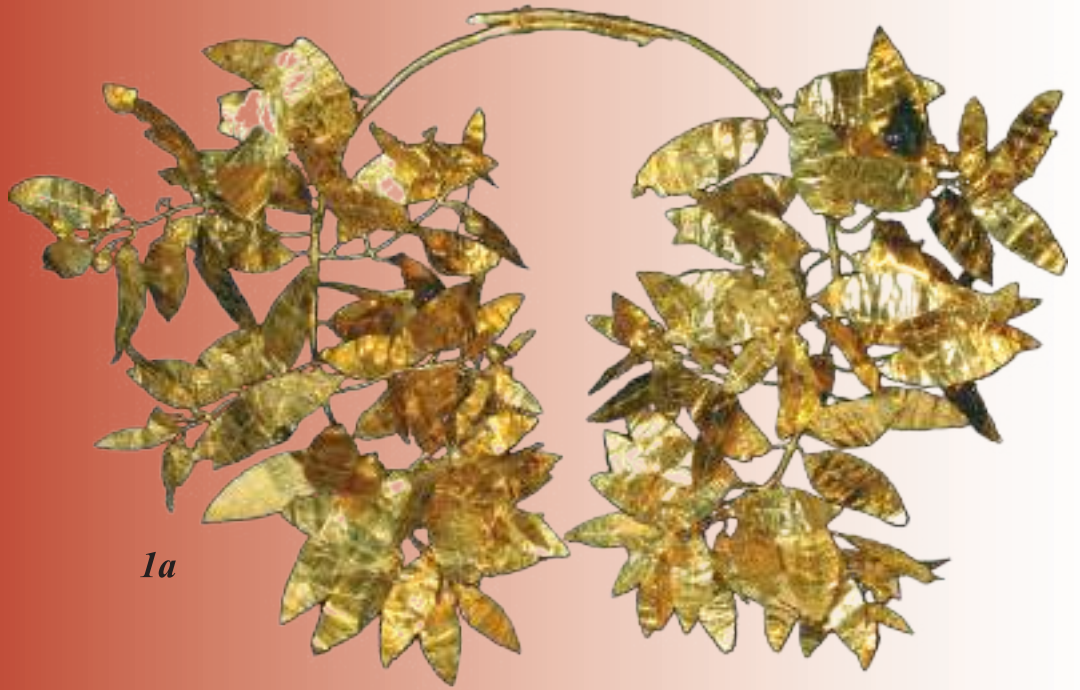
26

Табло XXII

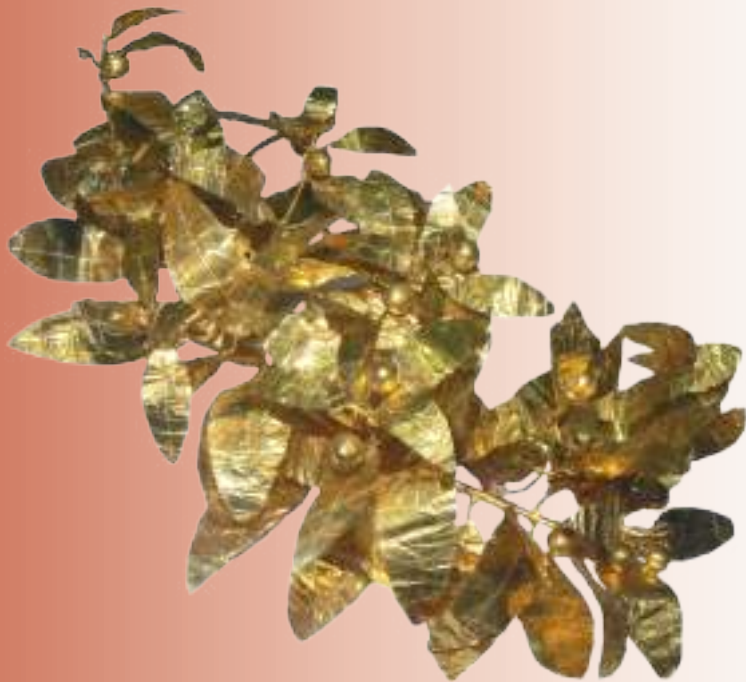
***Табло XXIII (Plate XXIII).
Накити.***

1 а-б. Лавров венец от злато - кат. № 31.

1a

1б

Табло XXIII

***Табло XXIV (Plate XXIV).
Накити.***

1 а-б. Чифт обици от злато - кат. № 32.

1a

1б

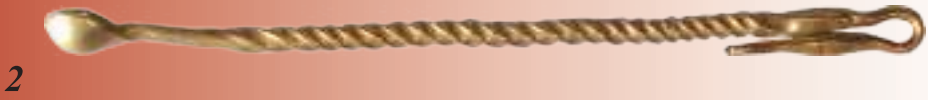
Табло XXIV

Табло XXV (Plate XXV).

Накити.

- 1. Предмет от злато - кат. № 33.*
- 2. Предмет от злато - кат. № 34.*
- 3. Две кръгли апликации от злато - кат. № 35.*
- 4. Осем апликации от злато с издължена форма - кат. № 37.*

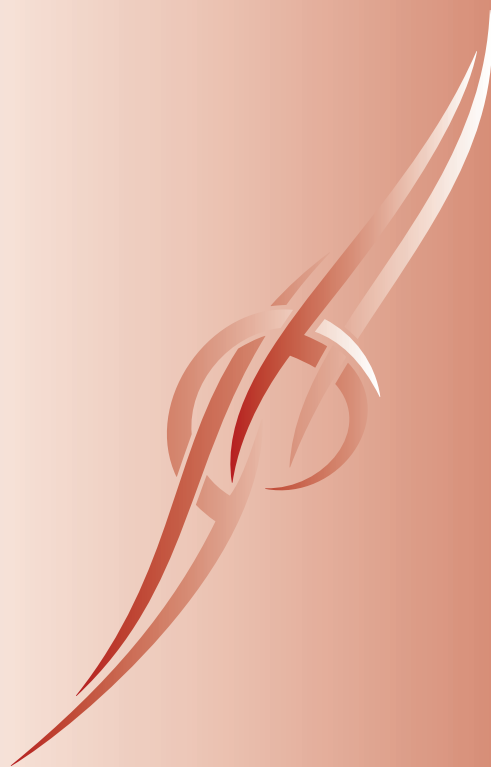

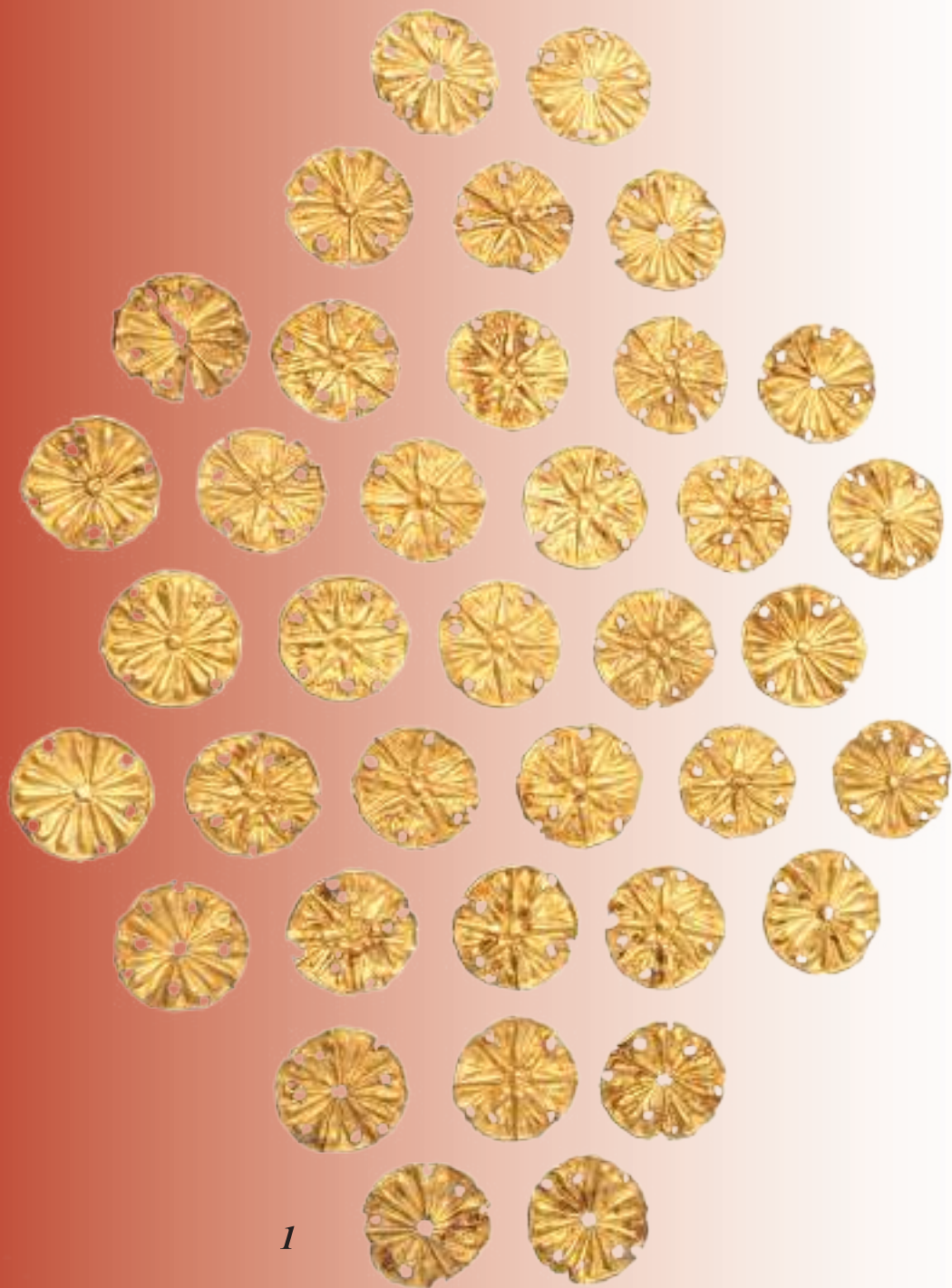
Табло XXV

Табло XXVI (Plate XXVI).

Накити.

***1. Тридесет и седем кръгли апликации от злато -
кат. № 36.***

Табло XXVI

Табло XXVII (Plate XXVII).

Накити.

- 1. Висулка от злато - кат. № 38.*
- 2. Висулка от злато - кат. № 116.*
- 3. Фигурка на птица от злато - кат. № 117.*
- 4. Висулка от злато - кат. № 39.*
- 5-8. Пет копчета от злато - кат. № 40-43.*
- 9 а-б. Мънисто от стъкло,
оформено като човешко лице - кат. № 51.*
- 10. Мънисто от стъкло,
оформено като човешко лице - кат. № 124.*
- 11-17. Мъниста от стъкло и кехлибар -
кат. № 52-58.*

Табло XXVII

***Табло XXVIII (Plate XXVIII).
Парадно въоръжение.***

*1 а-б. Наколенник от сребро с позлата -
кат. № 59.*

1a

1б

Табло XXVIII

Табло XXIX (Plate XXIX).
Парадно въоръжение.

*1-6. Наколенник от сребро с позлата, детайли -
кат. № 59.*

1

2

3

4

5

6

Табло XXIX

Табло XXX (Plate XXX).

Съдове.

1. Чаша (фиала) от сребро - кат. № 64.

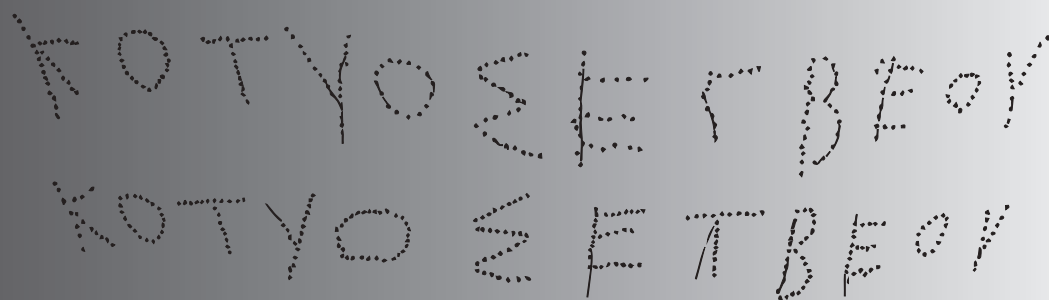
***2 а-б. Надписи върху чашите (фиалите) -
кат. № 64-66.***

***3 а-б. Чаша (фиала) от сребро с позлата -
кат. № 67.***

1

2a-б

3a

3б

Табло XXX

Табло XXXI (Plate XXXI).

Съдове.

1. Кана от злато - кат. № 127.

2 а-б. Кана от злато, детайли - кат. № 127.

1

2a

2б

Табло XXXI

Табло XXXII (Plate XXXII).

Съдове.

- 1. Кана от сребро - кат. № 68.*
- 2. Съд (ритон) от сребро - кат. № 69.*
- 3. Съд от сребро - кат. № 128.*

Табло XXXII

Табло XXXIII (Plate XXXIII).

Съдове.

1. Кана (ойнохое) от бронз - кат. № 71.
- 2 а-б. Кофа (ситула) от бронз - кат. № 72.
3. Кофа (ситула) от бронз - кат. № 73.

1

2a

2б

3

Табло XXXIII

***Табло XXXIV (Plate XXXIV).
Съдове.***

*1 а-в. Червенофигурен съд (скифос) -
кат. № 1.*

1a

16

16

Табло XXXIV

Табло XXXV (Plate XXXV).

Съдове и лампи.

- 1 а-б. Съд от глина (киликс) - кат. № 2.*
- 2. Чернофирнисов съд (киликс) - кат. № 75.*
- 3. Червенофирнисов съд (амфориска) - кат. № 79.*
- 4. Чернофирнисова кутийка за накити (пиксида) - кат. № 129.*
- 5. Чернофирнисова лампа - кат. № 80.*
- 6. Чернофирнисова лампа - кат. № 81.*

1a

16

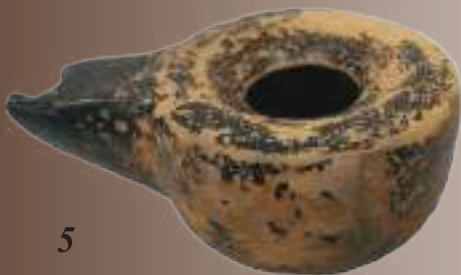
2

3

4

5

6

Табло XXXV

Табло XXXVI (Plate XXXVI).

Съдове.

1. Съд от глина - кат. № 77.
2. Съд от глина - кат. № 78.
3. Съд от глина - кат. № 130.

1

2

3

Табло XXXVI

Табло XXXVII (Plate XXXVII).
Предмети от глина.

1а-б. Фигура на човешка глава - кат. № 82.

2а-б. Фигура на човек - кат. № 83.

3а-б. Фигура на мъж - кат. № 84.

1а-б

2а-б

3а-б

Табло XXXVII

Табло XXXVIII (Plate XXXVIII).

Предмети от глина и каменна брадва.

1. Фигура на жена - кат. № 85.
- 2 а-б. Предмет с форма на триъгълна пирамида - кат. № 89.
- 3-4. Пет предмета с цилиндрична форма - кат. № 92.
5. Предмет с форма на пресечен конус - кат. № 95.
6. Предмет с неправилна призматична форма - кат. № 100.
7. Предмет с кръстовидна форма - кат. № 101.
8. Предмет с форма на пръстен - кат. № 103.
- 9 а-б. Предмет с форма на съд - цедилка - кат. № 105.
10. Предмет с форма на куб - № 86.
- 11 а-б. Предмет с форма на паралелепипед, върху основата на който е моделиран елемент, оформен като пресечен конус - кат. № 104.
12. Брадва от камък - кат. № 107.

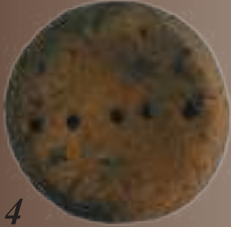
1

2a-б

3

4

5

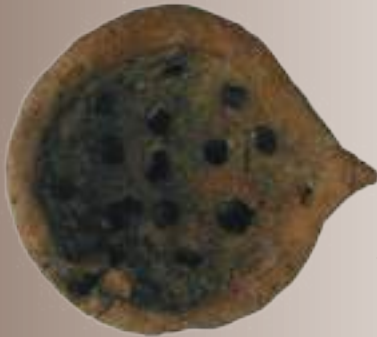
6

7

8

9a-б

10

11a-б

12

Табло XXXVIII

Табло XXXIX (Plate XXXIX).

Предмети от глина и каменна брадва.

1. **Фигура на човек - кат. № 135.**
2. **Предмет с форма на стилизирана човешка фигура - кат. № 136.**
- 3 **а-б. Предмет с форма на пресечена пирамида - кат. № 142.**
4. **Предмет с цилиндрична форма - кат. № 143.**
5. **Три предмета с конусовидна форма - кат. № 146.**
6. **Пет предмета с биконична форма - кат. № 150.**
7. **Предмет с форма на вретено - кат. № 153.**
8. **Предмет с форма на неправилна пирамида - кат. № 155.**
9. **Предмет с призматична форма - кат. № 156.**
- 10 **а-б. Предмет с призматична форма - кат. № 157.**
- 11 **а-б. Предмет с форма на пресечен конус - кат. № 147.**
12. **Три предмета с цилиндрична форма - кат. № 144.**
- 13 **а-б. Три предмета с конусовидна форма - кат. № 146.**
14. **Четири предмета с форма на пресечен конус - кат. № 148.**
15. **Брадва от камък - кат. №158.**

1

2

3a-b

4

5

6

7

8

9

10a-b

11a-b

12

15

13a-b

14

Табло XXXIX

СЪДЪРЖАНИЕ

МОГИЛАНСКАТА МОГИЛА ВЪВ ВРАЦА (ОБЯСНИТЕЛЕН ТЕКСТ).....	3
ЛИТЕРАТУРА.....	44
MOGILANSKATA TUMULUS IN VRATSA (summary).....	53
ГРАФИЧНИ ОБРАЗИ НА ГРОБНИЦИТЕ.....	58
КАТАЛОГ.....	61
ПРИЛОЖЕНИЕ. ТАБЛА С ГРАФИЧНИ ОБРАЗИ И ЦВЕТНИ ФОТОСИ.....	73

